

2000-luvun taantuman vaikutus kansalaisopistojen toimintaan ja rahoitukseen

Petri Tikka

Tekijä Petri Tikka	
Koulutusohjelma Liiketalous	
Raportin/Opinnäytetyön nimi 2000-luvun taantumun vaikutus kansalaisopistojen toimintaan ja rahoitukseen.	Sivu- ja liitesivumäärä 70 + 8
<p>Tässä opinnäytetyössä tutkimuskohteena on kansalaisopistojen toiminta. Erityisesti pyritään selvittämään, millainen vaikutus vuoden 2008 alkaneella taantumalla on ollut opistojen kurssitarjontaan ja opiskelijaprofiiliin. Tämä työ toteutettiin syksyn 2017 ja alkukevään 2018 aikana. Empiirisessä osassa rajoitutaan tutkimaan kansalaisopistoja, joissa on käytössä Hellewi-ohjelma. Työn toimeksiantaja on Wildfrost Oy, jonka päätuotteena on kyseinen Hellewi-ohjelma.</p> <p>Teoriaosassa perehdyttiin aluksi kansalaisopistojen rahoituksen muotoihin. Keskeinen lähde olivat Tilastokeskuksen raportit ja tietokannat. Valmiista tilastoista selvisi se, että kansalaisopistojen valtionosuudet ovat laskeneet. Viitekehyksessä selitetään lyhyesti julkisen sektorin tehtävät ja annetaan tiivistetysti vastaus siihen, minkälainen tehtävä julkisilla organisaatioilla on suomalaisessa yhteiskunnassa. Perehdyttiin myös laskusuhdanteen tärkeimpiin vaikutuksiin kansantalouden kehitykseen ja julkiseen sektoriin.</p> <p>Työvälineenä oli SPSS-ohjelma, jolla sekä suodatettiin, että analysoitiin tietokannassa olevaa dataa. Tämä tutkimus toteutettiin osittain kokonais- ja osittain otantatutkimuksena. Kokonaistutkimuksessa mukana oli 160 opistoa. Otantatutkimukseen aineistosta poimittiin harkinnanvaraisesti edustava otos, yhteensä 15 kansalaisopistoa.</p> <p>Tutkimusotteena on kvantitatiivinen eli määrällinen tutkimus. Pyrittiin siis lukujen ja lukumäärien avulla kartoittamaan olemassa olevaa tilannetta ja mahdollisesti tapahtunutta muutosta. Pääasiallisena analysointimenetelmänä on aikasarja-analyysi. Ajallisesti aikasarja-analyysit ulottuvat vuodesta 2008 vuoteen 2017 asti.</p> <p>Kokonaisuudessaan opiskelijoiden määrä on vähentynyt kymmenen viime vuoden aikana. Aikasarjan perusteella kurssimaksut ovat nousseet. Pääteltiin, että kurssimaksut tai valtionosuuksien leikkaukset eivät ole vaikuttaneet negatiivisesti opiskelijamääriin. Kaikissa keskeisissä osallistujaryhmissä havaittiin kasvava kehitys. Pikemminkin syyt tiettyjen ryhmien muutokseen löytyy kurssitarjonnan ja toimintaympäristön sekä elämäntapojen muutoksesta. Eläkeläiset opiskelevat edelleen paljon. Myöskään koulutustaustalla ei havaittu olevan merkittävää yhteyttä opiskelijamääriin.</p> <p>Lopuksi pohditaan sitä, millainen tulevaisuus kansalaisopistoille on odotettavissa. Tutkimuksen tekijä povaa kansalaisopistoille tilastojen valossa suotuisaa tulevaisuutta. Oman oppimisen arviointi oli tärkeä osa tätä opinnäytettä. Työmenetelmiäni ja onnistumistani arvioin viimeisenä.</p>	
Asiasanat taantuma, vapaa sivistystyö, aikuisopiskelu, julkinen sektori	

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Opinnäytetyön tavoite ja tutkimusongelmat	1
1.2	Työn rakenne ja rajaukset	2
1.3	Keskeiset käsitteet	3
2	Kansalaisopistot ja julkinen sektori taantuman aikana	5
2.1	Taustatietoa kansalaisopistoista	5
2.2	Aikaisempi tutkimus	6
2.3	Kansalaisopistojen rahoituksen muodot	7
2.4	Aikuisopiskelijan profiili ja kansalaisopistojen kurssitarjonta	11
2.5	Julkinen sektori	14
2.6	Taantuman vaikutuksista	21
2.6.1	Taantuman määritelmä ja teoriaa	21
2.6.2	Korkea- ja matalasuhdanteista	22
2.6.3	Bruttokansantuote	23
2.6.4	Suomen vuoden 2008 taantuma	24
3	Aikasarjatutkimuksen tulokset	27
3.1	Tutkimusmetodi	28
3.2	Työvälineestä: SPSS-ohjelma	29
3.3	Aineisto	30
3.4	Käytetyt analysointimenetelmät	31
3.5	Tutkimustulokset	33
3.5.1	Taustamuuttajat	33
3.5.2	Tutkimusmuuttajat	48
4	Pohdinta	61
4.1	Johtopäätökset	61
4.2	Reliabiliteetti ja validiteetti	64
4.3	Opistojen tulevaisuus	65
4.4	Opinnäytetyöprosessin ja oman oppimisen arviointi	68
	Lähteet	71
	Liitteet	74
	Liite 1. Taustamuuttajien tunnusluvut	74
	Liite 2. Tutkimusmuuttajien tunnusluvut	76
	Liite 3. Taustamuuttajien tilastollinen merkitsevyys	78

1 Johdanto

1.1 Opinnäytetyön tavoite ja tutkimusongelmat

Tämän opinnäytetyön tarkoitus on selvittää, minkälainen vaikutus vuonna 2008 alkaneella taantumalla on ollut kansalaisopistojen toimintaan noin kymmenen vuoden aikajänteellä. Mihin toimintansa osa-alueisiin kansalaisopistot ovat suunnanneet taloudelliset voimavaransa. Miten kurssimaksujen taso on kehittynyt, ja miten valtionosuuksien ja tulorahoituksen suhde on muuttunut. Tarkoitus on tutkia, miten muutos rahoituksessa on heijastunut kurssilaisten ja kurssien määriin. Millainen on tyypillisen opiskelijan profiili. Ja ehkä tärkeimpänä pyritään arvioimaan, mitä tulee tapahtumaan tulevaisuudessa eli millainen kehityksen suunta on odotettavissa. Aiheeni on mielenkiintoinen ja merkityksellinen, koska taantuma koskettaa jokaisen tavallisen kansalaisen elämää. Työni on ajankohtainen, sillä säännöllisesti mediassa ja lehtien palstoilla pohditaan laman vaikutuksia Suomen talouteen. Lähitulevaisuudessa ratkaistaan minkälaiset ovat kansalaisopistojen selviytymisen mahdollisuudet. Selvää on, että toiminnan on muututtava. Kansalaisopistojen on pystyttävä tarjoamaan erilaisia koulutusmahdollisuuksia ja vetämään puoleensa niitä erityisryhmien edustajia, jotka ensimmäisenä ovat koulutuksen tarpeessa.

Kansalaisopistojen kehittämisen työkaluna on itsearviointi. Opistot keräävät jatkuvasti mielipidetietoa asiakkailtaan. Tarkoituksena on kurssitarjonnan kehittäminen vastaamaan asiakkaan tarpeita. Tutkimukseni keskiössä on kurssitarjonnan ja opiskelijaprofiilin muutokset, joten tutkimustuloksistani on varmasti hyötyä tämän itsearvioinnin tukena. Opistojen rehtoreita ja henkilökuntaa kiinnostaa varmasti tietää miten kurssitarjonta ja opiskelijaprofiili on muuttunut koko Suomen mittakaavassa. Haluaisin tarjota opistoille myös kokonaiskuvan siitä mihin suuntaan kehitys on menossa, ja miltä opistotoiminta saattaa tulevaisuudessa näyttää. Tutkimukseni on myös tietopaketti kaikille opistotoiminnan kanssa tekemisissä oleville sidosryhmille.

Matalasuhdanteen taustalla on monenlaisia tekijöitä, ja taantuma heijastuu ensisijaisesti julkisen sektorin rahoitukseen. Kansalaisopistot julkisen sektorin organisaatioina kärsivät, kun rahoitusta leikataan. Käytännössä haluaisin tässä tutkimuksessa muodostaa tilastanalyysin kautta kuvan siitä minkälaisen muutoksen kansalaisopistot ovat kokeneet. Kansalaisopistojen toimintaa on tutkittu paljon aiemminkin. Aikaisempi tutkimus koostuu opinnäytteistä, pro graduista, väitöskirjoista ja muutamista Tilastokeskuksen ja Opetushallituksen raporteista. Pääasiassa tutkimukset ovat olleet kasvatustieteen opintoja suorittaneiden lopputöitä. Opistojen rahoitukseen ja liiketoimintaan kohdistunut tutkimus on kuitenkin ollut vähäistä.

Lähestymistapani on hyvin vapaamuotoinen. Tutkimukseni perustuu valmiiseen tietokantaan, jonka olen saanut toimeksiantajaltani Wildfrost Oy:ltä. Tutkimukseni on kvantitatiivinen tutkimus. Toisin sanoen pyrin lukujen ja lukumäärien perusteella tekemään johtopäätöksiä vallitsevasta tilanteesta; myös menneisyydestä ja tulevaisuudesta. Haluttiin siis tutkia monen vuoden aikana tapahtunutta kehitystä. Käyttökelpoiseksi lähestymistavaksi osoittautui aikasarja-analyysi. Tutkimukseni sisältää paljon grafiikkaa, sillä johtoajatukseni on, että havainnollinen kuvaaja antaa mistä tahansa aineistosta paremman kuvan kuin vaikealukuinen taulukko. Tutkimukseeni valikoitui 15 erikokoista opistoa, jotka edustavat niitä Suomen vapaan sivistystyön oppilaitoksia, joiden käytössä on työnantajayritykseni Hellewi-ohjelma.

Tutkimukseni pääongelma on pääteltävissä jo opinnäytteeni otsikosta. Esitän sen myös seuraavanlaisena tutkimuskysymyksenä: Miten 2000-luvun taantuma on vaikuttanut opistojen rahoitukseen ja toimintaan? Pääongelma jakautui neljään alaongelmaan:

1. Millainen on ollut tulorahoituksen muutoksen vaikutus kansalaisopistojen toimintaan taantuman aikana?
2. Onko taantuman vaikutus heijastunut opiskelijaprofiiliin?
3. Onko taantuma vaikuttanut kurssitarjontaan?
4. Miltä näyttää opistotoiminnan tulevaisuus tilastoaineiston valossa?

1.2 Työn rakenne ja rajaukset

Opinnäytteeni noudattelee perinteisen kvantitatiivisen tutkimuksen rakennetta. Teoriaosuus ja empiirinen tutkimus rakentui Haaga-Helian tarjoamalle vapaalle raporttipohjalle. Tutkimukseni jakautuu neljään päälukuun. Johdannon jälkeen siirrytään teoreettiseen viitekehykseen. Teoriaosassa luon katsauksen kansalaisopistojen rahoituksen muotoihin. Esitän myös tiivistetyssä muodossa muutamien aiempien tutkimusten tulokset. Tarkoitukseni on verrata omia tuloksiani näihin aiempiin raportteihin. Perehdyn erityisesti julkiseen sektoriin ja taantuman vaikutuksiin, joille kummallekin varaan oman alalukunsa. Kolmas päälukuni sisältää empiirisen osan. Tässä pääluvussa kuvaan tutkimusmenetelmäni ja tietyn logiikan mukaisesti tekemäni analyysit. Kolmannen luvun aluksi kuvaan tutkimusmetodiani ja tutkimusprosessiani, joka poikkeaa hieman perinteisestä. Tämän jälkeen tulevat tutkimustulokset. Neljännessä luvussa esitän pohdinnan ja johtopäätökset. Viimeisessä luvussa kerron opinnäytetyöprosessistani ja erittelen tutkimukseni pätevyyttä ja luotettavuutta.

Tässä työssä keskitytään niiden kansalaisopistojen toiminnan tutkimiseen, joiden käytössä on Hellewi-ohjelma. Näin ollen työn ulkopuolelle rajautuu valtaosa yksityisesti omistetuista kansalaisopistoista. Muutamat Suomen suurimmista opistoista mm. Helsingin seudulla eivät ole Wildfrost Oy:n asiakkaita, ja siksi niiden toiminta perustuu toisenlaisen hallinnollisen ohjelman käyttöön. Nämä opistot ovat merkityksellisiä niiden suuren opiskelijamäärän johdosta. Näistä opistoista ei ollut saatavissa vertailukelpoista informaatiota, joten myös ne jäivät tutkimuksen ulkopuolelle.

1.3 Keskeiset käsitteet

Kansalais- ja työväenopistot ovat vapaan sivistystyön organisaatioita. Jäljempänä käytän näistä yhteistä nimitystä kansalaisopisto. Vapaa sivistystyö pitää sisällään lähinnä kuntien omistamia oppilaitoksia, joiden pääasiallinen tavoite on tarjota kaikenikäisille opiskelijoille mahdollisuuksia kehittää itseään ja omia taitojaan kohtuuhintaan. Kansalaisopistot ovat pääosin julkisesti omistettuja oppilaitoksia, joiden toiminta rahoitetaan viime kädessä verotuksen avulla. Vapaa sivistystyö on yhteisnimike toiminnalle, jota on Suomessa harjoitettu viime vuosisadan alkuvuosista lähtien. Nykyisin vapaan sivistystyön piiriin kuuluu monenlaisia oppilaitoksia, ja niistä puhuttaessa on hyvä muistaa, että kansalaisopistot eivät ole ainoa vapaan sivistystyön muoto.

Julkinen sektori on yksi yhteiskunnan neljästä sektorista. Yksityinen sektori pitää sisällään yritysten toiminnan. Yritysten pääasiallinen tarkoitus on tuottaa voittoa omistajilleen. Julkisen sektorin ylläpitämiseen tarvittavat varat kerätään verotuksen avulla. Suurimmat julkisen sektorin toimijat ovat valtio, kunnat ja kuntayhtymät. Näiden lisäksi julkiseen sektoriin luetaan erilaisten sosiaaliturvarahastojen kuten Kansaneläkelaitoksen toiminta. Julkisella sektorilla on myös monenlaisia liiketoimintaa harrastavia organisaatioita. Sellaisia ovat esimerkiksi kuntien ja valtion liikelaitokset. Julkisen sektorin koko on Suomessa suuri suhteessa bruttokansantuotteeseen; tähän palataan tämän tutkimuksen teoriaosassa. Kolmannen sektorin organisaatioiden voi mieltää olevan myös osa yksityistä sektoria, sillä ne ovat usein yksityisten tahojen omistamia. Kolmannen sektorilla toimivat järjestöt ja yhdistykset ovat ns. non-profit -organisaatioita. Niiden toiminta perustuu vapaaehtoisuuteen ja tietyn mission toteuttamiseen. Neljäs sektori pitää sisällään kaikkien kotitalouksien, perheiden ja ystäväpiirien toiminnan. (Vuokko 2004, 15-16.)

Taantuma on lyhyen aikavälin muutos maiden taloudellisessa kehityksessä. Eri maissa on omanlaisensa mittapuut taantumalle. Yhdysvalloissa käytössä olevan määritelmän mukaan taantuma tarkoittaa vähintään kahden vuosineljänneksen pituista laskua bruttokansantuotteessa. On tärkeää erottaa toisistaan laman ja taantumien merkitys.

Viimeisten 50 vuoden aikana Suomessa koettiin vain yksi syvä lama, joka ajoittui 1990-luvun alkupuoliskolle. Tämä laskusuhdanne oli monessa suhteessa syvempi kuin vuoden 2008 tienoilla alkanut taantuma. Kirjallisuudessa ja tutkimuksissa 1990-luvun taantumasta käytetään nimitystä lama. Tässä työssä taantumasta puhuttaessa tarkoitetaan ensisijaisesti vuoden 2008 jälkeistä laskusuhdannetta. Tärkeää on myös havaita, että näkökulmani on Suomen tilanteessa, vaikka kysymyksessä oli maailmanlaajuinen kriisi.

2 Kansalaisopistot ja julkinen sektori taantuman aikana

2.1 Taustatietoa kansalaisopistoista

Kansalaisopistot ovat vapaan sivistystyön oppilaitoksia, joiden toiminnalle on laissa määritelty keskeisimmät reunaehdot. Lakisääteinen missio on muotoiltu seuraavalla tavalla: ”Vapaan sivistystyön tarkoituksena on järjestää elinikäisen oppimisen periaatteen pohjalta yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa ja aktiivista kansalaisuutta tukevaa koulutusta” (Laki vapaasta sivistystyöstä 21.8.1998/632, 1 §). Kansalaisopistojen lisäksi vapaan sivistystyön oppilaitoksiksi luetaan kansanopistot, kesäyliopistot, liikunnan koulutuskeskukset ja erilaiset opintokeskukset (Laki vapaasta sivistystyöstä 2 §).

Kansalaisopistojen verkosto nykyisessä laajuudessaan on pitkän kehityksen tulos. Opistotoiminta perustuu osallistumisen vapaaehtoisuuteen. Kurssitarjonnan kehittäminen on perinteisesti ollut opistojen henkilökunnan omissa käsissä. Vapaan sivistystyön oppilaitoksen ylläpitäminen edellyttää lupaa opetus- ja kulttuuriministeriöltä. Luvan voivat saada kunnat, kuntayhtymät, rekisteröidyt yhteisöt tai säätiöt. Yleensä kansalaisopistoihin ei tulla suorittamaan tutkintoa, vaan opiskelu niissä lähtee opiskelijan omasta halusta tai tarpeesta kouluttaa itseään. Opistojen toiminnassa on pyritty siihen, että opiskelijat voivat itse vaikuttaa opetuksen sisältöön ja kurssitarjontaan. Mielipidetietoa kerätään useimpien kurssien yhteydessä. Eri puolilla Suomea opistojen kurssitarjonta vaihtelee, sillä mitään yleistä opetussuunnitelmaa ei ole. (Opetusministeriö 2009, 13; Kansalaisopistojenliitto 2017; Laki vapaasta sivistystyöstä 4 §)

Kansalaisopistot ovat tärkeä kulttuurillinen taustavaikuttaja. Niiden toimintaideaan kuuluu järjestää erilaisia tapahtumia, konsertteja, teatteriesityksiä ja taidenäyttelyitä, joissa kurssilaisten taidot pääsevät myös suuremman yleisön nähtäville.

Tällä hetkellä Suomessa on 184 kansalaisopistoa. Määrä on hiukan pudonnut yhdistymisien tuloksena, sillä vielä vuonna 2009 kansalaisopistoja oli 206. Ne ovat yleensä kunnan omistamia oppilaitoksia, mutta Suomessa toimii myös lukuisia (26) yksityisiä opistoja. Valtaosassa Suomen kansalaisopistoista opetuskielenä on suomi. Maamme kaksikielisillä alueilla toimii joitakin ruotsinkielisiä opistoja. Toiminnasta kerätty tilastotieto kertoo kansalaisopisto-opintojen suuresta suosiosta. Vuosittain kansalaisopistojen kursseilla opiskelee yli 650 000 opiskelijaa, ja opetustunteja järjestetään yli 2 miljoonaa. Opiskelijamäärien kehitys on 2000-luvulla ollut laskusuuntainen. Kehitykseen palataan myöhemmin tässä tutkimuksessa. (Kansalaisopistojenliitto 2017; Opetusministeriö 2009, 14.)

Kansalaisopistojen yhdistymiskehitys on seurausta lukuisista uudistuksista sekä rahoituksessa, että lainsäädännössä. Prosessi jatkuu tälläkin hetkellä. Varsinaisesti oppilaitosten lukumäärä ei ole pienentynyt, vaan pienten opistojen toiminta on kerätty yhteisen ylläpitäjän alle. Muutos on tapahtunut useassa eri vaiheessa tämän vuosituhanen puolella. Uudistuksilla on haluttu parantaa oppilaitosten toimintaa ja rakennetta. Suuremman oppilaitoskoon toivotaan parantavan myös toiminnan laatua ja vaikuttavuutta. (Harju & Saloheimo 2016, 6, 10-11.)

Kansalaisopistojen opiskelijat eivät kuulu opintotuen piiriin. Opiskelu kansalaisopistoissa ei lain mukaan ole päätoimista opiskelua. Sen sijaan opintoseteliavustukset koskevat myös kansalaisopistotoimintaa. Opintosetelit otettiin käyttöön vuonna 2007, mutta epäkäytännöllisyyden vuoksi niistä luovuttiin. Nykyisin jaetaan opintosetelityypistä valtion avustusta tietyille kansanryhmille – erityisesti vähempiosaisille, vanhuksille ja työttömille. (Opetusministeriö 2009, 35-38.)

2.2 Aikaisempi tutkimus

Vapaaseen sivistystyöhön kohdistuva liiketaloudellinen tutkimus on ollut vähäistä Suomessa. Tilastokeskus ja Opetushallitus ovat tehneet muutaman yleiskatsauksen, joita olen käyttänyt tässä työssä lähteenä. Tilastokeskus on tehnyt määrällisiä tutkimuksia kansalaisopistoista 1980-luvun alusta lähtien. Ne ovat olleet otantaan perustuvia ja niiden pääpaino on ollut opiskelijaprofiilin muutoksissa. Tilastokeskuksen viimeisin tutkimus on vuodelta 2012 ja uudempi tutkimus saattaa olla jo tekeillä, mutta sen tulokset eivät luultavasti ehdi julki tämän opinnäytetyön valmistumisajankohtaan mennessä. Opetushallituksen raportti vuodelta 2009 sisältää paljon taustatietoa kurssitarjonnan ja kansalaisopistojen toimintaympäristön viimeaikaisista muutoksista.

Kansalaisopistoista on 2000-luvulla valmistunut myös väitöskirjoja ja opinnäytetöitä, joista suhteellisen kattava luettelo on nähtävillä Kansalaisopistojenliiton kotisivuilla. Useimmissa tutkimuksissa fokus on ollut kansalaisopistotoiminnan kasvatustieteellisessä ei niinkään liiketaloudellisessa puolessa, kuten tässä tutkimuksessa. Aiemmin on siis tutkittu lähinnä aikuisten oppimista ja kehittymistä. Emilia Valkonen on tehnyt kaksi laajaa esitystä kansalaisopistotoiminnasta, joista kumpaankin perehdyin tässä tutkimuksessa. Ensimmäisessä tutkimuksessaan Valkonen on tutkinut erityisesti siirtymistä suunnittelukeskeisestä markkinaperusteiseen aikuiskoulutuspolitiikkaan. Toisen tutkimuksen keskeinen teema on markkinaorientaatio kansalaisopistoissa. Valkosen kummassakin tutkimuksessa

sivujuonteena kulkee tarina kansalaisopistojen rahoituksesta. Siksi ne ovat merkityksellisiä tämän tutkimuksen kannalta.

Kansalaisopistotoimintaa on siis tutkittu aiemminkin. Viimeisin laaja tutkimusprojekti käynnistettiin vuonna 1995, ja tämän tutkimuksen loppuraportti on toiminut tämänkin kirjoituksen innoituksena. Tuolloin tutkimuksen kohderyhmänä (verrokkeina) oli 7 uusmaalaista opistoa. Nämä opistot olivat Valkeakosken työväenopisto, Forssan aikuisopisto, sekä Hämeenlinnan, Järvenpään, Mäntsälän, Parkanon ja Porvoon kansalaisopistot. Koordinaattorina toimi Valkeakosken työväenopisto. Tämä opetushallituksen projekti juonsi juurensa 1980-luvun tutkimuksesta, jonka rahoittajana toimi Suomen Akatemia. Tuolloin kyse oli kansalaisopistojen itsearviointista; toisin sanoen kerättiin laadullista tietoa opistojen toiminnasta. Projektin lähtökohtana oli tarve luoda opiskelijoiden mielipiteitä. Viime vuosina itsearviointista on tullut merkittävä osa opistotoimintaa. Opetushallituksen laadullisen tutkimuksen päätavoitteiksi listattiin paitsi kokonaiskuvan muodostaminen opistojen tilanteesta, myös uusien näkökulmien luominen johtajuuteen, vahvuuksiin ja heikkouksiin, sekä taloudellisten mittarien rakentaminen. Tämän opinnäytetyön kannalta tärkeässä osassa ei ole itsearviointi, vaan tutkimuksen ohessa kerätty tilastoaineisto opistoista. (Kansalaisopistotoiminnan arviointiperusteet 1998, 3-4.)

Euroopan Unionin rahoittama BeLL-projekti ajoittui vuosille 2011-2014. BeLL-tutkimustiimin Suomen vastuuhenkilö oli Jyri Manninen, joka työskentelee Itä-Suomen yliopistossa nimenomaan aikuiskoulutuksen tutkijana. Bell-tutkimuksessa keskeisenä teemana oli elinikäinen oppiminen vapaan sivistystyön oppilaitoksissa. Tämä tarkoitti siis niitä oppimisen muotoja, jotka ovat vapaaehtoisia ja ei-ammattillisia (ei tutkintoon tähtääviä). Osallistujina oli tutkimusinstituutteja, yliopistoja ja katto-organisaatioita kymmenestä EU:n jäsenvaltiosta. Tutkimuksen loppuraportti on nykyisin luettavissa omalla Internet-sivustollaan. Kohderyhmänä oli vapaan sivistystyön oppilaitoksien kursseille osallistuneita aikuisia henkilöitä. BeLL-tutkimuksen tarkoituksena oli tuottaa lisää tietoa vapaan sivistystyön hyödyistä yksilön näkökulmasta. Suuri määrä sekä laadullista, että määrällistä dataa kerättiin kyselyjen muodossa, ja kerättyä dataa täydennettiin haastatteluiden avulla. (Manninen 2015, 32.) BeLL-tutkimukseen voi tutustua osoitteessa: <http://www.bell-project.eu/cms/>

2.3 Kansalaisopistojen rahoituksen muodot

Kansalaisopistoa ei voi perustaa taloudellisen voiton tavoittelemiseksi. (Laki vapaasta sivistystyöstä 4 §.) Kansalaisopistojen toiminnassa on kuitenkin nykyisin monia

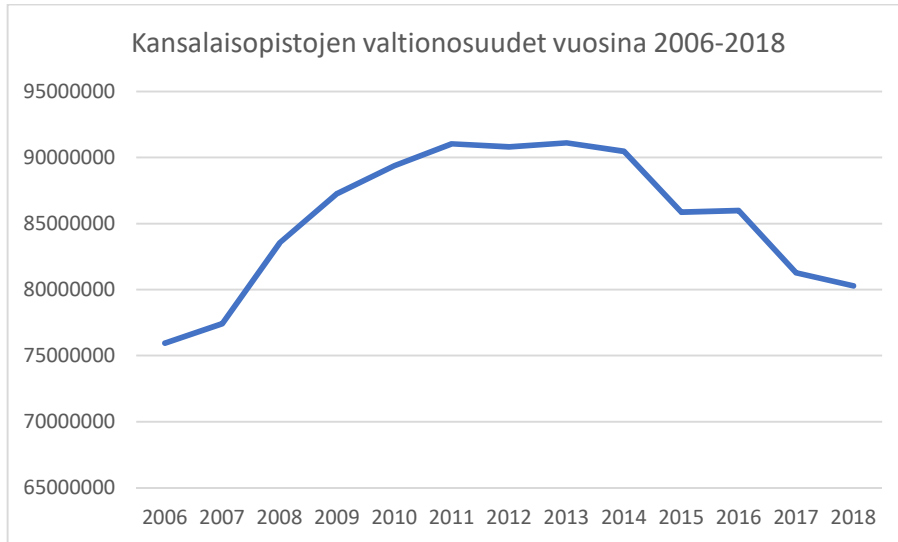
liiketoiminnallisia piirteitä. Maksullinen palvelutoiminta on mahdollista ja lainkin mukaan sallittua. Varsinkin yksityisille opistoille tästä on tullut merkittävä rahoituksen muoto. (Opetusministeriö 2009, 18.) Opistot saavat rahoituksensa pääosin valtiolta. Valtionosuuksilla opistot kattavat suurimman osan kuluistaan. Opistoille on laissa säädetty raportointivelvollisuus. Eli kaikki valtionosuuksien laskennassa tarvittavat tiedot sekä toiminnan laajuudesta kertovat tilastot on toimitettava ajallaan viranomaisille. (1998/632 21 §.) Lisäksi merkittävä tulonlähde ovat kurssimaksut. Valtionosuuksien ja tulo-rahoituksen suhteeseen palataan tässä kirjoituksessa myöhemmin varsinaisen tutkimuksen yhteydessä. Opistoilla on mahdollisuus hakea valtionavustuksia erilaisiin kehittämishankkeisiin sekä mm. maahanmuuttajanuorten koulutukseen (Kansalaisopistojenliitto 2017.) Avustuksia jakaa Opetus- ja kulttuuriministeriö. Niiden määrän kehitys on viimeisten kymmenen vuoden aikana ollut nousujohteinen (Kuvio 1).

Kuvio 1. Lähde: Valtion talousarvioesitys

Kansalaisopistojen rahoituksen periaatteista on laissa olemassa säännökset. Kansalaisopistoille myönnettiin vuonna 2017 valtionosuutena 81 273 000 euroa. Tämä on noin 57,85 % koko vapaan sivistystyön rahoituksesta (Valtion talousarvioesitys 2017.) Toisin sanoen suhteellisesti suurin osa valtion avustuksina jaettavasta tuesta kohdistetaan kansalaisopistoille. Kuviossa 2 viivadiagrammi kuvaa valtionosuuksien kehitystä vuosina 2005-2018. Kuvioista nähdään, että valtionosuudet saavuttivat huippunsa vuosina 2011-2013. Tämän jälkeen valtionosuudet ovat pudonneet lähes taantumaa edeltäneelle tasolle. Valtionosuuksien laskentaperusteena ovat kullekin oppilaitosmuodolle määritellyt yksikköhinnat, jotka määrittelee Opetus- ja kulttuuriministeriö. Kansalaisopistoille yksikköhinnat lasketaan kaikkien opistojen käyttökustannusten ja opetustuntien osamääränä. (1998/632 11 §.) Keskimääräinen yksikköhinta vuonna 2017 oli 82,91 euroa.

(Opetushallitus 2017). Kullekin kansalaisopistolle valtionosuus lasketaan kertomalla yksikköhinta oppituntien lukumäärällä. Vuonna 2017 myönnettävä tuki oli 57 prosenttia tästä summasta. (Laki vapaasta sivistystyöstä 8 §.) Lisäksi valtionosuuden suuruuteen vaikuttaa oppilaitoksen sijaintikunnan asukastiheys.

Kuvio 2. Lähde: Valtion talousarvioesitys

Merkittävin muutos kansalaisopistojen rahoituksessa koettiin 1990-luvun alkupuolella. Rahoitusta koskevan lain muuttamiseksi tehty ehdotus kuului vuoden 1994 talousarvioesitykseen. (Opetusministeriö 2009, 13; HE 224/1993). Tuolloin siirryttiin menoperusteisesta suoriteperusteiseen rahoitusjärjestelmään. Vanhan menoperusteisen järjestelmän aikana valtio korvasi tietyn prosenttiosuuden kansalaisopistojen menoista. Tuona aikana valtio sekä rahoitti, että käytännössä ohjaili kansalaisopistojen toimintaa. 1990-luvun lama pakotti uudistamaan julkisen sektorin rahoitusperusteita. (Valkonen 2008, 46-47, 49.) Suoriteperusteinen tai laskennallinen järjestelmä tarkoittaa sitä, että valtionosuus maksetaan kunnalle sivistystoimen rahoituksen osana. Entinen kansalaisopiston rehtori Pekka Tikka käyttää suoriteperusteisesta laskentatavasta sanaa könttäbudjetti. Samaa termiä käyttää myös Valkonen omassa tutkimuksessaan. Valtionosuuksien laskentaperusteeksi tulivat suoritteiden eli oppituntien pohjalta lasketut yksikköhinnat. Uudistuksen myötä kuntien rooli kansalaisopistojen rahoituksen määrittelijänä korostui. Siirtyminen könttäbudjettiin merkitsi sitä, että kunnat viime kädessä päättivät oppilaitosten saaman tuen määrästä. Haittapuolena könttäbudjetti saattoi kansalaisopistot epätasa-arvoiseen asemaan, sillä kunnat eivät jakaneet rahoitusta tasapuolisesti. (Tikka 2017; Valkonen 2008, 49-50; Vaherva ym. 2006, 60-62.)

Kunnat tukevat kansalaisopistojen toimintaa myös oma-aloitteisesti, vaikkei niillä olekaan lakisääteistä velvollisuutta tehdä niin. Koska kunnilla on suuri vaikutusvalta rahoituksen jakamisessa, on niillä välillisesti mahdollisuus vaikuttaa kansalaisopistojen toimintaan ja valtionosuuksiin. (Vaherva ym. 2006, 60, 63.) Kuntien rahoitusosuudessa on suuria kuntakohtaisia vaihteluita. Suurissa kunnissa kuntien osuus rahoituksesta oli vuonna 2006 keskimäärin n. 26 prosenttia. Pienissä kunnissa jäädytään muutamaan prosenttiin. Näyttäisikö siltä, että kuntien rahoitusta tarvitsevat erityisesti ne opistot, jotka eivät saa paljon tuloja kurssimaksuista tai valtionosuuksista. Vahervan ym. (2006) mukaan kansalaisopistot ovat kiinteä osa kuntien organisaatiota. Kuntien määräysvalta on perusteltua mm. strategian ja kustannusten hillitsemisen kannalta. (Vaherva ym. 2006, 64, 69.)

Valkosen (2016) laadullinen tutkimus pohjaa verrokkiopistojen henkilökunnille tehtyihin haastatteluihin. Valkonen pohtii väitöskirjassaan kansalaisopistojen rahoitusta, jonka saatavuudella on keskeinen merkitys opetuksen puitteille. Riittävä rahoitus on perusedellytys sille, että opetusympäristöä ja henkilökuntaa voidaan ylläpitää, ja se vaikuttaa myös opetustuntien määrään. Valtionosuuksien ja kuntien rahoitusosuuksien vähenemisen takia opistojen on suunnattava katseensa uusiin rahoitusmuotoihin. Näistä Valkonen listaa projekti- ja hankerahoituksen, myyntitoiminnan sekä vuokratulot. Erilaisista projekteista ja hankkeista on tullut yhä tärkeämpiä tulonlähteitä. (Valkonen 2016, 101-102.) Tärkeäksi ovat muodostuneet kurssimaksuina kerätyt tulot. Kurssimaksujen keskihinta on kasvanut tasaisesti vuodesta 1986 vuoteen 2011 jolloin kurssin keskihinta oli 65,18 euroa. Kurssimaksujen nousu vaikuttaa ennen kaikkea pienituloisten ja eläkeläisten osallistumiseen. (Valkonen 2016, 105.) Vaherva ym. (2006, 63) arvioivat raportissaan, että vielä vuonna 2006 kurssimaksuina kerätyillä tuloilla ei ollut ”ratkaisevaa merkitystä” kansalaisopistojen toiminnalle. Nämä tulot kuitenkin antoivat kohtuullisen lisäpanoksen opistojen rahoitukseen. Kurssien osallistumisasteella on suuri vaikutus siihen minkälaisia kursseja ylipäättään kannattaa järjestää. Asiakasmäärien seuranta juontaa juurensa ajalta, jolloin valtiolla oli suuri rooli kansalaisopistojen toiminnan järjestämisessä. Vielä tänäkin päivänä eri ainealueiden menestyksellä on merkitystä, sillä se ohjaa resurssien jakoa suosituimpiin kohteisiin. Kunnat perustavat rahoitusosuutensa pitkälti juuri opiskelija- ja tuntimääriin. (Valkonen 2016, 146-147.)

Taloudellinen epävarmuus painostaa opistoja yhteistyöhön ja seurauksena on ollut monien pienten opistojen yhdistyminen isompiin. Nykyisin opistot harjoittavat toimintaansa yhdessä erilaisten järjestöjen, yhdistysten ja seurojen kanssa. Läheisiä toimijoita ovat myös kunnan palvelukeskukset, kirjastot, teatterit ja jopa erilaiset hoito- ja palvelukodit. (Valkonen 2015, 119.) Nykyisin lainsäädäntö edellyttää, että kansalaisopistot tekevät

yhteistyötä vapaan sivistystyön oppilaitosten, koulutuksen järjestäjien ja korkeakoulujen kanssa. (Laki vapaasta sivistystyöstä 3 §.) Vahervan ym. (2006) mukaan 2000-luvulla voidaan havaita opistokentän eriytymistä ja profiloitumista. Alue- ja seutuopistojen perustaminen on merkittävä trendi. Kuntien taloudelliset vaikeudet heijastuvat ensimmäiseksi pienissä opistoissa. Vaherva epäilee, että vain suuret opistot kykenevät vastaan erityisryhmien tarpeisiin.

Opistojen näyttää olleen pakko pyrkiä kattamaan kustannuksia tulorahoituksen kautta. (Valkonen 2016, 105.) Suoriteperusteisen järjestelmän ideana on se, että tuntimäärien kasvun kautta saadaan myös lisää rahoitusta. Viime vuosiin asti suoriteperusteisuus on koettu ongelmalliseksi. Kansalaisopistot, joilla on enemmän suoritteita (kurseja) suhteessa muihin, saavat myös enemmän rahoitusta. Tämä on johtanut tietynlaiseen suoritekilpailuun kansalaisopistojen välillä. Kaikki opistot pyrkivät varmistamaan riittävän rahoituksen tuleviksi vuosiksi kasvattamalla suoritemääräänsä. Monien opistojen on ollut vaikea pysyä muiden tahdissa. Tilannetta vaikeuttaa edelleen hallituksen kaavailemat 8,5 miljoonan säästötoimet opistojen rahoituksessa vuodesta 2017 alkaen. (Valkonen 2016, 107; Opetus- ja kulttuuriministeriö 2014, 13.) Kurssitarjontaa ajatellen rahoitusongelmat heijastuvat ensimmäisenä tietotekniikassa ja käsityöaineissa niissä tarvittavan kalliin välineistön johdosta. Jatkuva toimintavolyymien kasvattaminen näkyy siinä, että menestyviin kursseihin panostetaan enemmän kuin vähemmän suosittuihin. Eri ainealueiden menestystä tutkitaan tämän opinnäytteen empiirisessä osassa. Rahoituksen puutteessa opistojen vaihtoehtoina on supistaa tarjontaa tai nostaa kurssimaksuja. (Valkonen 2016, 109-110.)

2.4 Aikuisopiskelijan profiili ja kansalaisopistojen kurssitarjonta

Aikuisopiskelijan profiili on muuttunut 2000-luvulla siten, että koulutukseen ottavat osaa lähinnä aktiivisimmat, jo mukana ovat opiskelijat. Uusia opiskelijoita saadaan siis verrattain vähän. Kurssitarjonta muotoutuukin pääasiassa vakioasiakkaiden toiveiden mukaiseksi. Tilastokeskuksen raportti vuodelta 2012 vahvistaa sen tosiasian, että aikuisopiskelu on ennen kaikkea keski-ikäisten ja sitä vanhempien naisten suosiossa. Vahervan ym. mukaan uusiin osallistujaryhmiin, erityisesti lapsiin ja nuoriin, pitäisi kiinnittää enemmän huomiota. Epävarmaa on pystyvätkö opistot pitämään kiinni perinteisestä sivistyksellisestä perustehtävästään ja ottamaan huomioon kaikkien tarpeet. Tulevaisuus näyttäytyykin valoisana pääasiassa suurten asutuskeskusten opistoille. (Vaherva ym. 2006, 66-67; Tilastokeskus 2012, 9.)

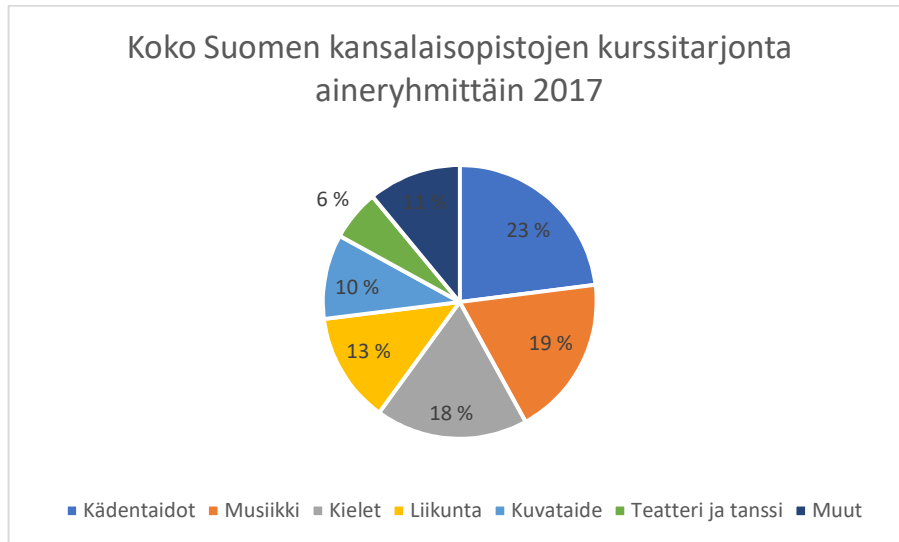
Jyri Mannisen otokseen (n = 883) perustuvassa tutkimuksessa vuodelta 2015 kerättiin jonkin verran taustatietoa kansalaisopistojen opiskelijoista. Mannisen raportin mukaan suurin ikäryhmä on 50-64 vuotiaat aikuiset. Tutkimukseen osallistujista merkittävä osa (n. 71 prosenttia) oli opiskellut myös muissa vapaan sivistystyön oppilaitoksissa. Vastaajista lähes puolet oli suorittanut korkeakoulututkinnon. Noin 49 prosenttia heistä oli työssäkäyjiä. Lähes yhtä suuri osa ilmoittautui työttömäksi. Tutkimuksessa selvitettiin myös, kuinka monta kurssia vastaajat olivat keskimäärin suorittaneet vapaan sivistystyön oppilaitoksissa. Keskiarvoksi saatiin 2,1 kurssia. Suurimpia oppiaineryhmiä olivat kielet, liikunta ja kädentaidot. Tulos vastaa suurin piirtein BeLL-tutkimuksessa ilmennyttä tosiasiaa, että suosittuja ovat etenkin harrastepohjaiset aineet. (Manninen 2015, 33-35.)

Tilastokeskuksen otoksen (n = 4114) perusteella noin puoli miljoonaa suomalaista oli osallistunut muuhun kuin työhön tai ammattiin liittyvään koulutukseen vuonna 2012. Suosituimpia vapaamuotoisen koulutuksen koulutusaloja olivat taide- ja taitoaineet sekä urheilu ja liikunta. Tilastokeskus päätyi samaan lopputulokseen kuin Manninen kolme vuotta myöhemmin. Taideaineita oli opiskellut 26 prosenttia ja liikuntaa 24 prosenttia vastaajista. Opiskelun sisältö oli muuttunut eniten tietotekniikan opiskelun osalta. Vuoden 2006 tutkimuksessa viidesosa vastaajista oli opiskellut tietotekniikkaa; vuonna 2012 vain joka kymmenes. (Tilastokeskus 2014, 66.) Tietotekniikkaa opiskellaan siis selvästi vähemmän. Suuret ikäluokat ovat pääsemässä paremmin kehityksen kyytiin. Suurin muutos oli tapahtunut yli 45-vuotiaiden kohdalla, joista yhä useampi käyttää tietokonetta päivittäin. (Tilastokeskus 2014, 127.) Suomalaisten kielitaito on parantunut luultavimmin peruskoulutuksen kehittymisen ansiosta. Tilastokeskus raportoi, että koulutustaso vaikuttaa suuresti kielitaitoon. Yhä useampi kertoo osaavansa hyvin toista kotimaista ja englantia. Informaalin eli vapaamuotoisen koulutuksen piirissä vieraita kieliä opiskeli 8 prosenttia vastaajista. Eläkeläisten osuus opiskelijoista oli suuri vielä vuosina 2004-2005; joka viides osallistuja oli eläkeläinen. Nuoria alle 20-vuotiaita oli noin 10 prosenttia. Samana ajankohtana noin 30 prosenttia kansalaisopisto-opiskelijoista oli suorittanut peruskoulun. Toisen asteen tutkinto oli yli 40 prosentilla. Lopuilla miltei 30 prosentilla oli korkea-asteen tutkinto. (Seppänen 2014.)

Kansalaisopistojen perustarjontaan kuuluvat taideaineiden, käsityön ja musiikin kurssit, kieli- ja kirjallisuuskurssit, kotitalouden, liikunnan ja tietotekniikan kurssit sekä yhteiskunnalliset aineet. Koko Suomen kansalaisopistojen opetustarjonnan jakautuminen eri aineryhmiin nähdään kaaviosta numero 3. Opetusministeriö esittää vuoden 2009 kehittämissuunnitelmassa tavoitteet kansalaisopistoille. Tulevaisuudessa pyritään ottamaan paremmin huomioon maahanmuuttajien tarpeet. Heitä ajatellen kieli- ja kulttuurikurssien määrää lisätään. Yhteiskuntaan sopeutumista ja kansalaistaitoja

edistävää tarjontaa kehitetään. Tietoyhteiskunnassa tarvittavia taitoja kehittäviä ja terveyttä edistäviä opintoja niin ikään tuetaan. (Opetusministeriö 2009, 32.)

Opetusministeriön vuonna 2007 julkistetussa vapaan sivistystyön kehittämissuunnitelmassa ohjataan myös kansalaisopistojen toimintaa. Tärkeänä osana suunnitelmaan kuuluu panostus maahanmuuttajien koulutukseen ja senioriväestön tarpeisiin sekä pyrkimys koulutuksen kautta vaikuttaa syrjäytymiskehitykseen. (Opetusministeriö 2009, 7.) Perinteisesti opistohenkilöstön tehtävänä on ollut opettamisen lisäksi organisoida oman toiminta-alueensa harrastuspalveluja ja edistää yleistä hyvinvointia. Tämä missio on kirjattu myös lakiin. Yleissivistyksen lisäksi suuri painoarvo on kädentaitojen opettamisella. Tärkeäksi tehtäväksi mielletään myös puhtaasti harrastuksiin liittyvän viihtyvyyden ja ajanvietteen tarjoaminen. (Valkonen 2015, 126-127.) Valkosen tutkimuksesta ilmenee, että tarjonnan volyymissa on tapahtunut suuri muutos. Monien opistojen tarjonta on laajentunut merkittävästi yhdistymisten seurauksena. Eri ainealueiden kurssimäärissä on tapahtunut kehitystä molempiin suuntiin. Harrastepohjaisista aineista taideaineet ovat saavuttaneet suurimman suosion. Prosentuaalisesti suurin kato (-17 %) on käynyt kielten kursseissa. (Valkonen 2015, 176.) Kielikursseille on kuitenkin edelleen kysyntää. Yleisiä kielitutkintoja on saatu kansalaisopistoissa järjestää vuodesta 2005 lähtien. Kielikurssien suhteellisen osuuden pienenemiseen on varmasti vaikuttanut kielitaidon paraneminen vanhemmissa ikäryhmissä. Valkosen tutkimuksessa liikunta on puolestaan saanut yhä suuremman edustuksen (+ 15 %) viime vuosina. Tilastokeskus raportoi kuitenkin liikunnan suosion vähenemisestä. (Valkonen 2015, 175-176; Opetusministeriö 2009, 18; Tilastokeskus 2014, 66.) Myös taide- ja taitoaineet ovat edelleenkin vahvasti edustettuna. Tietotekniikka on myös kasvattanut suosiotaan 1980-luvulta, vaikka viime vuosina kehitys on ollut laskusuuntainen. Tilastokeskuksen otoksen mukaan tietotekniikkaa aikuisoppilaitoksissa opiskelleiden määrä on pudonnut 19 prosenttiyksiköstä 10:een vuosina 2006-2012. (Tilastokeskus 2014, 59; Valkonen 2015, 177.)

Kaavio 3. Lähde: Kansalaisopistot.fi

2.5 Julkinen sektori

Julkisella taloudella tarkoitetaan valtion, kuntien, kuntayhtymien ja sosiaaliturvarahastojen taloutta. (Hautala 2003, 274.) Suomessa julkinen sektori pitää sisällään monien Euroopan maiden tavoin suurimman osan terveydenhuollosta ja koulutuksesta sekä monet sosiaaliset palvelut. Lähes poikkeuksetta jokainen suomalainen on tekemisissä näiden tärkeiden palvelujen kanssa elämänsä aikana. Kansalaisille pääosin ilmaiseksi tarjottavat palvelut on myös rahoitettava jotenkin. Tämä järjestetään verotuksen avulla. Julkisella sektorilla on rooli sekä tuottajana, että rahoittajana. Lisäksi julkisen sektorin tehtävänä on lakien säätäminen. Lakien ja verotuksen keinoin julkinen sektori vaikuttaa kansantalouden tulojen jakautumiseen. Tulojen epätasainen jakautuminen eli ns. elintasoerot ovat merkittävä markkinatalouden ongelma. Valtio tasoittaa näitä tuloeroja mm. tulonsiirroilla ja valtion-avulla, sekä verotuksen avulla. (Tuomala 2009, 15; Koskela, Loikkanen & Tuomala 2002, 175-176.) Verotuksella on kuitenkin varjopuolensa; sillä on todettu olevan kasvattava vaikutus työttömyyteen. (Kiander 2002, 23.)

Edellä mainitun kansalaisten tulonjakoon liittyvän tehtävän lisäksi julkista sektoria tarvitaan resurssien allokoimiseen. Allokoinnin takana on pyrkimys lisätä kilpailua. (Tuomala 2009, 24.) Hautalan (2003, 274-275) mukaan julkisen sektorin tärkeimmät tehtävät ovat ”talouden vakaan kehityksen ylläpitäminen sekä tuotanto- ja kulutuspäästösten ohjaaminen”, ja tämän lisäksi julkinen sektori edistää ”rahan arvon vakautta ja työllisyyttä”. Taloustieteellisen näkökulman mukaan julkisen sektorin toimilla pyritään ennen kaikkea pitkän aikavälin talouskasvuun. 1900-luvulla vallalla olleen käsityksen mukaan julkista sektoria tarvitaan erityisesti tasoittamaan suhdannevaihteluita. Suhdanteiden hillinnän on todettu vaikuttavan talouden vakauteen, ja siten edelleen

investointeihin ja kasvuun. Myöhemmin tästä ajattelutavasta on jossain määrin luovuttu. Tällaisen suhdannepolitiikan tuomista ongelmista tärkeimmät liittyvät taloustieteilijöiden mukaan inflaation hallitsemattomaan kasvuun ja yritystoimintaan. Suhdanteisiin liittyvät toimenpiteet saattavat olla merkittävä este rakennemuutokselle. Pyrkimyksellä hillitä suhdannevaihteluita on nähty olevan päinvastainen vaikutus talouteen. (Kiander & Lönnqvist 2002, 13-14, 22.)

Merkille pantavaa on, että monissa maissa julkinen sektori on huomattavan suuri ja vastaa merkittävää osaa bruttokansantuotteesta. Monissa teollisuusmaissa julkinen sektori oli kasvussa toisen maailmansodan jälkeisistä vuosina. 1970-luvun jälkeen länsimaiden taloutta koettelivat toistuvat kriisit, joiden seurauksena talouskasvu hiipui monissa maissa. Kriisit heijastuivat myös Euroopan maiden julkistalouksiin, jotka velkaantuivat pahasti. Suomessa 1990-luvun alkuun saakka julkisten menojen osuus BKT:sta oli alle OECD-maiden keskiarvon. Laman jälkeen julkinen sektori kasvoi voimakkaasti. (Kiander 2002, 15-16; Tuomala 2009, 24, 27.) Hautalan (2003, 278) mukaan julkisen sektorin kokoon heijastuvat sellaiset seikat kuin erovaisuudet politiikassa, kulttuurissa ja väestörakenteessa.

Julkiset kokonaisuudet voidaan jaotella esimerkiksi julkishyödykkeisiin, meriittihyödykkeisiin ja tulonsiirtoihin. Meriittihyödykkeissä on kyse hyvinvointipalveluista kuten koulutus-, terveys- ja sosiaalipalveluista. Tulonsiirrot kohdistuvat etupäässä kotitalouksiin ja yrityksiin. Suomessa tulonsiirrot ja hyvinvointipalvelut ovat suhteessa monia muita maita suuremmat. Tarkastelemalla eri maissa julkisen vallan keräämien verojen osuutta bruttokansantuotteesta huomataan, että esimerkiksi Pohjoismaissa ollaan selvästi OECD-maiden keskiarvon yläpuolella. (Koskela, Loikkanen & Tuomala 2002, 183; Pohjola 2013, 106.)

Julkisesti omistettujen yritysten kontolle on säilytetty monet perustavanlaatuiset asiat mukaan lukien postipalvelut, sähkö ja puhelinyhteydet. Yksityisen sektorin tuottamien hyödykkeiden vastapaino ovat *julkishyödykkeet*, joiden tuotanto ei saa perustua oman edun tavoitteluun. Yritysten tuottamien palveluiden ja tavaroiden eli yksityisten hyödykkeiden kysynnästä päättävät viime kädessä markkinat. Meillä Suomessa julkinen valta vastaa suuresta osasta sellaisia hyödykkeitä, jotka monissa muissa maissa myydään markkinoilla. Yhteiskunnassa tarvitaan sellaisia instituutioita joiden tuottamat palvelut ovat kaikkien saatavilla. Julkishyödykkeille on ominaista, että kaikki osallistuvat niiden kuluttamiseen. Määritelmän mukaan ”julkishyödyke on vapaasti saatavilla eli ketään ei voi estää kuluttamasta sitä” (Wikipedia). Osan hyödykkeistä katsotaan olevan puhtaita julkishyödykkeitä. Kiander (2002, 28.) mainitsee esimerkkinä tällaisesta liikenneverkon.

Useimmat hyödykkeet eivät ole puhtaasti julkishyödykkeitä, vaan muistuttavat myös yksityishyödykkeitä. Tällaisia ovat esimerkiksi kuntien palvelut. Tieto ja informaatio eivät ole puhtaita julkishyödykkeitä vaikkakin ne ovat kauempana yksityisistä kuin julkisista. (Tuomala 2009, 16-17, 74; Koskela, Loikkanen & Tuomala 2002, 179-180; Pohjola 2013, 106.) Julkishyödykkeitä tuottavat myös esimerkiksi ns. non-profit organisaatiot. Niiden toiminta-ajatus ei perustu voiton tavoitteluun vaan tietyn mission toteuttamiseen. Niiden asiakkaat voivat milloin tahansa päättää osallistumisestaan. (Vuokko 2004, 14.) Valtion kansalaisiin kohdistuva pakotusvalta ei ulotu niihin. Periaatteessa verotuksen kautta jokaisen kansalaisen on osallistuttava julkisten organisaatioiden rahoitukseen. Julkisen sektorin erottaa yksityisestä erityisesti verotusoikeus, jonka avulla voidaan tuottaa paljon hyvää kaikille kansalaisille. (Tuomala 2009, 17-18.) Hautala (2003, 275) tekee eron yksityiseen sektoriin nimenomaan menotalouden ilmaisuuden ja tulotalouden pakollisuuden perusteella.

Parhaana mittarina julkisen sektorin vaikuttavuudelle pidetään julkisten menojen osuutta bruttokansantuotteesta (BKT). Julkisen sektorin kokoa voidaan yrittää mitata mm. tutkimalla siihen käytettyjen panosten määrää, ts. niiden markkina-arvoa. Julkisten menojen merkitystä yhteiskunnalle voidaan tarkastella myös julkishyödykkeiden ja yhteiskunnallisten palveluiden eli meriittihyödykkeiden (koulutus, terveydenhoito) kautta. Meriittihyödykkeisiin liittyy yleensä positiivisia ulkoisvaikutuksia, jotka koituvat jonkin toisen osapuolen hyväksi. Ulkoisvaikutusten hinnoittelu on vaikeaa ja arvioinnin varaista. Positiivisten vaikutusten lisäämiseen pyritään verotuksen ja taloudellisten kannustimien keinoin. Vastaavasti negatiivisia ulkoisvaikutuksia pyritään hillitsemään. (Tuomala 2009, 23-24; Koskela, Loikkanen & Tuomala 2002, 178-180.) Meriittihyödykkeet sisältävät yksityishyödykkeiden piirteitä, sillä niillekin on olemassa markkinat. Ne myös hinnoitellaan yksityishyödykkeiden tapaan. Valtio pyrkii kannustamaan koulutuspalvelujen tuotantoa niihin liittyvien positiivisten ulkoisvaikutusten vuoksi. Koulutuksen katsotaan vaikuttavan merkittävästi tulon- ja varallisuuden jakaumaan. Eli julkinen valta pyrkii kannustamaan tasa-arvoa lisääviä palvelujen tarjontaa julkishyödykkeiden tapaan. (Koskela, Loikkanen & Tuomala 2002, 181.)

Markkinat eivät toimi täydellisesti. Ne eivät takaa täydellistä hyvinvointia kaikille ihmisille. Kestävää taloudellista kasvua ja matalaa työttömyyttä ei pystytä saavuttamaan markkinoiden keinoin. Julkisen sektorin katsotaan jossain määrin voivan paikata markkinoiden epäonnistumista. Vallalla on yhtenäinen käsitys siitä, että julkista sektoria tarvitaan toteuttamaan tulojen uudelleenjakoa sekä resurssien allokaatiota. Markkinoiden epäonnistumisen taustalla on kaksi tekijää: ulkoisvaikutukset ja julkishyödykkeet. Markkinat tuottavat monia sellaisia hyödykkeitä, joilla on enemmän kielteisiä, kuin myönteisiä

ulkoisvaikutuksia. Tämä on johtanut siihen, että nykyisin valtion omistamat yhteisöt ja yritykset tuottavat suurimman osan tarvittavista julkishyödykkeistä. Markkinat ovat epätäydellisiä myös siksi, että ne mahdollistavat monopolien syntymisen. Kilpailun puutteessa on nähty monien hyödykkeiden tuotannon joutuvan yksiin käsiin. (Tuomala 2009, 18-20.) Kianderin (2002, 26) mukaan markkinoilla kilpailu on aina epätäydellistä. Ongelman ratkaisuksi on ehdotettu julkisen vallan puuttumista kilpailulainsäädännön avulla. Julkinen valta kontrolloikin monopolien hinnoittelua monissa maissa. Markkinoilla on myös informaatioon liittyvä epäkohta. Monissa maissa markkinoinnin epäonnistuminen koulutuksen tarjonnassa on hoidettu tuottamalla koulutuspalvelut julkisen sektorin kautta. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että valtio omistaa koulutuksen mahdollistavat puitteet, kuten rakennukset ja laitteet, ja lisäksi työllistää henkilökunnan. (Tuomala 2009, 21.)

Suomessa julkinen sektori huolehtii peruskoulutuksesta ja lukiokoulutuksesta, mutta myös yleissivistävästä koulutuksesta. Pitkällä aikavälillä yleissivistävän koulutuksen menot ovat lisääntyneet enemmän suhteessa peruskoulutukseen. Vuonna 2004 koulutusmenojen kokonaisosuus bruttokansantuotteesta oli 6,0 prosenttia. Koulutuksen positiivisia ulkoisvaikutuksia on esimerkiksi luku- ja laskutaito. Siitä on hyötyä paitsi yksilölle itselleen niin myös yhteiskunnalle. Inhimillisen pääoman katsotaan lisäävän tuottavuutta, ja sitä kautta sen voidaan katsoa vaikuttavan myös siihen, kuinka paljon ihminen ansaitsee. (Tuomala 2009, 354.)

Julkisiin menoihin vaikuttavista tekijöistä merkittävimpiä ovat työllisyydessä tapahtuneet muutokset, julkisen sektorin tehtävien lisääntyminen ja väestörakenteen muutos. Kiander ja Lönnqvist (2002, 46.) näkevät työttömyysturvan tason ja työvoimapolitiikan eräänä selittävänä tekijänä. Suomessa 1990-luvulla nähtiin työllisyyden poikkeavan ensin alemmalle tasolle, ja sitten kasvavan voimakkaasti. Julkisen sektorin kehitys seuraili näitä muutoksia. Julkisen sektorin kasvu ei ole ollut vain Suomen talouden ilmiö. Muun muassa Ruotsissa ja Ranskassa on käynyt samoin. Kehitys näkyy myös epäsuorasti siten, että julkisia investointeja on vähennetty. Tarkoituksena on ollut menojen karsiminen. (Kiander & Lönnqvist 2002, 49-50.) Tuomala (2009, 109) mainitsee ikärakenteen muutoksen, sillä monet julkisen sektorin hyödykkeet ovat yhteydessä asukkaiden ikään ja lukumäärään. Syyksi julkisen sektorin kasvuun on esitetty teorioita. Erään teorian mukaan kasvu on välttämätön seuraus rakennemuutoksesta. Eli tarvitaan lisää investointeja ja julkisesti rahoitettuja palveluita. Toisen teorian mukaan julkisten palveluiden tuottavuus kasvaa suhteessa hitaammin kuin tavaroiden, sillä palvelut vaativat enemmän ihmistyövoimaa. Tämä johtaa palveluiden hinnan nousuun. (Kiander & Lönnqvist 2002, 54.)

Julkisen sektorin menoeristä suurimmat ovat kulutusmenot ja tulonsiirrot. Kulutusmenoja ovat mm. palkat, hyödykkeiden ostot ja vuokrat. Tulonsiirroilla tarkoitetaan mm. eläkkeitä, työttömyysturvaa, lapsilisiä ja toimeentulotukea. Koska julkinen sektori on tärkeä työllistäjä, voidaan sen merkitystä pohtia myös vertaamalla julkisen sektorin työllisten osuutta kaikkiin työllisiin. (Tuomala 2009, 24-27.) Suomessa julkisen sektorin palveluksessa työskentelevien määrä suhteessa kokonaistyövoimaan oli korkeimmillaan 1991 (24 %). (Hautala 2003, 276.) Vuonna 2017 julkisen sektorin palveluksessa työskenteli 654 000 henkeä. Näistä kuntien palveluksessa 526 000 ja valtion 128 000 henkeä. (Tilastokeskus 2017)

Nykyisin julkisen sektorin koulutus, terveydenhoito ja sosiaalitoimen palvelut ovat pääosin kuntien vastuulla. Valtio on viime vuosikymmeninä antanut kunnille yhä enemmän vapauksia. Hyvinvointipalveluihin panostetaan voimakkaasti kuntien budjetissa. Suuri osa julkisen sektorin kasvusta on kuntien kasvua. Kunnat ovat periaatteessa itsenäisiä yksiköitä, mutta niillä on kiinteä suhde valtioon mm. valtionosuuksien kautta. Itsehallinnosta on säädetty myös laissa. Kuntien on pysyttävä omalla alueellaan. Ne eivät saa esimerkiksi sotkeutua yksityisen sektorin toimintaan, tai niihin tehtäviin, jotka ovat valtion vastuulla. Kunnat tarvitsevat omien verotulojensa lisäksi valtionavustuksia. Näillä avustuksilla taataan, että kunnat pystyvät järjestämään peruspalvelunsa liikaa rasittamatta asukkaitaan veroilla. Kuntien verolajeja ovat yhteisövero ja kiinteistövero – sekä näistä tärkeimpänä – kunnallisvero. Valtion osuus kuntien rahoituksesta saavutti huippunsa vuonna 1992 ja on sen jälkeen ollut laskusuunnassa. (Tuomala 2009, 27-28; Hautala 2003, 287-288, 291; Koskela, Loikkanen & Tuomala 2002, 187.) Erot kuntien tuottavuudessa ja kustannuksissa ovat suuria. Viime vuosina monet pienet kunnat ovat kadonneet yhdistymisen seurauksena. Kuntien taloutta muutti samainen uudistus 1990-luvulla, joka muutti perusteellisesti kansalaisopistojen rahoituksen. Rahoituksessa siirryttiin laskennalliseen järjestelmään. Uuden järjestelmän mukaisesti valtionosuuden laskentaperusteena saattaa olla väestön määrä, ikärakenne tai oppilaiden määrä. Vaikka kuntien verotusta jouduttiin 1990-luvun laman aikana kiristämään ja velkaa ottamaan, niin tilanne on kuitenkin pysynyt hallinnassa. (Hautala 2003, 292.)

Julkisen sektorin kasvua on selitetty mm. tulonsiirtojen ja julkisen kulutuksen kasvulla. Niiden kasvuun puolestaan on johtanut erityisesti Pohjoismaissa toteutettu hyvinvointivaltion rakennusprojekti. Julkisella sektorilla on nykyisin suuri osa ns. hyvinvointipalveluiden kuten terveydenhoidon, koulutuksen sekä lasten ja vanhusten hoidon tuotannossa. Hyvinvointivaltion periaatteisiin kuuluu, että tulonjakoa on pyrittävä tasoittamaan. Pelkästään markkinavoimiin perustuva järjestelmä lisää varallisuuden epätasaista jakautumista. Demokraattisissa valtioissa keskeisenä ihanteena on kansalaisten tasa-

arvo. Tähän pyritään julkisen sektorin tasauskeinoin. Tärkeimpänä nähdään mahdollisuus osallistua verotuksen kautta järjestettyihin koulutus- ja terveystalouteihin. Verot nimittäin rasittavat eniten suurituloisia. Tämä johtaa tuloerojen tasoittumiseen. Pohjoismaissa koko väestö on saatettu julkisten terveys-, koulutus- ja sosiaalipalvelujen piiriin. Suomen ja muiden Pohjoismaiden tilanne on lähes ainoalaatuinen maailmassa. Vastaavanlainen kehityssuunta on todettu vain Saksassa ja Itävallassa. (Kiander & Lönnqvist 2002, 31-32, 37; Tuomala 2009, 29.) Julkiset menot ovat siis kasvaneet. Erittäin laajassa, esimerkiksi sadan vuoden perspektiivissä, huomataan samanlainen kehitys miltei jokaisessa maassa.

Historiallisesti julkisia menoja ovat kasvattaneet erityisesti sotavuodet 1930-1940-luvuilla. Infrastruktuurin rakentaminen sodan jälkeen lisäsi niin ikään valtion menoja. Kansalaisten sosiaaliturvaan panostettiin 1950-1960-luvuilla. Tämän lisäksi uudistettiin peruskoulu sekä työttömyysturva. Nämä kaikki lisäsivät kansalaisten verotusta, ja saivat aikaan vastalauseita. Vuoden 1973 öljykriisin jälkeen talouskasvu hidastui merkittävästi. Verotuksen jatkuvasti kiristyessä 1980-luvulla verojärjestelmään alettiin kohdistaa kritiikkiä. Verotusta ei nähty enää positiivisena ja hyvinvointia lisäävänä asiana. Vajoaminen lamaan 1990-luvulla vielä vahvisti näitä mielipiteitä. Lama pakotti karsimaan menoja. Vaikka monista palveluista on eri aikoina jouduttu tinkimään, on hyvinvointivaltion perusteista pidetty kiinni. 1980-luvulta asti valtio on koettanut lisätä talouden tehokkuutta mm. byrokratiaa vähentämällä. Euroopan unioniin liittyminen vuonna 1995 merkitsi sitä, että tehokkuuteen ja tuloksellisuuteen kiinnitettiin yhä enemmän huomiota. (Hautala 2003, 276-277, 287.)

Julkisyhteisöjen osalta kokonaismenot vuonna 2015 näkyvät Taulukossa 1. Kaaviosta ilmenee, että suurin menoerä on sosiaaliturvamaksut, kuten on ollut vuodesta 2007-lähtien. Sosiaaliturvamenojen sisällä suurin erä ovat vanhuuteen liittyvät menot. Koulutuksen osuus kokonaismenoista on pysynyt suurin piirtein samoissa lukemissa viimeiset 10 vuotta ollen noin 11 prosenttia vuonna 2015. (Tilastokeskus 2012.) Valtion tulot koostuvat pääosin välillisistä ja välittömistä veroista. Välillisten verojen periaate on, että yritykset tilittävät osan myynnistään valtiolle ns. arvonlisäverona. ALV:n lisäksi tähän ryhmään kuuluvat mm. polttoainevero, tupakkavero, alkoholijuomavero sekä olutvero. Välittömiä veroja ovat esimerkiksi yritysten varallisuuteen kohdistuvat verot. (Hautala 2003, 281-282.)

Julkisyhteisöjen kokonaismenot 2015		
Tehtävä	milj.euroa	%/kok. menot
Yleinen julkishallinto	17 835	14,9
Puolustus	2 808	2,4
Yleinen järjestys ja turvallisuus	2 618	2,2
Elinkeinoelämän edistäminen	9 952	8,3
Ympäristönsuojelu	501	0,4
Asuminen ja yhdyskuntapalvelut	855	0,7
Terveydenhuolto	15 009	12,6
Vapaa-aika, kulttuuri ja uskonto	3 099	2,6
Koulutus	13 090	11,0
Sosiaaliturva	53 611	44,9
Yhteensä	119 378	100,0

Taulukko 1. Lähde: Tilastokeskus 2017

Tuomala (2009, 151-152) esittää kirjassaan taulukon, josta näkyvät OECD-maiden julkisen sektorin kantamien verojen suhteet bruttokansantuotteeseen. Pitkän aikavälin trendi on ollut verotuksen kiristyminen lähes kaikissa OECD-maissa vuosina 1965-2007. Henkilöiden ja yritysten verotusta on itse asiassa lievennetty, mutta kokonaisuudessaan verojen määrä on kasvanut. Verotuksen perimmäisen tehtävän voi jakaa kolmeen osatehtävään: uudelleenjako, tulojen hankinta, ja resurssien allokaatio. Uudelleenjaosta ja tulojen hankinnasta oli puhetta jo aiemmin. Tuloja julkinen sektori tarvitsee mahdollistamaan julkishyödykkeiden tuotannon. Verojärjestelmän oikeudenmukaisuus on lähtökohdana, kun lakeja verotuksesta säädetään. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että eri tuloluokkiin kuuluvia ihmisiä tulee kohdella eri tavoin. Verotuksen tulisi olla yhdenmukainen samaan tuloluokkaan kuuluvien kohdalla. Horisontaalista oikeudenmukaisuutta on hankala toteuttaa. Joidenkin mielestä ihmisten valinnoista johtuviin eroihin ei tulisi puuttua. Hyvä verojärjestelmä ottaa huomioon tasapuolisen kilpailuedun säilymisen eri maiden välillä. Verotuksen perusteiden pitäisi lisäksi olla yksilön kannalta ymmärrettäviä. (Tuomala 2009, 156-159; Hautala 2003, 293.) Väliillisten verojen avulla vaikutetaan tavaroitten hintoihin ja tätä kautta kulutukseen. Jos verotusta ei olisi, hinnat määräytyisivät vain markkinoiden perusteella ja seurauksena olisivat epäedulliset kulutusmahdollisuudet. Verotuksella on myös ohjaustehtävä, joka liittyy edellä mainittuihin ulkoisvaikutuksiin. (Koskela, Loikkanen & Tuomala 2002, 200.)

Valtion budjetissa menojen ja tulojen suhde määritellään siten, että mahdollinen alijäämä katetaan ulkomailta otetuilla lainoilla. Valtion velalla tarkoitetaan pitkällä aikavälillä kertyneitä alijäämiä. Tutkijoiden kesken on käyty kiistaa siitä, mistä eristä velka käytännössä muodostuu. Toisin sanoen pitkälle aikavälille ulottuvien pääomamenojen ja nykyhetken menojen erottaminen on käytännössä vaikeaa. Ulkomailta otetun velan

maksajana toimivat tulevat sukupolvet. Sisäistä velkaa kuluttajat maksavat paitsi valtiolle, niin myös toinen toisilleen. Tutkijat eivät ole tarkkaan määritelleet, ketkä sisäisen velan käytännössä maksavat, koska sukupolvien erottelu voidaan tehdä monilla eri tavoin. 1900-luvun alkupuoliskolla valtion velka oli kohtuullisissa mittasuhteissa pitkän aikaa. Tämä oli mahdollista sikäli, kun tulot olivat suuremmat kuin menot. 1990-luvun lama aiheutti sen, että valtion verotulot supistuivat voimakkaasti. Säästötoimet kohdistuivat kuntien saamiin valtionapuihin ja kotitalouksien tulonsiirtoihin. Työttömyys kohosi ja bruttokansantuote tipahti pitkäaikaisesti useita prosenttiyksiköitä. Tämän takia valtion oli otettava lisää velkaa. Huippu saavutettiin vuosina 1993-1994. Tuolloin valtion velka oli noin 70 prosenttia BKT:sta. (Tuomala 2009, 292-293; Hautala 2003, 284-285.)

2.6 Taantuman vaikutuksista

2.6.1 Taantuman määritelmä ja teoriaa

Kansantalouden kehitykseen kuuluu suhdannevaihteluja, joiden aikana bruttokansantuote (BKT) poikkeaa huomattavasti normaalista tasostaan. Vaihtelut ovat yleensä lyhytaikaisia, muutaman vuoden pituisia. Vaihteluja voivat aiheuttaa valtion veropolitiikka, öljyn hinnan muutokset, vientihintojen vaihtelu ja jopa harvemmin Suomessa tapahtuvat luonnonkatastrofit. Näitä shokkeja on vaikea ennustaa. Kun tuotannon taso (BKT) kasvaa, puhutaan korkeasuhdanteesta. Päinvastaisessa tapauksessa talous on matalasuhdanteessa. Tästä tilanteesta käytetään myös nimeä taantuma. Yhdysvalloissa käytössä olevan määritelmän mukaan taantumassa ollaan, kun BKT laskee vähintään kahden vuosineljänneksen ajan. Suomessa viime vuosisadan syvin lama koettiin 1990-luvulla. Sen seurauksena BKT laski 10 prosenttia kolmen vuoden aikana. Korkea- ja matalasuhdanteet seuraavat toisiaan, joskin epäsäännöllisin väliajoin, erityisesti ulkomaankaupan volyymin vaihteluiden seurauksena. (Pohjola 2013, 193-195; Hautala 2003, 242.)

Suomalaisten tuotteiden ja palvelujen kysynnän kasvaessa myös bruttokansantuote kasvaa. Kotimaisten yritysten menestyksellä maailmalla on positiivinen vaikutus talouselämään ja työllisyyteen. Pitkällä aikavälillä palkat ja hinnat seurailevat nousu- ja laskusuhdanteita. Hintatasolla ei kuitenkaan Pohjolan (2013, 197) mukaan ole vaikutusta tuotannon tasoon. Tuotannon muutos alkaa työmarkkinoilta ja taloudellisen kasvun seurauksena. Valtion suhdannepolitiikalla pyritään tasoittamaan suhdannevaihteluita. Julkiset menot ja julkiset investoinnit ovat julkisen sektorin tasauskeinoja. Talouskasvua kuvaavassa yhtälössä yksityinen kulutus, julkiset menot, investoinnit ja nettovienti yhdessä muodostavat kokonaiskysynnän. (Pohjola 2013, 196-197; Hautala 2003, 242.)

Yksityinen kulutus on pääosin kotitalouksien kulutusta ja investoinnit puolestaan yritysten toimintaa. Se kuinka paljon yritykset investoivat, vaikuttaa merkittävästi nousu- ja laskukausien vaihteluun. Positiiviset tulevaisuuden odotukset vaikuttavat investointeihin kasvattavasti. Nettovienti on tavaroiden ja palvelujen kokonaisviennin ja tuonnin erotus jonka määrittelee vaihtotase. Myös vientiä tarvitaan tuomaan maahan tuotteita, joita ei Suomessa valmisteta. Viennillä onkin suuri merkitys Suomen kaltaiselle pienelle valtiolle. (Pohjola 2013, 198; Hautala 2003, 242-243; Savela 2015; Koskela & Rousu 2009, 120.)

Tilastokeskuksen tutkija Savela (2015) korostaa yksityisen kulutuksen ja julkisten hyvinvointipalvelujen merkitystä talouskasvulle. Jotta kulutuksella olisi suotuista vaikutus talouselämään, on sen kohdistuttava kotimaisiin tuotteisiin. Näin näyttäisikin olevan asia. Tilastot kertovat, että kotimainen kulutus suhteessa tuontiin on merkittävästi suurempi. 2000-luvulla yksityinen kulutus on kasvattanut BKT:tä muutamalla prosentilla per vuosi. Julkisen kulutuksen merkitys on ollut samankaltainen. Yksityinen kulutus koostuu kotitalouksien kulutuksesta ja voittoa tavoittelemattomien yhteisöjen kulutuksesta. Julkinen kulutus vastaa noin neljäsosaa bruttokansantuotteesta, ja siihen on voimakkaasti vaikuttanut 2000-luvun taantuma. Käytännössä julkinen kulutus kertoo kuinka paljon julkisen sektorin tuottamat palvelut maksavat. Julkinen kulutus kohdistuu pääosin koulutukseen, terveydenhoitoon ja sosiaalipalveluihin. Savelan (2015) mukaan julkisen ja yksityisen kulutuksen lisääminen johtaa samaan tulokseen. Näin ollen ei ole merkitystä onko kulutus enemmän yksityistä vai julkista. Savela arvioi, että yksityisen ja julkisen kulutuksen merkitys tulee säilymään samankaltaisena myös tulevaisuudessa. Kansantalouden tilinpidon mukaan valtion suhteellinen osuus julkisista menoista on vähentynyt ja kuntien osuus viime vuosina kasvanut.

Tavaroiden ja palveluiden hintataso vaikuttaa kuitenkin kokonaiskysyntään supistavasti. Pohjolan (2013, 198) mukaan kotitalouksien kulutusmahdollisuudet ja korkotaso sekä vientikysyntä ovat tärkeimpiä tekijöitä kehityksen taustalla. Hintojen noustessa kotitaloudet haluavat kuluttaa vähemmän. Korkotaso vaikuttaa investointeihin ja vientikysyntä puolestaan lisääntyy kotimaisten hintojen laskiessa. Nämä tekijät puolestaan vaikuttavat edelleen suhdannevaihteluihin. (Pohjola 2013, 198.)

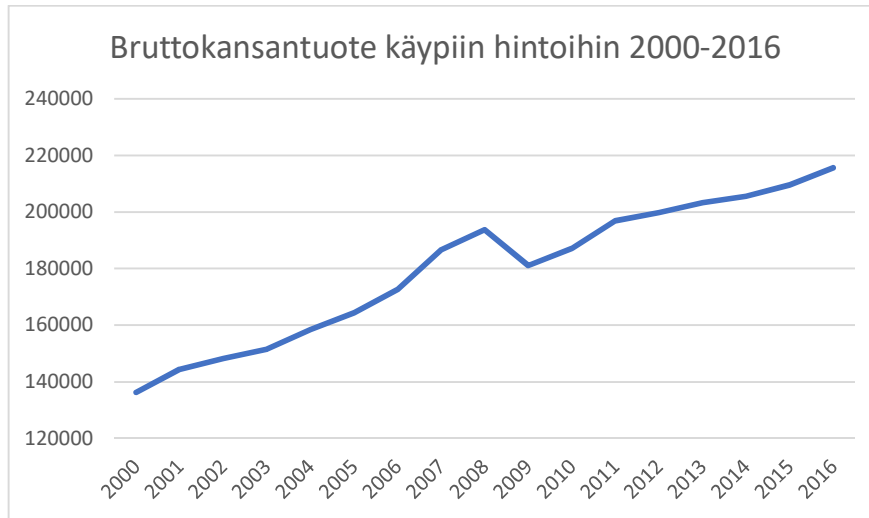
2.6.2 Korkea- ja matalasuhdanteista

Korkeasuhdanne alkaa yleensä kokonaiskysynnän voimistumisesta. Tällöin kokonaistuotannon jokin komponentti muuttuu radikaalisti. Kokonaistarjonnan kasvaessa tapahtuu sama ilmiö. Talouskasvun voi sysätä liikkeelle vaikkapa raaka-aineiden tai energian hinnan lasku tai uuden teknologian soveltaminen. Pohjolan (2013) mukaan kysynnän

kasvu vaikuttaa ensisijaisesti kolmella tavalla: lisää tuotantoa, alentaa työttömyyttä ja kiihdyttää inflaatiota. Työttömyys ja inflaatio muuttuvat siis vastakkaisiin suuntiin. Korkeasuhdanteen määrittelee ennen kaikkea kokonaistuotannon kasvu. Viimeksi voimakkaassa korkeasuhdanteessa Suomessa elettiin vuosina 2006-2008. Pitkään jatkunutta korkeasuhdannetta seuraa työvoimapula, joka edelleen johtaa hintojen ja palkkojen nousuun. Lopulta inflaatio saattaa olla merkittävästi suurempi kuin ulkomailla ja tämä päättää nousukauden (Pohjola 2013, 200-202; Hautala 2003, 244; Koskela & Rousu 2009, 122-123.) Matalasuhdanne saa alkunsa kokonaiskysynnän heikentyessä. Jonkin ajan kuluttua talous korkea- tai matalasuhdanteen jälkeen palautuu tasapainotilaansa. 2000-luvun taantuma Suomessa alkoi, kun viennin volyyymi supistui voimakkaasti. Luvuilla mitattuna finanssikriisi sai aikaan 21 prosentin pudotuksen viennissä ja 8,5 prosentin pudotuksen BKT:ssa. (Pohjola 2013, 202-203.)

2.6.3 Bruttokansantuote

Kansantalouden tilastojärjestelmää ylläpitää Tilastokeskus, jonka sivuilta löytyvät tilastot keskeisimmistä tunnusluvuista ja niiden kehityksestä. Kansantalouden kehityksestä puhuttaessa tarvitaan yhtenäinen käsitteistö. Tilastokeskus pyrkii vastaamaan tähän tarpeeseen. Tuotantokykyä voidaan mitata esimerkiksi *bruttokansantuotteen (BKT)* ja *bruttokansantulon* avulla. BKT on tuotannon arvon ja bruttokansantulo siitä aiheutuvien tulojen mittari. Hieman eri näkökulman tarjoaa myös *bruttokansantuotteen käyttö*, joka kuvaa sitä, mihin hyödykkeet käytetään. Suomen vuoden 2016 bruttokansantuote oli n. 215,6 miljardia euroa. Vertailun vuoksi voidaan sanoa, että vuonna 2000 BKT oli n. 136,3 miljardia. (Kuvio 4.) Bruttokansantuotteen kehitys nähdään samasta kuviosta. BKT käsittää sekä tavaroiden, että palveluiden tuotannon. Bruttokansantuotteen osasten arvo määräytyy kertomalla niiden määrä tuotekohtaisella yksikköhinnalla. Kun lasketaan nämä erät yhteen, saadaan BKT:n arvo markkinahintojen mukaan. Realistisempaan arvioon päädytään kun tuotteiden hintoihin lisätään esimerkiksi arvonlisävero ja muut välilliset verot, sekä vähennetään tuotetukipalkkiot. BKT:hen lasketaan mukaan vain lopputuotteet, ei esimerkiksi niiden tuotantoon käytettyjä välituotteita. Näin vältetään laskemasta tiettyjen hyödykkeiden arvo kahteen kertaan. Pois lukeutuu myös harmaan talouden ja rikollisuuden vaikutus. (Pohjola 2013, 128-131.) Bruttokansantuotteen arvoa mitattaessa on otettava huomioon inflaatio. Reaalisessa BKT:ssa on poistettu hintaindeksin nousun vaikutus, ja se sopiikin paremmin esimerkiksi suhdannevaihteluiden mittaamiseen. Tällöin bruttokansantuotteen muutos esitetään prosentteina tietyn perusvuoden arvosta 100. (Pohjola 2013, 137-138; Savela 2015.)

Kuvio 4. Lähde: Tilastokeskus 2017.

Hieman eri tavalla laskien saadaan bruttoarvonlisäys eli tuotannon arvonlisäysten summa. Tutkittaessa bruttoarvonlisäyksen tilastoa toimialoitain, huomataan palvelujen osuuden lisääntyneen voimakkaasti. Vastaavasti teollisuuden osuus on vähentynyt. Elintaso mittaa ehkä paremmin asukaskohtainen bruttokansantuote, josta myös on olemassa tiedot Tilastokeskuksen tietokannoissa. Kun halutaan edelleen parempia arvioita, voidaan käyttää bruttokansantuloa. Siihen on laskettu mukaan ulkomaille siirretyt tulot ja vastaavasti ulkomailta Suomeen saadut tulot. (esim. osingot, korot, kotiuttamattomat voitot, palkat, EU:n tuet). (Pohjola 2013, 132-133; Savela 2015.)

2.6.4 Suomen vuoden 2008 taantuma

Suomen vuoden 2008 tilannetta on kutsuttu taantumaksi. Lamaan päästään vasta, jos taantuma on erityisen syvä. Vuoden 2008 tilanne oli monessa suhteessa lievempi kriisi, kuin 1990-luvulla koettu lama. Bruttokansantuote ei pudonnut yhtä voimakkaasti. Taantumaa johtaneet syyt olivat myös jossain määrin erilaiset. 1990-luvulla laskusuhdanne alkoi, kun kaupankäynti entisen Neuvostoliiton kanssa heikkeni. Tätä seurasi pankkien ja yritysten konkurssien aalto. Vuoden 2008 taantumaa edelsi voimakas nousukausi aivan kuten ennen 1990-luvun lamaa. Kyseessä oli tällä kertaa maailmanlaajuinen kriisi, jonka vaikutukset ulottuivat miltei jokaiseen maahan. (Pohjola 2013, 244; Hautala 2003, 249.) Pohjolan (2013, 103) mukaan tärkeimpänä tekijänä kriisin taustalla oli Yhdysvaltain asuntomarkkinoilta alkanut finanssikriisi. Alussa kriisi heijastui pankkien luotonantoon. Rahalaitoksien oli yritettävä säilyttää maksukykynsä, joka perustui niiden kassavaroihin. Kotitalouksille ja yrityksille ei enää myönnetty lainoja yhtä kevein perustein. Suomen talous koki muutoksen kokonaisviennin supistumisena. Merkittävä

seurannaisvaikutus oli myös kuluttajien ja sijoittajien luottamuksen heikentyminen. (Pohjola 2013, 245.)

Vielä vuonna 2007 talousnäkymät näyttäytyivät kansalaisten mielissä valoisana. Rajoja hyvinvoinnin jatkumiselle ei ollut näköpiirissä. Työttömyyskin oli alhaisissa lukemissa. Lainaa uskallettiin ottaa lainojen korkotason ollessa alhainen. Suomeen kriisi saapui, kun Yhdysvaltain heikko taloustilanne laajeni maailmanlaajuisesti. Helmikuussa vuonna 2009 Tilastokeskus antoi tiedotteen, että talouden kasvu oli tyrehtynyt alkuvuodesta 2008. Bruttokansantuote oli vähentynyt puoli vuotta yhtäjaksoisesti. Näin ollen Tilastokeskus katsoi Suomen olevan virallisesti taantumassa. Kaikki kokonaiskysynnän osaset olivat laskussa julkisia kulutusmenoja lukuun ottamatta. Suomen toimenpiteet kohdistuivat ensisijaisesti julkisiin menoihin. Keynesin mallin mukaan näitä menoja ei leikattu vaan päinvastoin lisättiin. Tarkoituksena oli kohentaa kokonaiskysyntää. Suomessa tämä johti velan voimakkaaseen kasvuun. Euroalueen maissa julkinen velka oli pahimmillaan 90 prosenttia bruttokansantuotteesta. Pohjolan mukaan velan kasvattaminen ei ole oikea keino, vaan on joko kiristettävä verotusta tai leikattava julkisia menoja. Nämäkin keinot tuovat mukanaan ongelmia, sillä ne heikentävät kokonaiskysyntää. Suomen valtion verotulot eivät kasvaneet kovin voimakkaasti. Kuntien ja kuntayhtymien talouden alijäämä oli vuonna 2008 vain noin 0,2 miljardia euroa. Julkisten menojen osuus kasvoi noin prosenttiyksikön 48,4 prosenttiin BKT:sta. Taantumana aikana työttömien määrä lisääntyi voimakkaasti. Vuoden 2009 lopussa työttömiä oli noin 8 prosenttia. (Pohjola 2013, 246-247; Tilastokeskus 2009; Koskela & Rousu 2009 123-124; Hellman 2010, 43, 49.)

Suomella meni hyvin ennen vuotta 2008 ja pudotus tapahtuikin sitä korkeammalta. BKT:n lasku oli Suomessa EU-maiden suurimpia. Vientiluvut putosivat maailmanlaajuisesti, Suomessa vienti alitti vuoden 2000 tason. Taantuma koetteli kuitenkin joitakin maita vielä pahemmin. Sellaisissa maissa kuin Viro ja Tanska on mennyt vielä huonommin. Taantuma aiheutti suuren työttömyyden, mutta ei kuitenkaan niin pahaa kuin edellinen lama 1990-luvulla. (Rikama & Salmi 2010).

Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön OECD:n tilastot kertovat, että vuosina 2008-2009 koulutuksen rahoitus ei ollut laskenut kovin paljon taloustaantumana vaikutuksesta. Tällainen oli tilanne Tuonosen artikkelin ilmestyessä 2013. Tuonosen mukaan taantumana vaikutus näkyy viiveellä julkisen sektorin rahoituksessa. Hitaampi kehitys tarkoittaa sitä, että koulutusmenojen osuus kokonais BKT:sta pikemminkin nousee. Suomessa koulutusmenot vastaavat noin 6,4 prosenttia BKT:sta OECD-maiden keskiarvon ollessa noin 6,2 prosenttia. Tilastojen mukaan koulutus näyttäisi takaavan hyvän suojan työttömyyttä vastaan. Matalasuhdanne on kasvattanut korkeasti- ja heikosti

koulutettujen tuloeroja. Miesten osalta vuonna 2010 korkeasti koulutettujen tulot olivat 67 prosenttia korkeammat kuin keskiasteen koulutuksen hankkineiden. Naisilla luku on 59 prosenttia. Näyttää siltä, että koulutuspalvelujen antama taloudellinen hyöty ajaa siihen käytettyjen panosten yli. Koulutetut ihmiset elävät pidempään, ovat yhteiskunnallisesti aktiivisempia ja sosiaalisempia sekä onnellisempia. Tuonoson johtopäätös on, että ”koulutuksen arvo lisääntyy kriisiaikoina”. (Tuononen 2013.)

Pahimmasta taantumasta selvittiin vuoden 2010 tienoilla. BKT:n kasvuvauhti oli seuraavina vuosina maltillista ja käväisi miinuksella vuodesta 2012 lähtien. ETLA:n vuoden 2017 alussa antaman suhdanne-ennusteen mukaan Suomi on noussut lamasta, ja BKT:n odotetaan kasvavan noin 1,5 - 1,6 prosentin vuositahtia 2018-2019. Julkisyhteisöjen alijäämä on pienentynyt 1,9 miljardilla eurolla vuodesta 2016 vuoteen 2017. Valtion verotulot ovat vastaavana ajanjaksona kasvaneet 4,5 prosenttia. Yksityinen kulutus ja vienti ovat molemmat voimakkaasti kasvamassa. Työttömien määrä on pienentymässä 0,3 prosenttia vuodessa ainakin vuoteen 2020 asti, ja tämän arvioidaan lisäävän kotitalouksien ostovoimaa. Kulutusta ruokkii myös matala inflaatio. (Tilastokeskus 2017; ETLA 2017.) OECD:n raportin mukaan Suomi investoi voimakkaasti koulutukseen. Vuosien 2008-2010 aikana Suomi on lisännyt koulutusmenojaan kuudella prosentilla. Opiskelijakohtaisesti tämä on merkinnyt 10 157 US-dollarin panostusta vuosittain, OECD-maiden keskiarvon ollessa 9 308 dollaria. Työttömyysaste on koulutustaustaan katsotta pienentynyt. Työmarkkinoilta ja koulutuksesta poissaolevien määrä 15-29 vuotiaiden keskuudessa on noin 12 prosenttia; tämäkin luku selvästi alle OECD-keskiarvon. Suomi on edelleen kansalaisten koulutustason perusteella yksi edistyneimmistä maista. (OECD 2013.)

3 Aikasarjatutkimuksen tulokset

Idean tutkimukseeni sain Wildfrost Oy:ltä, jonka päätuotteena on Hellewi- ohjelma. Tutkimuksen tekeminen oli ollut pohdinnan alla jo pitkään, ja tartuin tilaisuuteen saamani kannustuksen voimin, vaikka tiesin, että aihe ei ollut helpoimmasta päästä. Minulla oli myös jossain määrin hyvä kokonais käsitys kansalaisopistotoiminnasta, mikä helpotti tämän opinnäytteen teoreettisen osan rakentamista. Perheeni piirissä on nimittäin tehty kansalaisopistoihin liittyvää työtä 1980-luvun puolivälistä asti. Alustavan teeman ja näkökulman valintani jälkeen nousi esiin useita tutkimusongelmia. Ongelma on helpointa esittää kysymyksen muodossa. Pääongelmana halusin vastauksen seuraavaan kysymykseen: Miten 2000-luvun taantuma on vaikuttanut opistojen rahoitukseen ja toimintaan? Pääongelma jakautui neljään alaongelmaan:

1. Millainen on ollut tulorahoituksen muutoksen vaikutus opistojen toimintaan taantumana aikana?
2. Onko taantumana vaikutus heijastunut opiskelijaprofiiliin?
3. Onko taantuma vaikuttanut kurssitarjontaan?
4. Miltä näyttää opistotoiminnan tulevaisuus tilastoaineiston valossa?

Aiheen rajauksen miettimiseen käytettiin suhteellisen vähän aikaa. Jo alussa näytti selvältä, että tutkimuksen kohteena olisivat nimenomaan kansalaisopistot. Teoriaosassa pohdin aihetta nimenomaan kansalaisopistojen näkökulmasta, vaikka kansalaisopistot eivät ole ainoa vapaan sivistystyön muoto. Aineistoa on kuitenkin järjestelmällisesti kerätty vain kansalaisopistoista. Koska tutkimuksessani tarkasteltavia yksiköitä ovat kansalaisopistot, joita kuitenkin on tällä hetkellä suhteellisen pieni joukko, jouduin harkitsemaan menetelmää tarkemmin. Perusjoukon koko oli vain noin 160 opistoa, joten houkutteleva vaihtoehto oli tehdä kokonaistutkimus kaikesta saatavilla olevasta tiedosta. Osoittautui kuitenkin, että osaa aineistoa olisi muokattava käsin melko paljon. Vaivaa säästääkseni päätin tässä opinnäytteessä yhdistää kokonais- ja otantatutkimusta. Tämä tarkoitti sitä, tutkimukseni jakautuisi tavallaan kahtia. Minulla olisi toisaalta tilastoaineistoa kaikista opistoista ja toisaalta analysoisin otosta, johon valikoitui pienempi määrä opistoja. Tähän päätökseen vaikutti vahvasti menetelmäpajan ohjaajan vinkki siitä, että kannattaisi, jos vain suinkin olisi mahdollista, tehdä kokonaistutkimus. Päätin valita harkinnanvaraisesti pienen edustavan joukon kansalaisopistoista ja tutkia niitä. Valitsin 15 opistoa, sekä pieniä, että suuria tähän tutkimukseen. Kaikki nämä opistot ovat Hellewi-opistoja eli niiden käytössä on toimeksiantajayritykseni ohjelma. Päätökseen vaikutti myös toimeksiantajan mielipide siitä, että pienempi tutkimusjoukko todellakin olisi tarkoituksenmukaisempi.

Kvantitatiivisia aineistoja eli tilastoja, rekistereitä ja tietokantoja ylläpitävät monet julkiset organisaatiot. Tilastotietoa kansalaisopistoista on kerätty vasta tämän vuosituhannen puolella. Hellewi- ohjelmalla on pitkä kehityshistoria: Se on kehittynyt sitä mukaan kuin esimerkiksi käyttöjärjestelmät ja ohjelmointikielet ovat kehittyneet. Nykyisin Hellewi-ohjelma on toteutettu kokonaan pilvipalveluna. Sen käyttöliittymää ja käytettävyyttä kehitetään jatkuvasti. Samalla on kehittynyt mahdollisuus kerätä tietokantaan tilastotietoa kansalaisopistojen toiminnasta esimerkiksi itsearvioinnin välineeksi.

Tutkimusosassa korostuu tietty systemaattisuus. Vertailen omia tutkimustuloksiani aiempiin kohta kohdalta, jos kyseessä olevaa muuttujaa on aiemmin tutkittu. Olen myös pyrkinyt noudattamaan tutkimuksenteon eettisiä periaatteita. Kaikki tieto, mikä tässä tutkimuksessa kansalaisopistoista esitetään on julkista. Minkäänlaista salassapidon alaista tietoa en tutkimuksessani esitä. Kirjoituksessani ei yhdistetä tutkimustuloksia mihinkään tiettyyn opistoon, ja olen pyrkinyt säilyttämään objektiivisuuden näillä keinoin.

Vastaavassa laajuudessaan tällaista tutkimusta ei ole aiemmin tehty. Nekin harvat, jotka on kerätty pieneltä ryhmältä opiskelijoita tai opettajia, ovat perustuneet suppeampaan aineistoon. Toivonkin, että pystyisin antamaan luotettavamman kuvan siitä mitä kansalaisopistotoiminnassa on tapahtunut viimeisten kymmenen vuoden aikana. Lisää valoa tutkimukseeni olen pyrkinyt tuomaan SPSS-kaavioiden muodossa, sillä graafinen esitys kertoo nopeasti lukijalle enemmän kuin pitkä ja vaikealukuinen taulukko. Tutkimusmetodini poikkeaa hieman normaalista kvantitatiivisesta tutkimuksesta. Kuvailisin tutkimustani mieluiten sanalla data-analyysi. Toimeksiantajallani oli antaa käyttöni SQL-tietokanta, josta kaikki tutkimuksessa käyttökelpoinen tieto oli ”helposti” saatavilla. Tietokannassa oli kansalaisopistojen tietoja vuodesta 2008 lähtien. Tutkimuksen tekijälle jäi ongelmaksi tarvittavan datan onkiminen SQL-tietokannasta.

3.1 Tutkimusmetodi

Tutkimukseni on määrällinen tutkimus, jossa luvuilla ja lukumäärillä on suuri merkitys. Toteutustavan mukaan tutkimukset voidaan jakaa teoreettisiin ja empiirisiin. Teoreettisissa tutkimuksissa ei kerätä uutta aineistoa, vaan ne perustuvat aikaisempiin teorioihin ja tutkimuksiin. Tässä työssä sovelletaan empiiristä tutkimusta. Empiirinen tutkimus voidaan edelleen jakaa kvalitatiivisiin ja kvantitatiivisiin, joista jälkimmäistä on käytetty tässä opinnäytetyössä. Kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimus voidaan erottaa toisistaan, sen perusteella minkälaisia tuloksia niillä voidaan tuottaa. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa selvitetään asioiden välisiä riippuvuuksia ja/tai tapahtuneita muutoksia. Määrällisen aineiston pohjalta ei useinkaan pysty kunnolla selittämään asioiden syitä. On vain

tydyttävä kuvaan olemassa olevasta tilanteesta. Tästä työstä voisi käyttää myös nimeä ennustava tutkimus, sillä tarkoitus on aikasarjojen pohjalta arvioida tulevaa kehitystä. (Heikkilä 2008, 13, 15-16.)

Tämän tutkimuksen perusteet ovat Haaga-Helian Tilastollisten menetelmien -kurssin aineistossa ja erityisesti Aki Taanilan menetelmäblogissa. Nykyaikainen tutkimustyö pohjaa tilastolliseen analysointiin. Tilastollisia menetelmiä tarvitaan monissa käytännön tutkimus- ja analyysitehtävissä. Menetelmien avulla suuria tietomassoja voidaan tiivistää helpommin ymmärrettävään muotoon. Tilastollisten menetelmien tehokas käyttö antaa mahdollisuuden tehdä erilaisia ennusteita tulevaisuuden kehityksestä. Tilastolliset menetelmät perustuvat induktiiviseen päättelyyn, jossa pyritään tekemään yleistyksiä yksittäisistä tosiasioista. Monissa sovellutuksissa tarvitaan todennäköisyyslaskentaa. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan mennä näin syvälle. Työ on hyvä aloittaa asettamalla tutkimusongelma, sekä tavoitteet työlle. Nummenmaa (2014, 13-14.) erottaa tutkimusprosessista tiettyjä vaiheita, joita mukailen tässä tutkimuksessa. Ensimmäiseksi tutustuin saatavilla olevaan aineistoon ja päätin tarvittavista muuttujista. Tätä vaihetta seurasi käytettävien analysointimenetelmien ja tarvittavan tilastollisen työkalun valinta. Oli myös suunniteltava, minkälaista grafiikkaa tulen työssäni esittämään. Tärkein osuus opinnäytetyössä on tutkimusaineiston analysoiminen ja päätelmien tekeminen, ja siihen olenkin panostanut tässä työssä eniten. Viimeisenä vaiheena on varsinaisen tutkimusraportin kirjoittaminen. Pohdinta osuudessa tulkitsen tutkimustulokset ja teen johtopäätöksiä. Kun työ on edellisiltä osin valmis, arvioin tutkimuksen reliabiliteettia ja validiteettia (ks. Pohdinta: Luku 4)

3.2 Työvälineestä: SPSS-ohjelma

Kun olin siinä vaiheessa, että työkalun valinta oli ajankohtainen, vaihtoehtoina olivat perinteinen Excel-taulukkolaskentaohjelma ja SPSS-tilasto-ohjelma. Päätin tehdä tämän työn analyysit jälkimmäisellä ohjelmalla. SPSS-ohjelman käyttökynnys on suhteellisen matala. Siinä on monenlaisia ylivoimaisia ominaisuuksia Exceliin verrattuna. SPSS:llä saa aikaan selkeitä tulosteita ja taulukoita, jotka on helppo siirtää esimerkiksi Wordiin ja Exceliin. SPSS:n kaaviot pystyin kätevästi siirtämään osaksi raporttia. Jälkeenpäin kaavioiden skaalaus onnistui, ilman että kuvanlaatu heikkeni merkittävästi. Aikasarja-analyysiin SPSS tarjoaa monia helppoja polkuja. Lisäksi SPSS tekee tarvittavan tilastollisen analyysin puolestasi ja kertoo tulosteissa tilastollisesta merkitsevyydestä. SPSS-ohjelmalla on helppo poimia osa-aineistoja suurestakin määrästä dataa. Jouduin hyödyntämään SPSS:n Select Cases -toiminnolla useita kertoja, kun poimin aineistosta esim. vain tietyn aineryhmän kurssit tutkittavaksi.

3.3 Aineisto

Ennen kuin datan varsinainen prosessointi voi alkaa, on aineisto muutettava helpommin käsiteltävään muotoon. Tietokannassa oleva data on eri menetelmillä muokattavissa kulloiseenkin tutkimusongelmaan vastaavaksi tiedoksi. Relaatiotietokantaan kerätty tieto on tämän tutkimuksen lähtökohta. Tietokannassa data on kaksiulotteisen taulukon muodossa ryhmiteltyinä riveihin ja sarakkeisiin. Relaatiotietokantojen yhteydessä puhutaan tietueista (rivit) ja kentistä (sarakkeet). Tietokannan käsittelyyn ja järjestelyyn sopivimpia toimintoja ovat tietokantaohjelman omat kyselytoiminnot. Apunani oli tietojenkäsittelyn ammattilaisia. Avaimeksi datan analysointiin muodostui mahdollisuus muuttaa tietokannan tieto Excel-muotoiseksi. Tässä ei kuitenkaan päästy niin vähällä, sillä tietojen siirto edellytti copy-paste menetelmän käyttöä tiedostojen välillä. Tilanne olisi hyvin voinut prosessin jossain vaiheessa muuttua liian monimutkaiseksi. Kun oltiin saatu taulukon muokkaus päätökseen, käytettiin SPSS ohjelman Import-toimintoa eli saatiin taulukko SPSS:n tiedostomuotoon.

Aineistoni koostui kahdesta isosta taulukosta, joista toisessa oli opiskelijaprofiiliin kuuluvia tietoja ja kaksi tutkimusmuuttujaa. Toisessa taulukossa oli varsinaisia tutkimusmuuttujia. Profiilitaulukossa oli tietoja vain noin 1600 riviä, joten ei katsottu tarpeelliseksi poimia osa-aineistoa. Tehtiin siis kokonaistutkimus tästä taulukosta. Tutkimusmuuttujia täytyi käsitellä eri tavalla, koska niistä oli olemassa dataa paljon enemmän. Tutkimusmuuttujista tein otantatutkimuksen. Päätin aloittaa tutkimukseni taulukosta, joka sisälsi tietoja opistojen opiskelijaprofiilista. Alkuvaiheessa oli välttämätöntä käyttää Excelin Muotoile taulukoksi (Format as Table) -toimintoa, jolla taulukko muutetaan sellaiseksi, että sitä voi lajitella ja suodattaa. Osan aineiston muokkauksesta tein jo Excelin puolella. Tietokannassa oli paljon virheellisiä rivejä, jotka oli poistettava, jotta jonkinlaisia analyyseja voisi ylipäättään tehdä. Tässä kohdin tarvitsin myös taulukkolaskentaohjelman toimintoja. Excelin puolella johdettiin laskentakaavan avulla ns. ”suositut kurssit” omaan sarakkeeseensa. Tämän jälkeen siirsin aineiston SPSS:n ymmärtämään muotoon. Aineiston muokkaaminen jatkui SPSS:n puolella. Select Cases -toiminnolla oli yksinkertaista valita taulukosta pienempi joukko tutkittavia yksiköitä (opistoja).

Kansalaisopistojen kurssimääriä sisältävästä taulukosta poimittiin 15 opistoa varsinaiseen tutkimukseen. En käyttänyt otoksen valinnassa satunnaismenetelmää, vaikka sekin olisi Excelin ja SPSS:n toiminnoilla onnistunut. Tarkastelun kohteeksi valittiin harkinnanvaraisesti 15 opistoa. Pyrittiin kuitenkin mahdollisimman edustavaan otokseen eli mukaan valittiin erikokoisia opistoja – sekä pieniä, että suuria. Tutkimukseen valittujen opistojen

nimet eivät käy ilmi tästä tutkimuksesta. Näin siksi, ettei tutkimustuloksiani väärin perustein yhdistetä mihinkään opistoon. Tarkoituksena oli siis muodostaa kokonaiskuva kaikkien opistojen tilanteesta. Halusin, että tulokseni olisi jossain määrin yleistettävissä koko 160 opiston joukkoon, josta tietoja oli saatavilla.

Profiilitaulukossa oli opistojen tietoja vuosilta 2008-2017 kalenterivuosittain. Toisessa taulukossa tiedot oli ryhmitelty hieman eri tavalla eli lukuvuosittain alkaen aina syksystä ja päättyen kevääseen. Tämä vaikeutti muuttujien vertailua. Muuttujia oli tulkittava jossain määrin erillään. Aikasarjat mittaavat kuitenkin samaa asiaa riippumatta esitystavasta. Opiskelijaprofiilia luonnehtivia muuttujia on tutkimuksessani neljä: ikä, sukupuoli, pääasiallinen toiminta ja koulutustausta. Opiskelijat oli taulukossa iän mukaan jaettu viiden vuoden välein ryhmiin. Pääasiallinen toiminta jakautui työttömiin, työllisiin, opiskelijoihin ja koululaisiin sekä eläkeläisiin. Lisäksi taulukossa oli ryhmä *muu toiminta*, johon luetaan varusmiehet, kotiäidit ja alle kouluikäiset. Koulutustausta -muuttujassa vaihtoehtoina olivat perusasteen, toisen asteen ja korkea-asteen suorittaneet opiskelijat. Muu aste -ryhmään luetaan peruskoululaiset ja alle kouluikäiset. Tutkimusmuuttujia oli seitsemän erilaista. Kurssilaisiin ja kursseihin on laskettu mukaan vain valtiosuuden piirissä olevat suoritteet. Jos opiskelija on osallistunut useampaan kurssiin, kaikki kerrat lasketaan mukaan.

Suuren tietomäärän takia tutkimukseen otettiin mukaan vain tietyt aineryhmät. Kielistä valikoitiin ruotsin, suomen ja englannin kurssit. Liikunnan kurssit otettiin mukaan niiden suuren suosion vuoksi. Lisäksi tutkitaan tietotekniikan ja käsityön kurseja. Kurssimaksut on tärkeä muuttuja, koska se vaikuttaa muihin muuttujiin. Omaan sarakkeeseen laskettiin vielä ns. suositut kurssit, eli kurssit joille on suuri täyttöaste (yli 70 prosenttia opiskelijamaksimista).

3.4 Käytetyt analysointimenetelmät

Tässä tutkimuksessa käsitellään diskreettejä eli epäjatkuvia muuttujia. Useimmiten muuttujat ovat reaali-lukuja. Lisäksi on hyvä korostaa, että käsittelin tässä työssä valmista *järjestämätöntä* tilastoaineistoa (tietokanta) eli varsinaisesti uutta aineistoa ei kerätty. Tämä tutkimus on pienoiskokoinen aikasarja-analyysi. Tarkoitus oli tutkia usean vuoden aikana tapahtunutta kehitystä. Miten opiskelijaprofiili ja opetustarjonta on muuttunut noin kymmenen vuoden aikajänteellä. Jokaiselta vuodelta siis tulee hajontakaavioon yksi piste. Aikasarjatutkimus on eräs tilastotieteen osa-alue, jonka kohteena ovat monet reaali-maailman ilmiöt. Aikasarja-analyysi muistuttaa regressioanalyysia. Periaatteessa tutkitaan kahden muuttujan riippuvuutta hajontakaavion avulla. X-akselilla vain on selittävänä

muuttujana aika. Aikasarjan graafiseen ulkoasuun vaikuttaa voimakkaasti se, miten Y-akselin mitta-asteikko valitaan. Kapea mitta-asteikko antaa muutoksesta voimakkaamman kuvan. Oli löydettävä sellainen skaala, että erot eivät liikaa korostuisi, mutta muutokset olisivat kuitenkin selkeästi nähtävillä.

Tärkein tunnuslukuista on keskiarvo. Kun halutaan suuresta aineistossa tietoa tiivistetyssä muodossa, käytetään keskiarvoja. Aikasarjoista puhuttaessa tarkoituksena on siis löytää kehityssuunta suuren tilastoaineiston kohinan joukosta. Aineistossani oli 15 opiston tiedot. Sen sijaan, että olisin laskenut aikasarjat opistokohtaisesti, oli kätevää laskea opistojen vuosittaiset keskiarvot ja rakentaa saaduista keskiarvoista aikasarja. Keskiarvokuvaajasta päätelmien tekeminen on helppoa. Osoittautui, että olisi järkevää laskea myös vuosittaiset keskihajonnat. Useinkaan keskiarvoa ja -hajontaa ei voi tulkita erillään. Erot hajonnassa ja keskiarvoissa näkyvät jakaumien sijainnissa ja muodossa. Kun keskiarvo ja hajonta poikkeavat voimakkaasti toisistaan, voi olla kyse kolmesta asiasta. 1. Toisessa jakaumassa on keskimäärin suurempia arvoja kuin toisessa. 2. Erot yksittäisissä havainnoissa eivät ole yhtä suuria. 3. Tai jakaumissa voi havaita kumpaakin edellisistä. Aikasarjojen ollessa kyseessä ei kannata verrata kuin ensimmäisen ja viimeisen vuoden keskiarvoja ja hajontoja. Jos jakauma on vino, mediaani antaa parhaimman kuvan. Tämä on hyvinkin mahdollista aikasarjatutkimuksessa, joten laskettiin myös vuosittaiset mediaanit. (Nummenmaa 2014, 69-70, 87-88.)

Tutkimalla aikasarjoja voidaan sanoa jotain myös tulevasta kehityksestä. Taustalla on idea siitä, että kehitys jatkuu samanlaisena myös lähitulevaisuudessa. Tehokkaalla analysoinnilla voidaan esimerkiksi tunnistaa kehityssuuntia (trendejä). Trendi on yleisimmin havaittu aikasarjan komponentti. Aikasarjassa on trendi, jos kehitys on pitkäaikaisesti nousevaa tai laskevaa. Trendiin vaikuttaa siis suuresti se, kuinka pitkältä aikaväliltä muuttujan arvoja on kerätty. Jos aikasarja kääntyy nousevasta laskevaan yhden tai useamman kerran, voidaan tulkita, että aikasarjassa ei ole trendiä. Sarjassa on satunnaisvaihtelua, jos siinä ei ole erotettavissa minkäänlaista trendiä tai muuta systemaattista kehitystä. Yleensä ennusteen tekeminen on mielekäästä vain, jos aikasarjassa on trendi. Lineaarisen trendin tarkempaa analysointia varten tietokoneella ja esim. SPSS-ohjelmalla voi laskea regressiosuoralle kulmakertoimen. Tällöin käytetään pienimmän neliösumman menetelmää. Ennusteen voi tehdä aikasarjasta jo silmämääräisestikin jatkamalla regressiosuoraa. SPSS-ohjelmalla voi laskea myös seuraavalle pisteelle matemaattisen arvon. (Nummenmaa 2014, 273-275, 278-279, 291-292.)

Opiskelijoiden ikäjakauma on määrällinen muuttuja, jonka voi kätevästi yhdistää sukupuolimuuttujaan, ja esittää jakauma väestöpyramidina. Pyramidi oli hieman

vaikeampi toteuttaa aineistoni pohjalta SPSS-ohjelmalla mutta pienellä vaivalla sekin onnistui. Tutkimukseni yhteyteen syntyi suuri määrä SPSS-grafiikkaa. Kaavioiden esitysmuoto on hajontakaavio (Scatter), joka sopii hyvin myös aikasarjojen kuvailuun. Regressiosuora kertoo monenlaisia asioita aikasarjan trendistä. Suoran avulla mitataan lineaarista riippuvuutta kahden muuttujan välillä. Regressiosuora sopii erityisen hyvin myös aikasarjan analysointiin. Eli X-akselilla on aika ja Y-akselilla muuttuja. Suoran kulmakerroin kuvaa sitä kuinka voimakasta kasvu tietyllä aikavälillä on ollut. Kulmakertoimen negatiivisuus tarkoittaa, että muuttujan arvot vähenevät suhteessa aikaan. Positiivinen kulmakerroin kertoo päinvastaisesta kehityksestä. Se miten hajontakaavion pisteet sijoittuvat regressiosuoraan nähden kertoo vaihtelusta. Aikasarjassa voi olla muunkinlaista kuin lineaarista riippuvuutta. Sarjaan voi sovittaa myös toisen asteen tai kolmannen asteen yhtälöä, logaritmikäyrää tai eksponenttikäyrää. (Heikkilä 2008, 92.) Lineaarisen mallin sopivuutta kuvaamaan kulloistakin tilannetta mitataan selityskertoimella. Kerrointa merkitään tunnuksella R^2 . Laskenta perusteena on yksiselitteisesti korrelaatiokerroimen neliö. Selityskerroin saa arvoja väliltä 0-1. Mitä suurempi arvo, sitä paremmin suora (tai muu käyrä) kuvaa tapahtunutta muutosta. Kerroimen ollessa suuri X-akselin muuttuja selittää suuren osan Y-arvojen vaihtelusta.

Aikasarjan tilastollista merkitsevyyttä voi testata Kruskal-Wallis -testillä. Testiä käytetään, kun halutaan vertailla usean eri ryhmän keskiarvoja. Kyseessä on siis useamman kuin kahden *riippumattoman* otoksen merkitsevyyden testaus. Ennen menetelmän käyttöä tulee varmistaa, ovatko muuttujan arvot normaalijakautuneita. Jos eivät ole, menetelmä on käyttökelpoinen. Visuaalisen kuvan mahdollisesta normaalijakautuneisuudesta saa SPSS:n histogram-toiminnolla. Kruskal-Wallis- testin tulostetta tulkitaan siten, että Sig-arvon ollessa alle 0,05 aikasarjassa tapahtuva muutos on tilastollisesti merkitsevä.

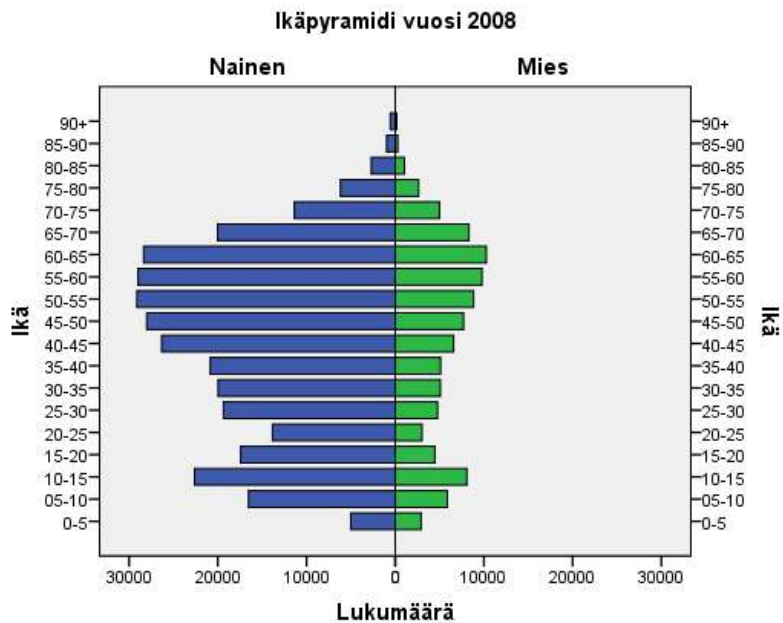
3.5 Tutkimustulokset

3.5.1 Taustamuuttujat

Tässä yhteydessä esitetään ensimmäisen tutkittavan vuoden (2008), ja viimeisen tutkittavan vuoden (2017) ikäpyramidit. Kaavioiden tulkitsijalle on huomautettava käytetystä jaottelusta. Miehet ja naiset on jaettu viiden vuoden välein ryhmiin. Esimerkiksi ikäryhmä 50-55 vuotiaat tarkoittaa viisikymmentä vuotta täyttäneitä, ja niitä, jotka eivät vielä ole täyttäneet 55 vuotta. Pällekkäisyyttä ei siis ole.

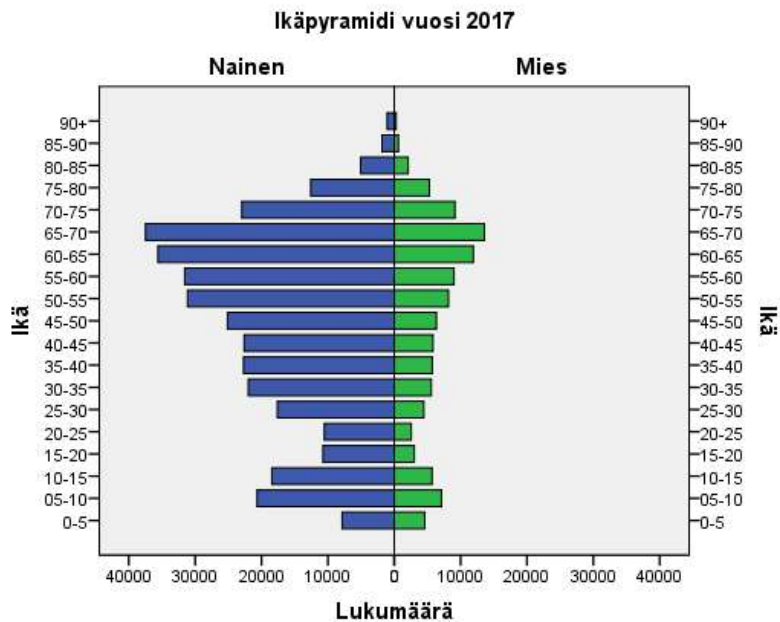
Ensisilmäyksellä vuoden 2008 ikäpyramidista (Kuvio 5.) nähdään, että naisten osuus opiskelijoista ylittää selvästi miesten osuuden. Arvionvaraisesti voidaan sanoa, että voimakkaimmillaan naisten lukumäärät ovat lähes kolminkertaiset miesten lukumääriin

verrattuna. Naisten jakaumasta huomataan myös, että suurimmat ikäryhmät ovat 50-55 vuotiaat sekä 55-60 vuotiaat sekä miesten, että naisten puolella. Iän tästä kasvaessa opiskelijoiden määrät luonnollisesti vähenevät voimakkaasti. Merkille pantavaa on, että ikäluokka 10-15 vuotiaat on huomattavan suuri kummankin sukupuolen kohdalla. Vastaavasti huomataan, että ikäluokka 20-25-vuotiaat on hyvin vaatimattomasti edustettu sekä naisten, että miesten puolella.

Kuvio 5. Opiskelijoiden ikä- ja sukupuolijakauma vuosi 2008

Tarkasteltaessa ikäpyramidissa tapahtuneita muutoksia vuoden 2017 ikäpyramidista (Kuvio 6.) päällimmäiseksi nousee keski-ikäisten- ja hieman sitä nuorempien määrän tipahtaminen. Sekä naisten, että miesten puolella muutosta on tapahtunut myös lasten ja teini-ikäisten lukumäärissä: Kumpikin näistä ikäluokista on kutistunut merkittävästi. Suurin ikäluokka vuonna 2017 on 65-70 vuotiaat kummankin sukupuolen kohdalla. 20-25 vuotiaiden määrä on edelleen pienentynyt vuoteen 2008 verrattuna. Ylipäätään opiskelijoiden volyymi on selkeästi pienentynyt viimeisten 10 vuoden aikana. Pienten lasten suhteellisen suuri osuus erityisesti miesten puolella on silmin nähtävissä.

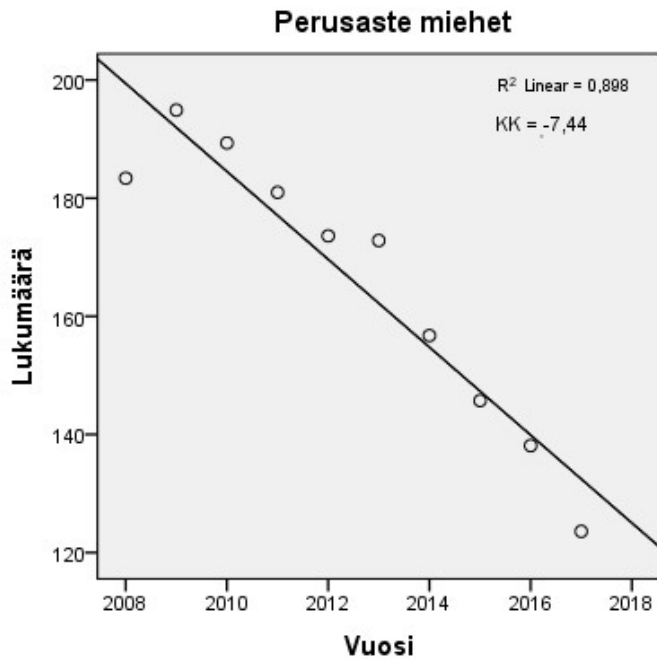
Kuvio 6. Opiskelijoiden ikä- ja sukupuolijakauma vuosi 2017

Seuraavaksi käsitellään ne opiskelijaprofiilin muutokset, jotka Kruskal-Wallis testin mukaan ovat tilastollisesti merkittäviä. Tästä eteenpäin kaaviot ovat aikasarjojen hajontakaavioita. Kaavioita luetaan seuraavalla tavalla: Pystyakselilla ovat opiskelijoiden tai kurssien lukumääriä kuvaavien muuttujien summat tai keskiarvot. Vaaka-akselilla on aika. Pisteet ovat varsinaisia havaintoarvoja. KK tarkoittaa regressiosuoran kulmakerrointa ja R^2 on selityskerroin. Merkittävien profiilimuuttujien tunnusluvut ovat koottuna Liitteessä 1.

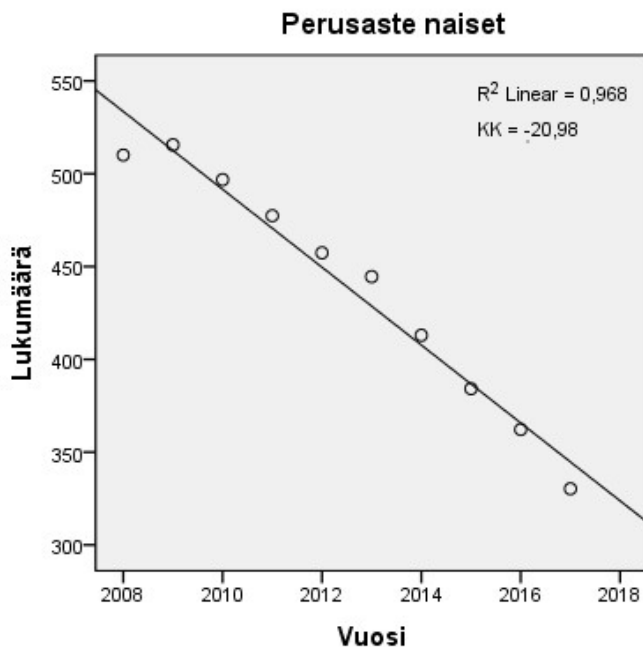
Perusasteen suorittaneiden miesten kuvaajassa (Kuvio 7.) havaitaan selkeä laskeva trendi. Regressiosuoran kulmakerroin on miinusmerkkinen (-7,44), eli perusasteen suorittaneiden määrä vähenee suhteessa aikaan. Lineaarinen malli kuvaa opiskelijamäärien kehitystä erittäin hyvin, sillä R^2 -arvo on 0,898. Vuoden 2008 keskiarvo on 183 opiskelijaa, mediaani 153 opiskelijaa ja keskihajonta 129. Vuoden 2017 keskiarvo on 124 opiskelijaa, mediaani 98 ja keskihajonta 90. Kruskal-Wallis testi (Ks. Liite 2) antoi Sig-arvoksi alle 0,05 eli muutos on tilastollisesti merkittävä.

Naisten kohdalla (Kuvio 8.) perusasteen suorittaneiden keskiarvot vähenevät voimakkaasti suhteessa aikaan eli trendi on laskusuuntainen. Pisteet asettuvat aika tarkalleen regressiosuoralle, joten lineaarinen malli kuvaa kehitystä erittäin hyvin. Selityskerroin (R^2) on 0,968. Kulmakerroin on negatiivinen (-20.98). Vuoden 2008 keskiarvo on 510 opiskelijaa, mediaani 417 opiskelijaa ja keskihajonta 387. Vuoden 2017 keskiarvo on 330 opiskelijaa, mediaani 269 ja keskihajonta 249. Kruskal-Wallis testin tulos on alle 0,05. (Liite 2.)

Perusasteen suorittaneissa kysymys on siis niistä opiskelijoista, jotka ovat peruskoulun suorittaneet ja ovat nykyisin lukio- tai ammattikouluopiskelijoita. Tulevaisuus heidän osaltaan ei näytä hyvältä. Laskua on keskimäärin noin 7,5 opiskelijaa vuodessa ja laskeva trendi osoittaa lukumäärien pienentyvän edelleen seuraavina vuosina. Tämä tulos osuus yhteen ikäpyramideista havaitun seikan kanssa. Noin 15-20 vuotiaiden määrä on todellakin laskenut voimakkaasti.

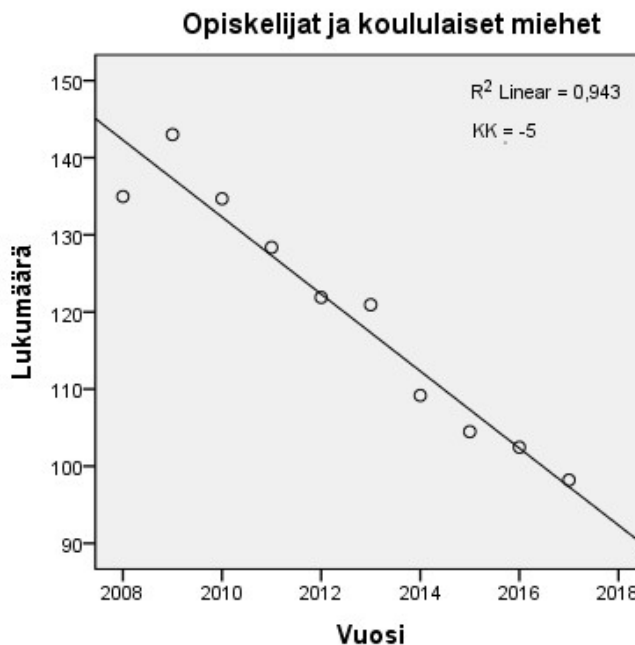
Kuvio 7. Perusasteen suorittaneet miesopiskelijat 2008-2017

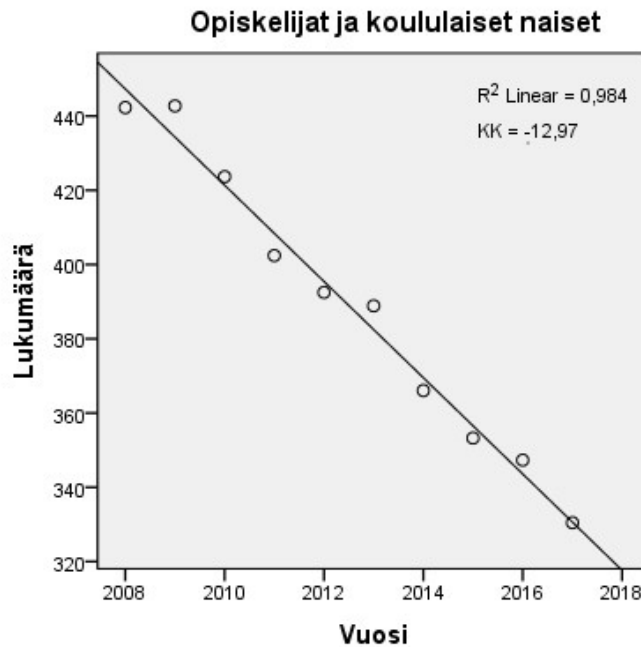
Kuvio 8. Perusasteen suorittaneet naisopiskelijat 2008-2017

Pääasialliseksi toiminnakseen opiskelun ilmoittaneiden miesten kuvaajasta (Kuvio 9.) huomataan selkeä laskeva trendi. Havaintoarvot sijoittuvat aika tarkalleen regressiosuoralle, jonka kulmakerroin on -5. Suora kuvaa tälläkin kertaa tapahtunutta kehitystä parhaiten: Selityskerroin on 0,943. Tunnusluvut vuodelta 2008 ovat seuraavat: Keskiarvo on 135, mediaani 111 ja keskihajonta 112. Tunnusluvut vuodelta 2017 vastaavasti: keskiarvo 98, mediaani 64 ja keskihajonta 107. Kuvioista numero 10. nähdään pääasialliseksi toiminnakseen opiskelun ilmoittaneiden naisten keskiarvojen kehitys vastaavasti vuosina 2008-2017. Regressiosuoran kulmakerroin on -12,97. Lineaarisen mallin selityskertoimeksi ohjelma antoi 0,984. Luultavammin jakaumaa ei voi millään muulla käyrällä paremmin kuvata. Tunnusluvuiksi saatiin seuraavaa: vuoden 2008 keskiarvoksi 442, mediaaniksi 338 ja keskihajonnaksi 402. Vuoden 2017 tunnusluvuiksi saatiin: keskiarvo 330, mediaani 231, keskihajonta 357.

Pääasiallisena toimintana opiskelijat ja koululaiset tarkoittaa kaiken ikäisiä opiskelijoita – yhtä hyvin peruskoululaisia ja lukiolaisia, kuin korkeakouluopiskelijoita. Opiskelijoiden kiinnostus kansalaisopisto-opintoja kohtaan on siis laskenut jyrkästi viime vuosina. Naisten keskiarvot ovat laskeneet jopa voimakkaammin kuin miesten. Opiskelijat tekevät jotain muuta sillä vapaa-ajalla, joka pakollisista opinnoista ylitse jää.

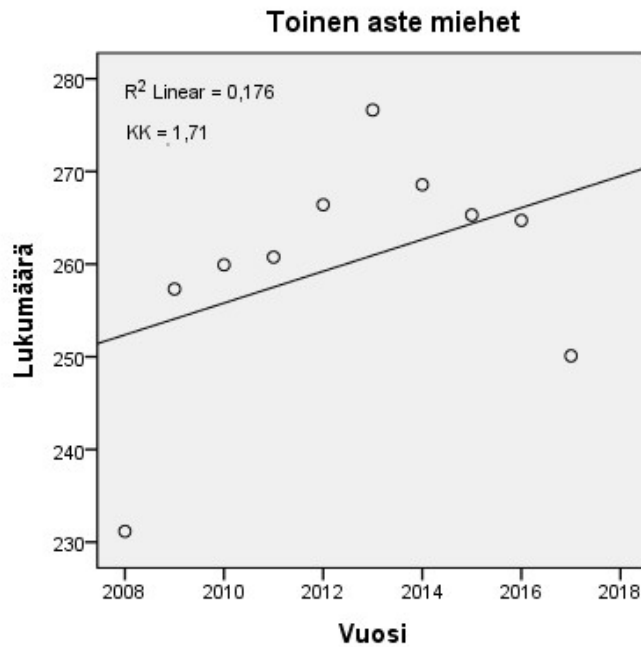
Kuvio 9. Pääasiallinen toiminta: opiskelijat ja koululaiset (miehet) 2008-2017

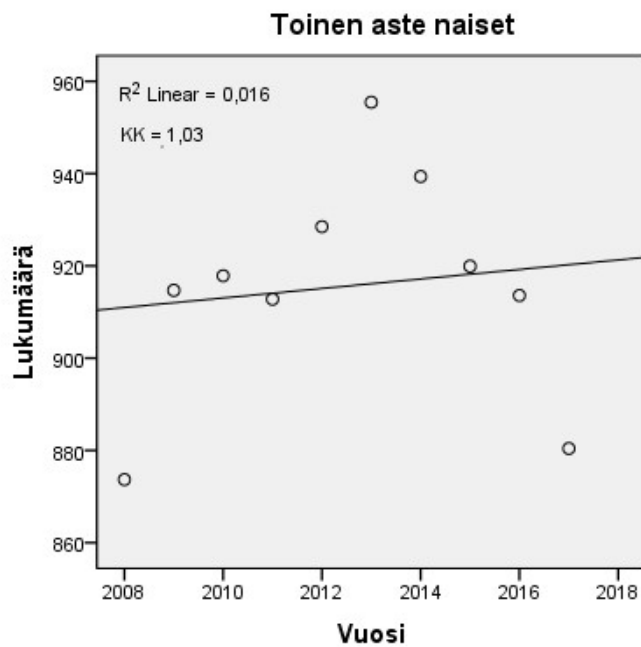
Kuvio 10. Pääasiallinen toiminta: opiskelijat ja koululaiset (naiset) 2008-2017

Seuraavissa luvuissa kuvaan muut profiilimuuttujat, joissa tapahtunut muutos ei Kruskal-Wallis testin mukaan ole ollut tilastollisesti merkittävä. Nämä muuttujat saivat siis sig-arvoksi suuremman kuin 0,05, mikä on tässä tutkimuksessa käytetty tilastollisen merkitsevyyden raja. Tämä ei välttämättä tarkoita, että näissä muuttujissa ei ole tapahtunut minkäänlaista kehitystä. Suuri arvo saattaa johtua yksinomaan siitä, että osaryhmät (vuodet) eivät ole riittävän suuria, eikä perusjoukkokaan ole kovin suuri.

Toisen asteen suorittaneiden miesten ja naisten (Kuviot 11. & 12.) kohdalla ei kummassakaan ole merkittävää trendiä. Selityskerroin saa miesten jakaumassa arvon $R^2 = 0,176$ ja naisten jakaumassa $R^2 = 0,016$. Vuosittaiset keskiarvot ovat miehissä välillä 231 ja 277. Naisten puolella keskiarvot vaihtelevat välillä 874 ja 955. Sekä miesten, että naisten aikasarjassa korkein arvo saavutettiin vuonna 2013. Toinen aste koulutustaustana tarkoittaa ammattikoulututkinnon tai ylioppilastutkinnon suorittaneita. Miesten määrä on kutistunut kymmenisen prosenttia ja naisten niin ikään lähemmäs kymmenen prosenttia. Kansalaisopistojen tarjonta ei vedä tämän ikäisiä puoleensa. Ehkä heillä ei ole vapaa-muotoiseen opiskeluun aikaakaan. Kokopäiväisten opiskelijoiden aika kuluu varmasti pakollisen opiskelun parissa.

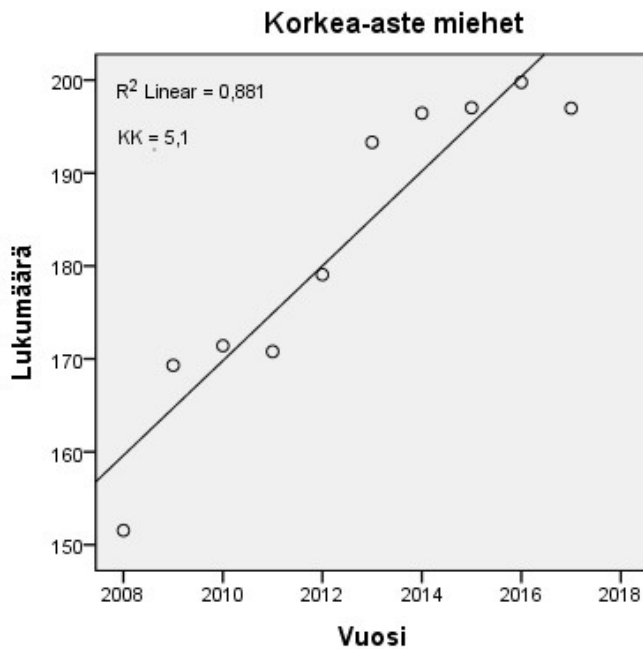
Kuvio 11. Toisen asteen suorittaneet miesopiskelijat 2008-2017

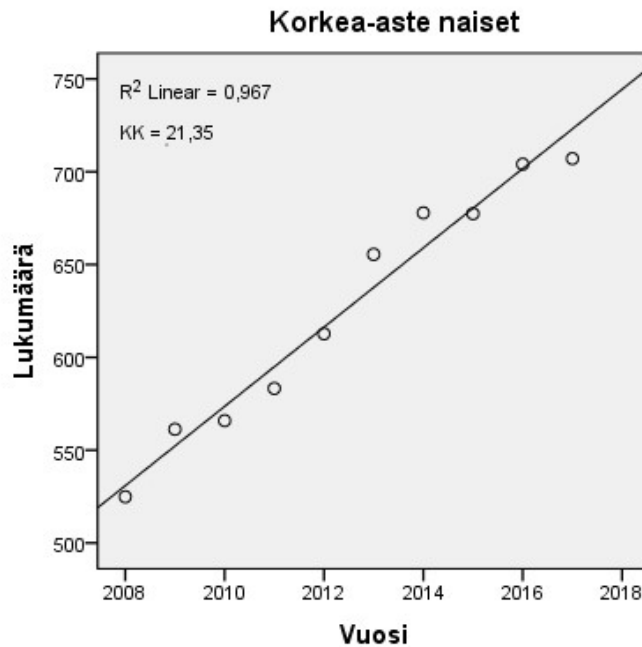
Kuvio 12. Toisen asteen suorittaneet miesopiskelijat 2008-2017

Korkea-asteen suorittaneiden miesten kuvaajasta (Kuvio 13.) nähdään suhteellisen voimakas trendi. Selityskerroin saa arvon 0,881, ja kehitys on regressiosuoran kulmakerroimen perusteella ollut kasvavaa. Vuonna 2008 korkea-asteen suorittaneiden miesten lukumäärien keskiarvo oli 152 opiskelijaa, mediaani oli 80 ja keskihajonta 194. Vuonna 2017 vastaavasti keskiarvo oli 197, mediaani oli 97,5 ja keskihajonta 260. Myös korkea-

asteen suorittaneiden naisten kuvaajassa (Kuvio 14.) on trendi. Se on jopa hieman voimakkaampi kuin miesten trendi, sillä selityskertoimen saa arvon 0,967. Naistenkin lukumäärät ovat kasvaneet. Naisten puolella tunnusluvuiksi vuonna 2008 saatiin: keskiarvo oli 525, mediaani 291 ja keskihajonta 650. Vuoteen 2017 mennessä luvut olivat kasvaneet seuraaviksi: keskiarvo oli 707, mediaani 367,5 ja keskihajonta 852. Äkkiseltään voi tuntua vaikealta selittää, miksi juuri korkeasti koulutettujen määrä on noussut voimakkaasti. Naisissa nousua on 21 opiskelijaa vuodessa ja miehissäkin 5 opiskelijaa vuodessa. Syy saattaa löytyä kurssitarjonnan muutoksesta. Nykyisin kansalaisopistot tarjoavat monipuolisemmin kieliä ja tietotekniikan opintoja. Yhdessä mm. kesäyliopistojen kanssa järjestetyt kurssit ulottuvat aina haastavalle vaikeustasolle asti. Suhteellisen edullisen hintansa vuoksi nämä kurssit varmasti houkuttelevat paremminkin koulutettuja.

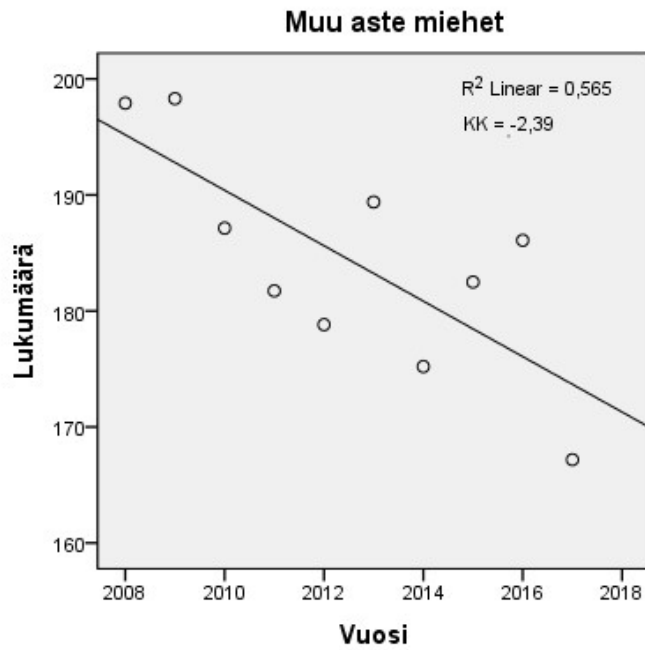

Kuvio 13. Korkea-asteen suorittaneet miesopiskelijat 2008-2017

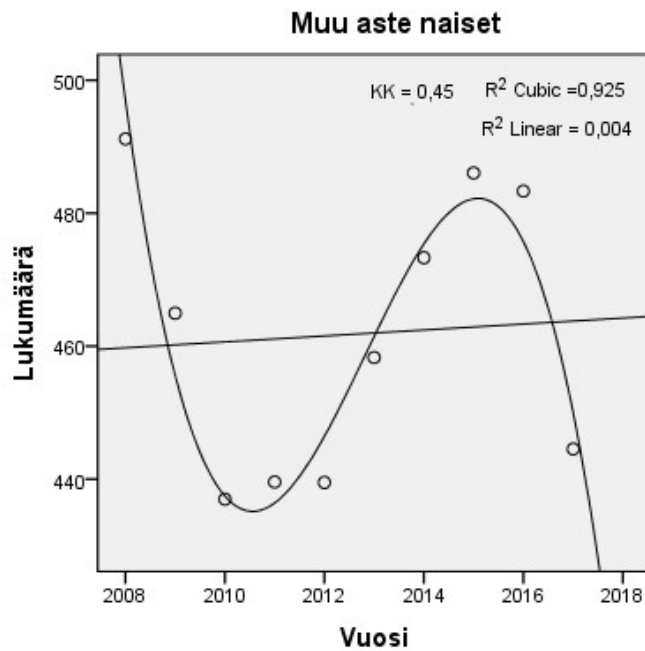

Kuvio 14. Korkea-asteen suorittaneet naisopiskelijat 2008-2017

Muun asteen suorittaneiden miesten lukumäärät ovat laskeneet suhteellisen tasaisesti, kuten kuvaajakin (Kuvio 15.) osoittaa. Regressiosuoran selityskerroin saa suhteellisen suuren arvon ($R^2 = 0,565$). Vuonna 2008 miesten lukumäärien keskiarvo oli 198, mediaani oli 156 ja keskihajonta niin ikään 156. Kymmenen vuotta myöhemmin tunnusluvut olivat muuttuneet seuraaviksi: keskiarvo oli 167, mediaani 120 ja keskihajonta 164. Muun asteen suorittaneiden naisten lukumäärien kehitystä kuvaa parhaiten kolmannen asteen käyrä, jonka selityskertoimeksi saatiin 0,925. (Kuvio 16.) Tässä aikasarjassa naisten lukumäärät olivat korkeimmillaan vuonna 2008 ja kävivät alhaisimmillaan vuonna 2010. Vuonna 2008 naisten keskiarvo oli 491, mediaani 362 ja keskihajonta 394. Vastaavasti vuonna 2017 keskiarvo oli 445, mediaani 314 ja keskihajonta 419. Muu aste kategoriaan luetaan peruskoululaiset ja alle kouluikäiset. Tämän ikäisiä kiinnostavat varmaankin liikunta, ja tietotekniikka. Juniori-ikäisten tyttöjen ja poikien määrä on laskenut, vaikka liikunnan kurssien määrä on kasvanut (ks. Kuvio 18). Yleensä aikuiset tuovat tämän ikäiset opiskelemaan, joten muutoksen lapsien määrässä saattaa selittää perheellisten aikuisten määrän lasku opiskelijoina (ks. Kuviot 5 & 6).

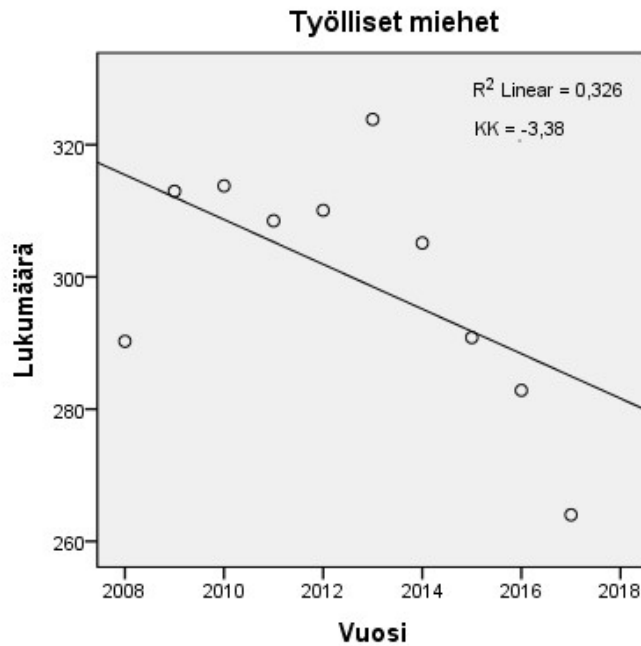
Kuvio 15. Muu aste: miesopiskelijat 2008-2017

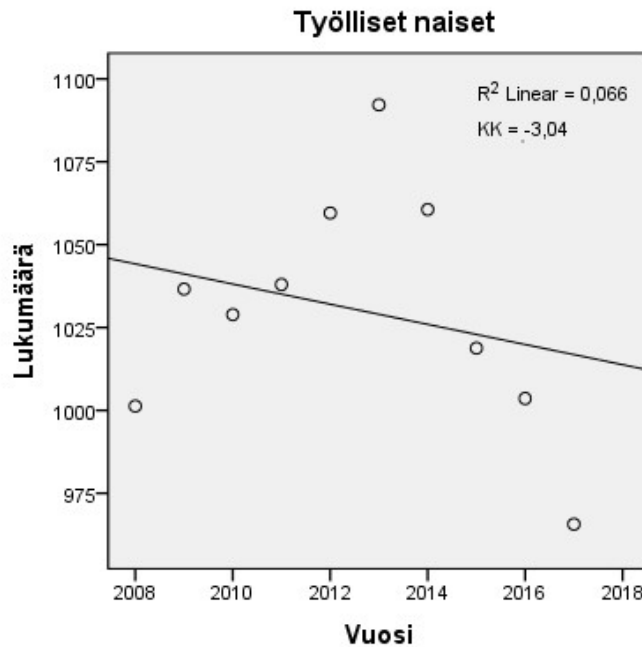
Kuvio 16. Muu aste: naisopiskelijat 2008-2017

Työtä tekevien naisten ja miesten jakaumissa (Kuviot 17. & 18.) ei kummassakaan havaittu merkittävää trendiä. Selityskertoimet suoraviivaiselle mallille saivat hyvin alhaiset arvot: miehillä kerroin oli $R^2 = 0,326$ ja naisilla $R^2 = 0,066$. Vuosittaiset keskiarvot olivat

miehillä välillä 264 ja 321. Naisilla vastaavasti keskiarvot vaihtelivat välillä 696 ja 1092. Huippu oli sekä miesten, että naisten kohdalla vuonna 2013. Vaikka trendiä ei ollut, ovat sekä naisten, että miesten määrät laskeneet viime vuosina. Työlliset ovat tietenkin aikuisopiskelijoista suurin ryhmä. Heille suunnatussa tarjonnassa ei varmaan ole tapahtunut kovin suuria muutoksia. Nykyisin työelämän kiireen keskellä on yhä vaikeampi löytää aikaa vapaamuotoiselle opiskelulle. Tämä on luultavasti jo pitempiaikainen muutos ja näkyy myös aikasarjassa.

Kuvio 17. Pääasiallinen toiminta: työlliset (miehet) 2008-2017

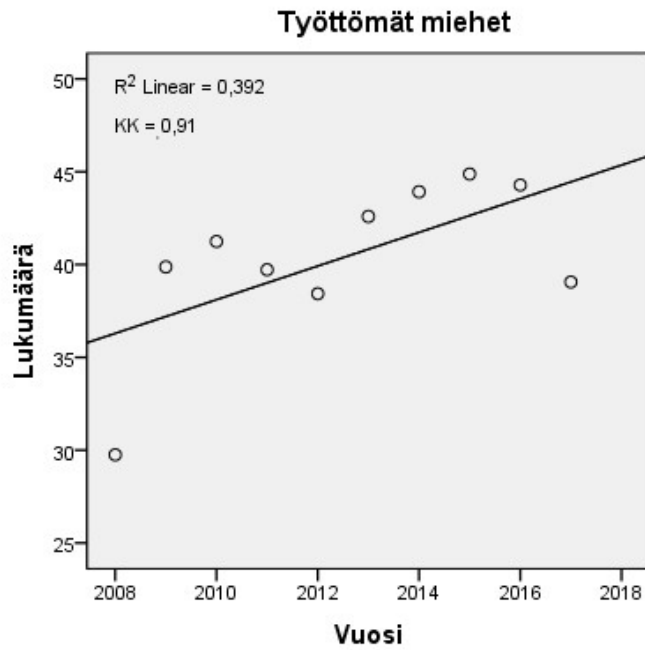

Kuvio 18. Pääasiallinen toiminta: työlliset (naiset) 2008-2017

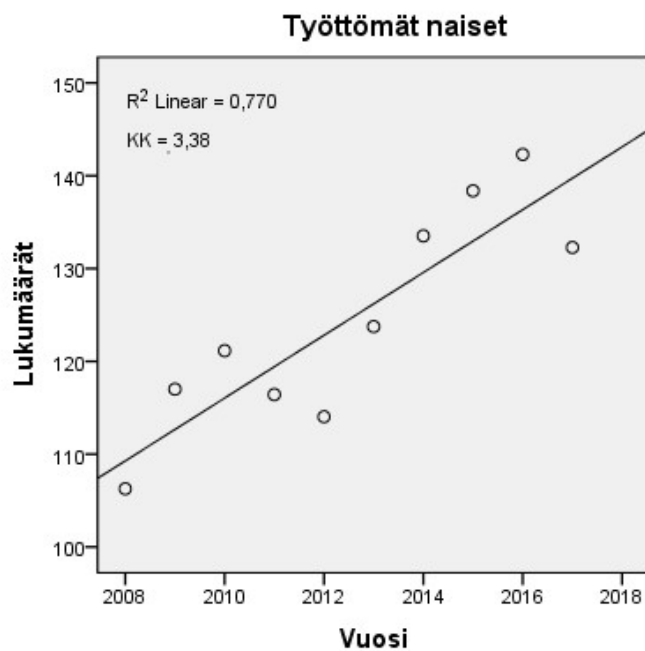
Työttömien miesten kuvaajassa (Kuvio 19.) selityskerroin saa arvokseen 0,392, joten katsottiin, että kymmenen vuoden aikana ei ole ollut voimakasta trendiä. Keskiarvot vaihtelevat välillä 30 ja 45 siten, että suurin arvo saavutettiin niukasti vuonna 2015.

Työttömissä naisissa (Kuvio 20.) sen sijaan on kohtalainen trendi ($R^2 = 0,770$). Kehitys on ollut kasvavaa, sillä regressiosuoran kulmakerroin saa positiivisen arvon ($KK = 3,38$).

Vuonna 2008 työttömien naisten tunnusluvut olivat: keskiarvo 106, mediaani 60 ja keskihajonta 134. Vastaavasti vuonna 2017 keskiarvo oli 132, mediaani 74 ja keskihajonta 167. Työttömillä on varmasti enemmän vapaa-aikaa. Työttömien ajasta kilpailevat muutkin tahot kuin vapaan sivistystyön oppilaitokset. Mutta ehkä jotkin ovat löytäneet kansalais-opistoista mielekästä tekemistä vastapainona joutenololle. Tämä voisi selittää reilun viidenneksen nousun työttömien naisten aikasarjassa.

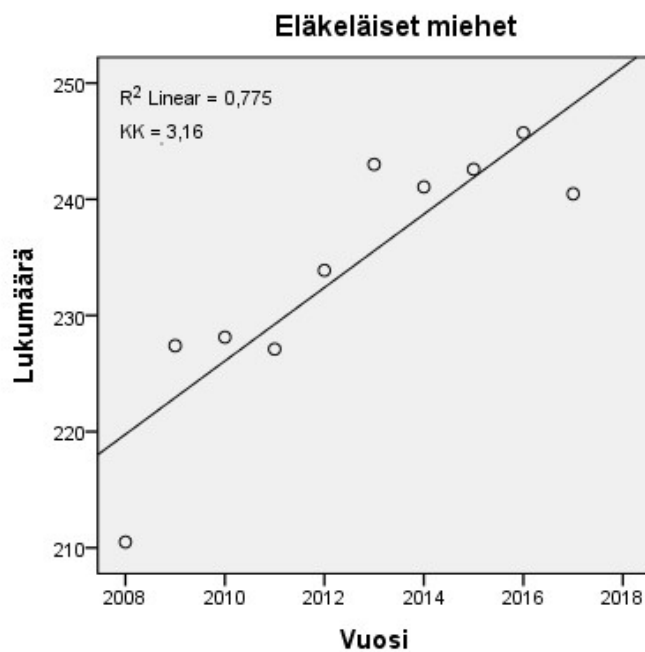
Kuvio 19. Pääasiallinen toiminta: työttömät (miehet) 2008-2017

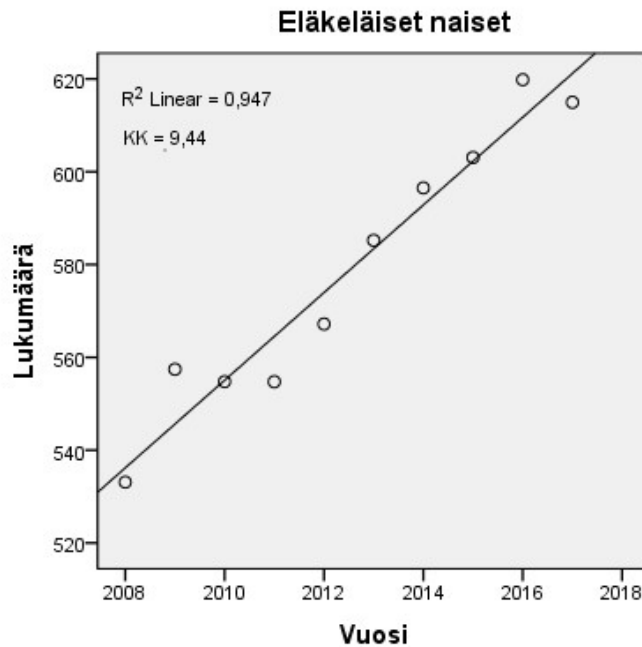
Kuvio 20. Pääasiallinen toiminta: työttömät (naiset) 2008-2017

Työiän ohittaneiden määrissä – sekä miehissä, että naisissa – on havaittavissa voimakas lineaarinen kasvu. Eläkeläisten miesten määrän kehitystä on kuvattu kaaviossa numero 21. Hajontakaavion pisteet eivät aivan ryhmyty samalle suoralle, joten osan muutoksesta selittänee sattuma. Samasta asiasta kertoo regressiosuoran selityskerroin ($R^2 = 0,775$).

Tunnusluvut aikasarjan aloittavana vuonna 2008 olivat: keskiarvo 211, mediaani 168 ja keskihajonta 166. Näitä lukuja voi verrata vuoden 2017 lukuihin, jotka pyöristettynä kokonaisluvuiksi olivat: keskiarvo 240, mediaani 188,5 ja keskihajonta 204. Naisten kuvaajassa (Kuvio 22.) regressiosuora saa selityskertoimen 0,947. Vuonna 2008 eläkeläisten naisten lukumäärien keskiarvo oli 533, mediaani 396 ja keskihajonta 450. Vuonna 2017 samat luvut olivat: keskiarvo 615, mediaani 449 ja keskihajonta 534. Perinteisesti kansalaisopistot ovat tarjonneet paljon eläkeläisille suunnattua toimintaa: erityisesti taidetta ja käsityökursseja. Lukumäärällisesti eläkeläisiä on siis paljon, ja heidän määränsä tulee vielä kasvamaan lähitulevaisuudessa. Pääosin eläkeläisten määrän kasvun selittää koko väestön ikääntymiskehitys. Väestö vanhenee luonnollisesti odotettavissa olevan elinajan kasvaessa.

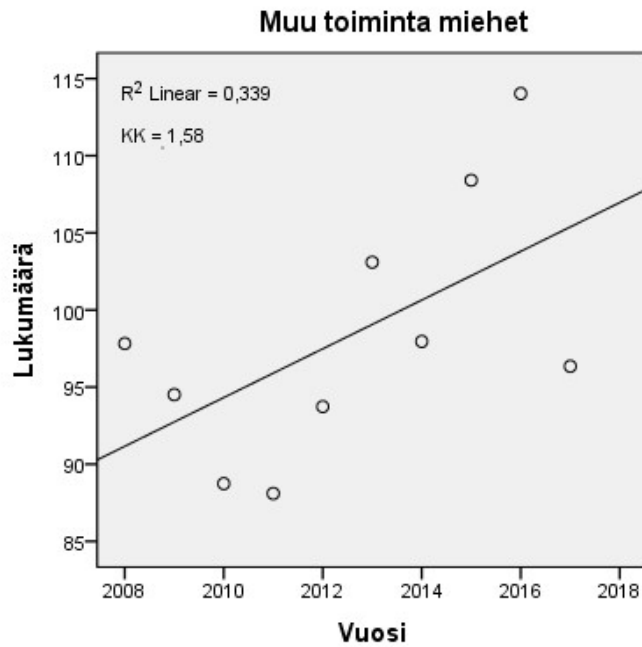

Kuvio 21. Pääasiallinen toiminta: eläkeläinen (miehet) 2008-2017

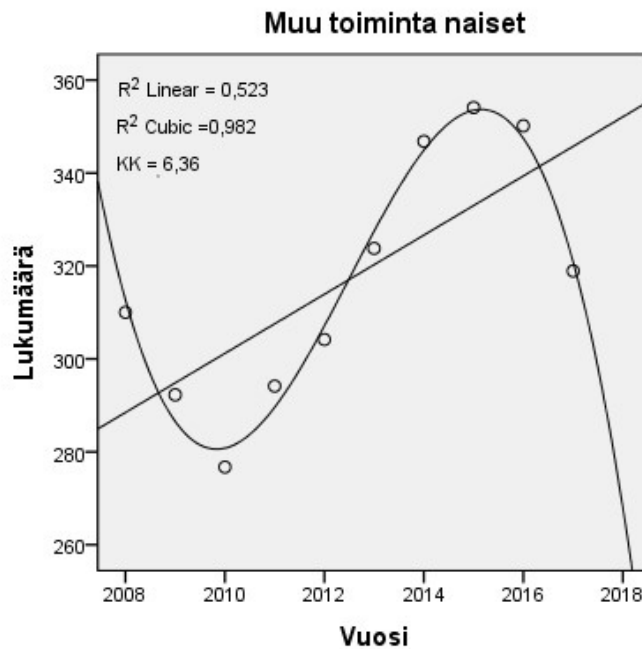

Kuvio 22. Pääasiallinen toiminta: eläkeläinen (naiset) 2008-2017

Lopuksi tarkastellaan luokkaan Muu toiminta kuuluvien aikasarjoja. Miesten kuvaajassa (Kuvio 23.) ei huomattu systemaattista kehitystä, joten tässä ilmoitetaan vain keskiarvojen vaihteluväli: Pienimmillään keskiarvo oli 88 ja suurimmillaan 114 (vuonna 2016) opiskelijaa. Naisten kuvaajassa (Kuvio 24.) kolmannen asteen käyrä ($R^2 = 0,982$) kuvaa kehitystä paremmin kuin suora. Alhaisimmillaan naisten määrä oli vuonna 2010 ja korkeimmillaan vuonna 2015. Vertailun vuoksi vielä tunnusluvut vuosina 2008 ja 2017. Vuonna 2008 keskiarvo oli 310, mediaani 189 ja keskihajonta 330. Vuonna 2017 keskiarvo oli 319 opiskelijaa, mediaani 216,5 opiskelijaa ja keskihajonta 332 opiskelijaa. Muun toiminnan piiriin luetaan varusmiehet, kotiäidit ja alle kouluikäiset. Junioreihin pätee varmasti sama asia mikä todettiin peruskoululaisten yhteydessä. Varusmiehet ovat pääosin miehiä, eivätkä he luultavasti ehdi osallistumaan opintoihin. Kotiäitien tilanne on mielenkiintoisempi. Heidän määränsä varmasti vaihtelee paljon kurssitarjonnan muuttuessa. He opiskelevat luultavasti satunnaisemmin. Siksi suoraviivaista kehitystä ei havaittu.

Kuvio 23. Pääasiallinen toiminta: muu toiminta (miehet) 2008-2017

Kuvio 24. Pääasiallinen toiminta: muu toiminta (naiset) 2008-2017

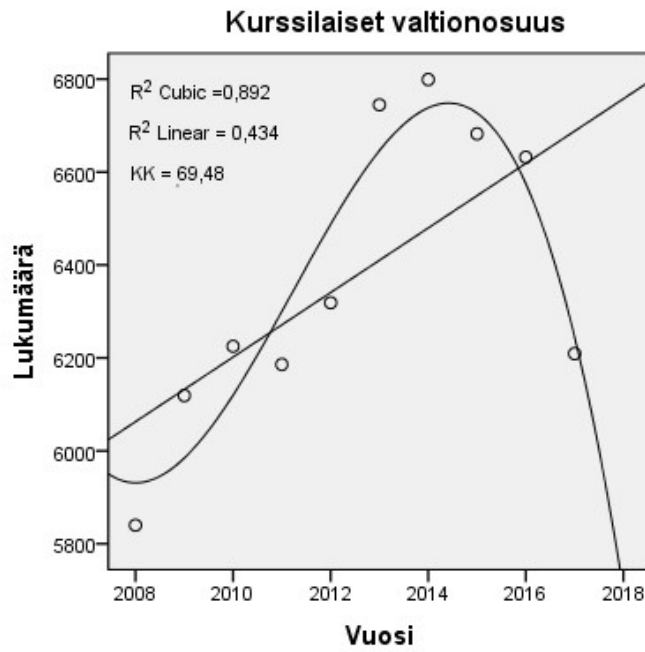
3.5.2 Tutkimusmuuttujat

Kurssilaisten määrää esittävästä kaaviosta (Kuvio 25.) nähdään, että muutos ei ole ollut suoraviivainen. Vuodesta 2008 alkaen trendi oli nousujohtainen. Huippu saavutettiin

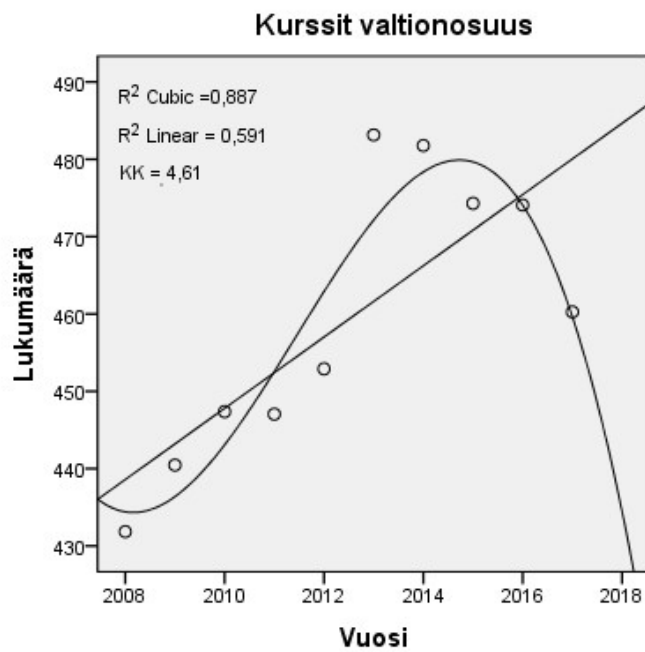
vuonna 2014 ja sen jälkeen kurssilaisten määrät ovat pudonneet. Itse asiassa muutosta kuvaa paremmin kolmannen asteen käyrä, sillä sen selityskerroin saa arvon 0,892. Regressiosuoran selityskerroin on vain noin 0,434. Kuvaajaa voisi tulkita myös niin, että siinä on paljon ns. satunnaisvaihtelua. Regressiosuoran kulmakerroin on kohtuullisen suuri ja positiivinen. Siihen on syytä suhtautua varauksella, sillä vaihtelua on paljon. Kurssilaisten määrää kuvaaviksi tunnusluvuiksi saatiin vuonna 2008 seuraavaa: keskiarvoksi 5840, mediaaniksi 4246 ja keskihajonnaksi 4796. Huippukohdassa vuonna 2014 tunnusluvut ovat seuraavat: keskiarvo 6799, mediaani 4604 ja keskihajonta 5952. Tuoreimmat luvut vuodelta 2017 ovat: keskiarvo 6209, mediaani 4033 ja keskihajonta 5815. Kruskal-Wallis testin mukaan muutos ei ole ollut tilastollisesti merkittävä.

Kurssien määrää kuvaava käyrä (Kuvio 26.) muistuttaa kurssilaisten määrää kuvaavaa käyrää (ks. Kuvio 11.) Kyse on samankaltaisesta muutoksesta. Jakaumaa kuvaa tälläkin kertaa paremmin kolmannen asteen käyrä ($R^2 = 0,887$), kuin suora ($R^2 = 0,591$). Korkeimmillaan kurssien määrä käväisi vuonna 2013. Vuonna 2008 kurssien keskiarvo oli 432, mediaani 334 ja keskihajonta 322. Vastaavasti parhaimmillaan luvut olivat vuonna 2013: keskiarvo 483, mediaani 354 ja keskihajonta 374. Vuonna 2017 luvut olivat kutistuneet seuraaviksi: keskiarvo 460, mediaani 327 ja keskihajonta 392. Kruskal-Wallis testin mukaan muutos ei ole tilastollisesti merkitsevä.

Kurssilaisten ja kurssien aikasarjat muistuttavat huomattavasti toisiaan. Ehkä niiden välillä on todellinen yhteys. Kurssien määrän väheneminen johtaa kurssilaisten määrän vähenemiseen ja päinvastoin. Taustalla olevia tekijöitä pystyy vain arvailemaan. Käyrän muodon aiheuttaa ehkä se, että eri ikäisissä kansanryhmissä on tapahtunut sekä kasvavaa, että laskevaa muutosta. Kurssilaisten määrän väheneminen noin kuudella sadalla vuodesta 2014 ei anna hyvää kuvaa tulevaisuuden kehityksestä. Myös kurssien keskiarvo on pudonnut yli kahdella kymmenellä vuodesta 2013.

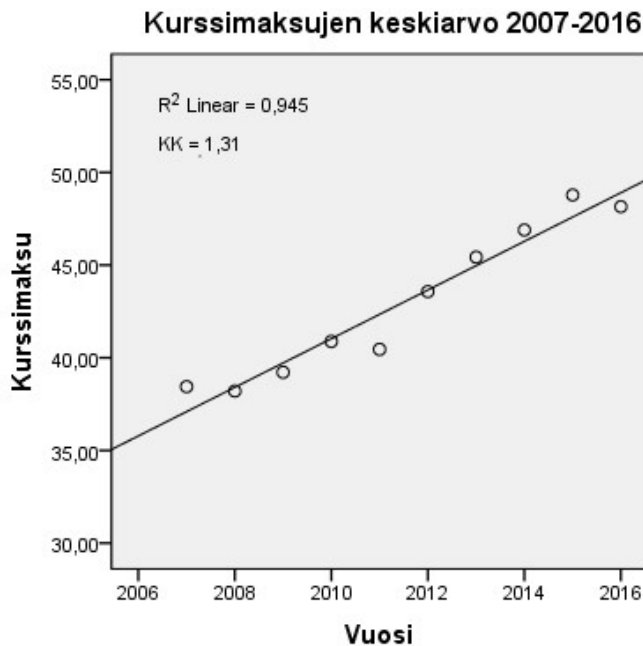
Kuvio 25. Kurssilaisten määrä 2008-2017

Kuvio 26. Kurssien määrä 2008-2017

Kuvio 27. kuvaa kurssimaksujen keskiarvon muutosta 10 vuoden aikana (2007-2016). Kurssimaksut näyttävät olleen tasaisesti kasvussa. Trendi on vahvasti lineaarinen. Selityskertoimelle (R^2) SPSS ilmoittaa arvon 0,945. Regressiosuoran kulmakerroin on positiivinen ja arvoltaan n. 1,31. Tämä tarkoittaa sitä, että kurssimaksut ovat kasvaneet

keskimäärin n. 1,31 euron vuosivauhtia. Kurssimaksujen tunnusluvuiksi saatiin lukuvuonna 2007-2008: keskiarvo 38,45; mediaani 35 ja keskihajonta 24,69. Vastaavasti lukuvuoden 2016-2017 tunnusluvut ovat seuraavat: keskiarvo 48,15; mediaani 41 ja keskiarvo 28,83. Kruskal-Wallis testin mukaan muutos on tilastollisesti merkittävä; sig-arvo on alle 0,05.

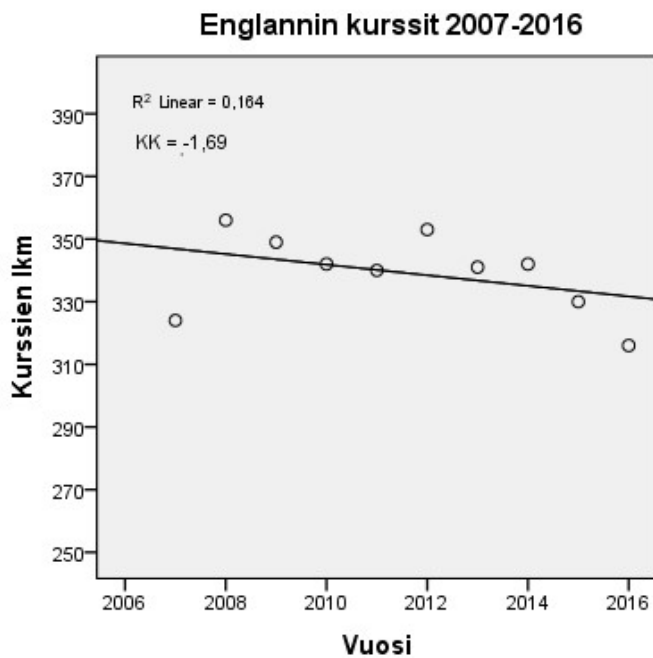

Kuvio 27. Kurssimaksujen keskiarvo 2007-2016

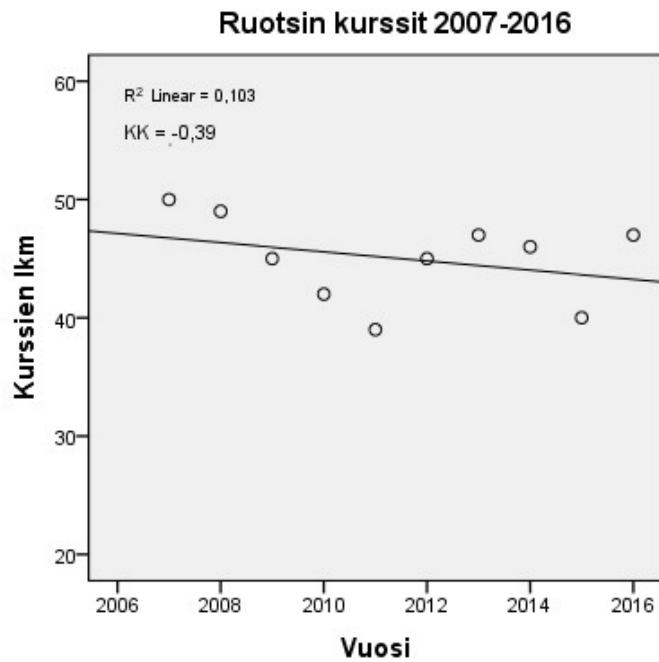
Kuvioissa numerot 28-30 on esitetty kielikurssien lukumäärät 15 kansalaisopiston otoksessa. Tarkemmin on perehdytty suomen, englannin ja ruotsin kurssien tarjontaan. Näissä aikasarjoissa selitettävänä muuttujana ovat kurssien vuosittaiset lukumäärät – ei siis keskiarvot, kuten edellä esitetyissä profiilikaavioissa. Englannin kurssien (Kuvio 14.) kohdalla on vaikea havaita minkäänlaista trendiä. Aikasarjaa voisi tulkita niin, että siinä on paljon satunnaisvaihtelua. Regressiosuoran kulmakerroin on negatiivinen, mutta niin pieni (-1,69), että sitä on hankala pitää kovin merkittävänä. Selityskerroin on saanut myös hyvin pienen arvon ($R^2 = 0,164$.) Suora kuvaa kehitystä hyvin huonosti, mutta toisaalta mikään muukaan käyrä ei kuvaa sitä paremmin. Englannin kurssien lukumäärän voi katsoa pysyneen suunnilleen samalla tasolla kaikkien kymmenen lukuvuoden aikana. Ruotsin kurssien lukumääriä kuvaavasta diagrammista (Kuvio 15.) ilmenee samanlainen kehitys. Toisin sanoen trendiä ei käytännössä ole, ja arvoissa tapahtunut vaihtelu on selitettävissä satunnaisvaihteluna. Selityskerroin (R^2) sai arvon 0,103. Aikasarjan aloittavana vuonna 2007 ruotsin kurssien lukumäärä oli huipussaan. Sen jälkeen on tapahtunut kehitystä sekä ylös, että alaspäin. Vuonna 2011 käytiin alhaisimmalla tasolla.

Suomen kurssien määrä (Kuvio 16.) on puolestaan kasvanut joka vuosi vuodesta 2007 alkaen. Trendi on voimakkaasti suoraviivainen ja positiivinen (kulmakerroin on 17,76). Pisteet eivät aivan tarkalleen asetu viivalle, joten jonkin verran selittämätöntä vaihtelua on tapahtunut. Selityskertoimen arvoksi saatiin 0,854.

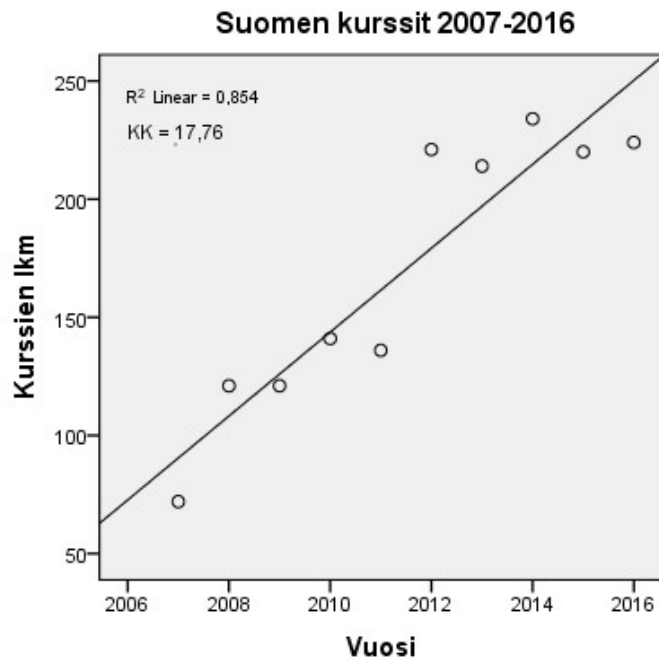
Aiemmassa tutkimuksessa kielikursseille on ennustettu käyvän toisinaan hyvin ja toisinaan huonosti. Englannin ja ruotsin aikasarjoissa ei kuitenkaan havaittu suurta muutosta kumpaankaan suuntaan. Englannin kursseille on varmasti paljon kysyntää. Mutta niiden tarjontaa ei ole merkittävästi lisätty. Englannin kurssien määrä on pikemminkin hieman taantunut. Peruskoulussa ja lukiossa englantia opetetaan nykyisin paljon. Tämän takia englannin kurssien lisäämiseen ei kansalaisopistoissa ole ollut suurta tarvetta. Ruotsin kurssien suosio on varmasti viime vuosina laskenut, ja tämä on heijastunut niiden tarjontaan. Ainakin mediassa tästä kehityksessä on oltu huolissaan. Suomen kursseja tarjotaan puolestaan selvästi enemmän. Niille osallistuvat luultavasti etupäässä maahanmuuttajat.

Kuvio 28. Englannin kurssien lukumäärät 2007-2016

Kuvio 29. Ruotsin kurssien lukumäärät 2007-2016

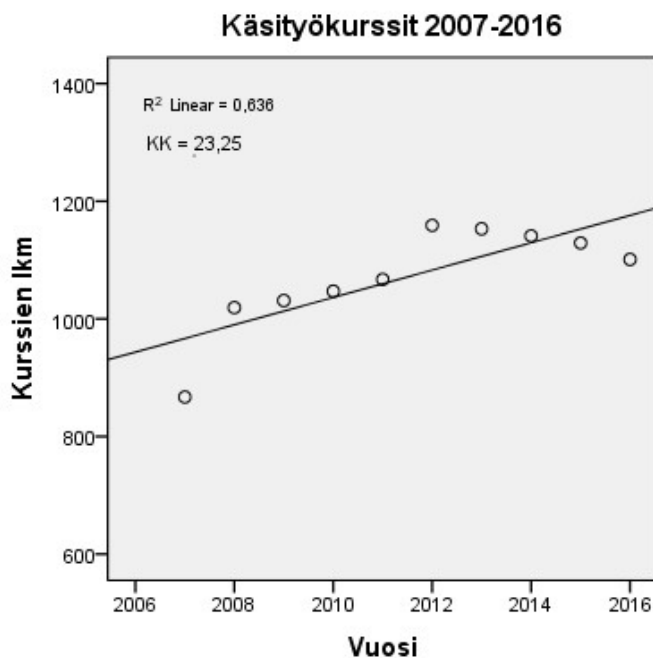

Kuvio 30. Suomen kurssien lukumäärät 2007-2016

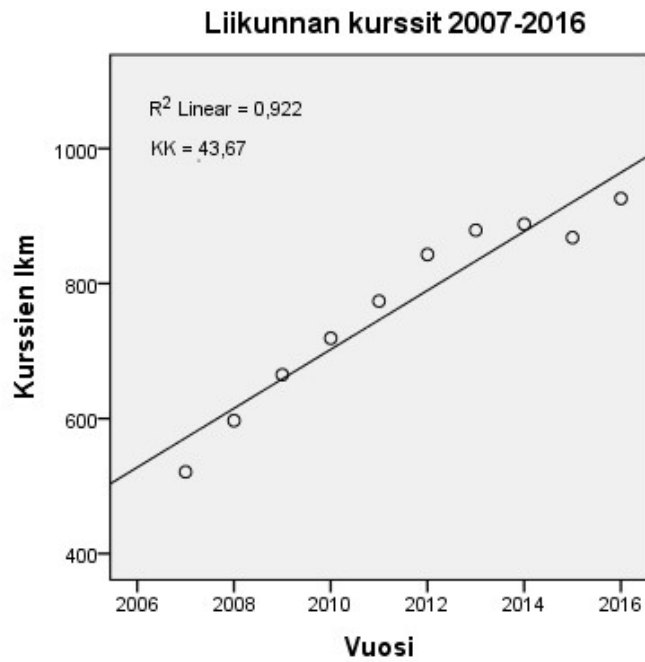
Käsityökurssien kehitystä kuvaavassa kaaviossa (Kuvio 31.) on havaittavissa trendi. Ei kuitenkaan niin voimakas kuin esimerkiksi Suomen kurseissa. Selityskerroin saa kohtuullisen suuren arvon ($R^2 = 0,636$). Vuodesta 2007 alkaen kurssien määrä on noussut joka vuosi. Korkeimmillaan käytiin vuonna 2012. Sen jälkeen trendi on ollut lievästi laskeva. Kokonaisuudessaan SPSS-ohjelma antaa kulmakertoimelle positiivisen arvon (KK =

23,25), vaikka trendi ei koko ajan ole ollut nouseva. Liikunnan kursseissa suoraviivainen trendi on ollut kaikkein voimakkain (Kuvio 32.) verrattuna muiden koulutusalojen kursseihin. Selityskerroin saa arvokseen 0,922, ja pisteet ovat lähes poikkeuksetta lähellä regressiosuoraa. Tietotekniikan kursseissa tapahtunut kehitys (Kuvio 33.) on ollut kaikkein merkillisintä. Kun tutkimuksen tekijä kokeili erilaisia vaihtoehtoja kehitystä kuvaavalle käyrälle, ilmeni, että kaikkein parhaiten pisteet osuvat kolmannen asteen käyrälle. Vieläpä siten, että käyrän muotokin osoittaa, että kehitys on ollut aikamoista vuoristorataa. Selityskerroin kolmannen asteen käyrälle on 0,888. Vuonna 2007, eli sinä vuonna kuin varhaisimmat tiedot olivat saatavilla, tietotekniikan kursseja oli runsaasti. Tämän jälkeen kursien määrä väheni vuoteen 2009 saakka. Sitten kurssien lukumäärä kasvoi suunnilleen samalle tasolle (2012), kuin aloitusvuonna. Viimeaikainen kehitys – vuodesta 2012 lähtien – on ollut laskevaa.

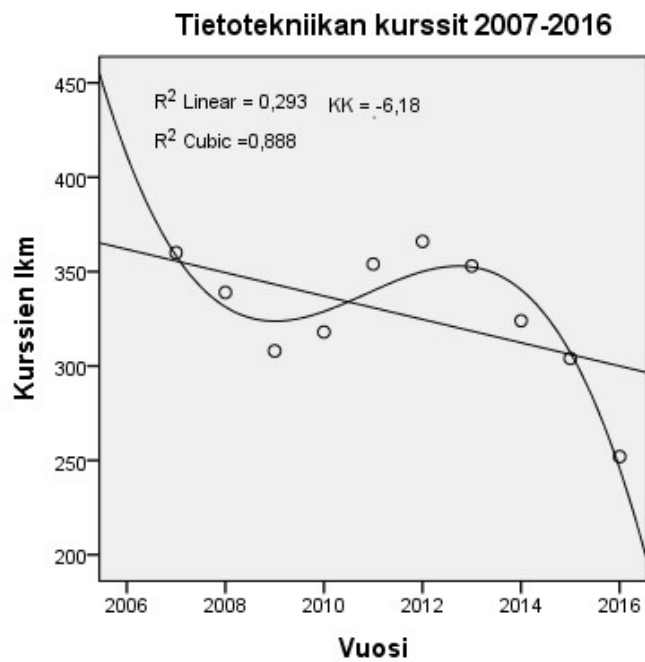
Käsityökurssien voisi katsoa olevan kansalaisopistojen ”perustarjontaa”. Ainakin tällainen käsitys opinnäytteen tekijällä on asiasta. Arvionvaraisesti voisi sanoa, että käsitöitä harrastavat paljon eläkeläiset. Kuvion (17.) mukaan käsityökurssien lisäämiseen ei ole katsottu olevan suurta tarvetta. Lukumäärällisesti niitä on ollut eniten. Liikunta puolestaan on etenkin nuoremman kansanosan harrastus. Kouluikäiset harrastavat sitä paljon. Nuorten tarpeeseen näyttääkin olevan vastattu. Liikunnan kursseja järjestetään enemmän kuin kielikursseja. Tulevaisuudessa niihin panostetaan varmasti vieläkin enemmän. Tietotekniikan kursseja on tarjottu välillä enemmän, välillä vähemmän. Näkymät niiden tarpeelle ovat varmasti vaihdelleet paljon. Niiden tarjonta ei ehkä aivan ole pysynyt kehityksen tahdissa.

Kuvio 31. Käsityökurssien lukumäärät 2007-2016

Kuvio 32. Liikunnan kurssien lukumäärät 2007-2016

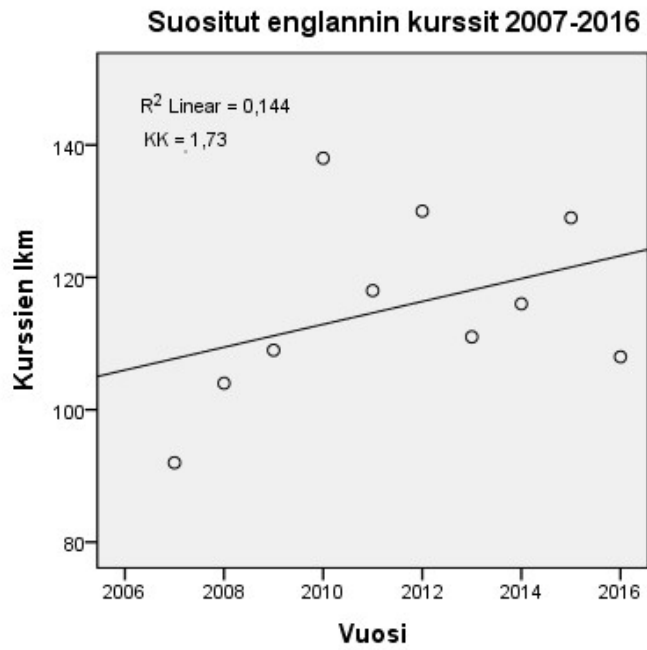

Kuvio 33. Tietotekniikan kurssien lukumäärät 2007-2016

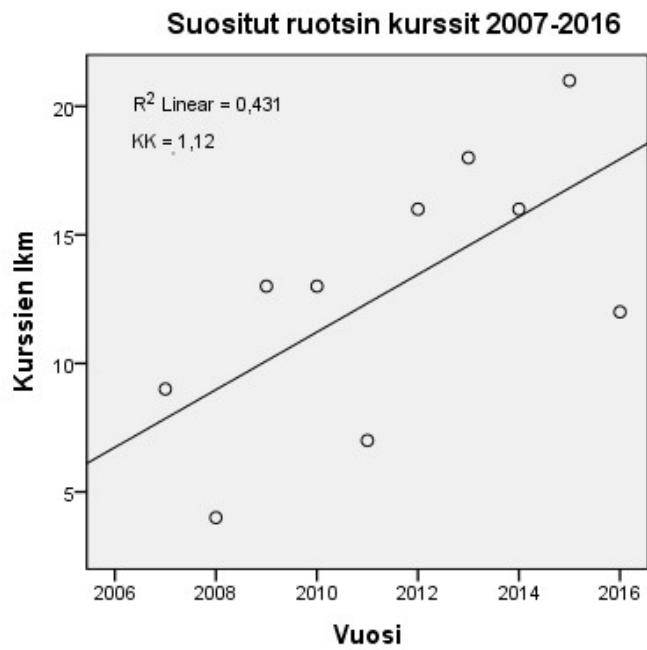
Seuraavassa esitetään aineryhmittäin sekä vuosittain eriteltyinä suosittujen kurssien kehitys. Käsitellyssä tietokannassa ei suoraan ollut sellaista muuttujaa kuin ”suositut kurssit”. Sen sijaan taulukossa oli kurssittain opiskelijaminimit ja -maksimit sekä opiskelijatoteu-

ma. Jotta saataisiin selville, minkä aineryhmien kurssit vetävät paljon opiskelijoita, laskettiin uusi muuttuja. Päätettiin, että suosittuja kursseja olisivat sellaiset, joissa opiskelijatoteuma on yli 70 prosenttia opiskelijamaksimista. Näin saatiin lukumääriin perustuvat aikasarjat myös sellaisista kursseista, joille on paljon kysyntää. Suosittujen kurssien kaaviot on tässä esitetty aineryhmittäin samassa järjestyksessä, kuin kurssien määrät edellä.

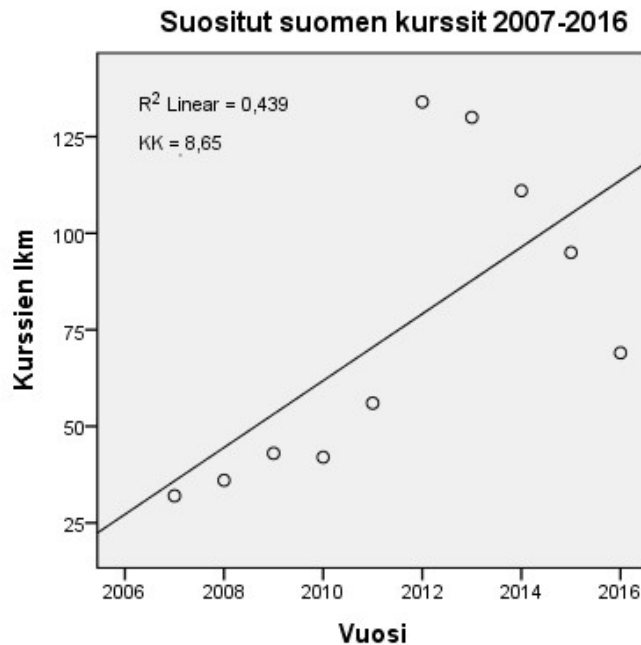
Suosittujen englannin kurssien kaaviosta (Kuvio 34.) nähdään, että satunnaisvaihtelua on paljon. Minkäänlaista suoraviivaista trendiä ei ole nähtävissä. Regressiosuoran kulmakerroin on lievästi positiivinen ($KK = 1,73$). Selityskerroin sai arvon $0,144$. Suosittuja englannin kursseja oli kuitenkin vuonna 2016 selvästi enemmän kuin niitä oli vuonna 2007. Suosituissa ruotsin kursseissa (Kuvio 35.) ei myöskään ole voimakasta trendiä. Kaaviosta nähdään suoralta kädeltä, että suosittuja ruotsin kursseja on samana ajanjaksona ollut paljon vähemmän kuin suosittuja englannin kursseja. Satunnaista vaihtelua on ollut jopa enemmän kuin vastaavassa englannin kurssien aikasarjassa. Kokonaisuudessaan regressiosuoran selityskerroin saa kuitenkin suuremman arvon ($R^2 = 0,431$). Kuvio numero 36 esittää suosittujen suomen kurssien kehitystä. Niissä on tapahtunut jotain poikkeuksellista: ensimmäisestä tutkittavasta vuodesta (2007) lähtien trendi on ollut nouseva. Vuonna 2012 kurssien määrä hyppää lukumäärällisesti yli 75 kurssia korkeammalle tasolle. Tämän jälkeen trendi kääntyy laskevaksi, ja suosittujen kurssien määrä vähenee seuraavina vuosina. Tilasto-ohjelma laskee regressiosuoran kulmakertoimelle positiivisen arvon ($KK = 8,65$), vaikka trendi ei ole koko ajan ollut nouseva. Suoran perusteella suomen kurssien kehitykseen täytyy suhtautua varauksella.

Kuvio 34. Suositujen englannin kurssien lukumäärät 2007-2016

Kuvio 35. Suositujen ruotsin kurssien lukumäärät 2007-2016

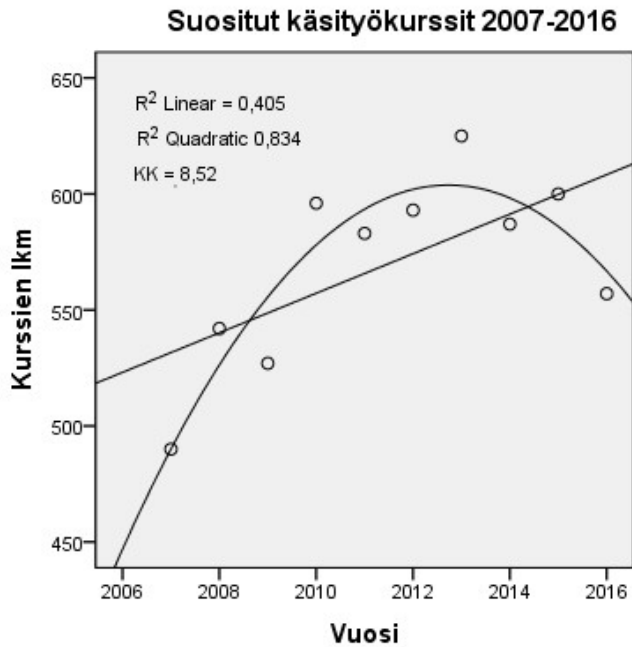
Kuvio 36. Suositujen suomen kurssien lukumäärät 2007-2016

Suosittujen käsityökurssien kaaviosta (Kuvio 37.) nähdään suoraviivaisen kehityksen sijaan enemmänkin toisen asteen käyrän mukaista kehitystä. Toisen asteen käyrän selityskerroin ($R^2 = 0,834$) on paljon suurempi kuin suoran ($R^2 = 0,405$). Aikasarjassa on kuitenkin myös satunnaista vaihtelua, sillä pisteet eivät asetu kovin tarkalleen käyrälle. Alhaisimmillaan suosittujen käsityökurssien määrä on ollut aikasarjan aloittavana vuonna 2007. Huippu saavutettiin vuonna 2013, jolloin kurseja oli noin neljänneksen enemmän kuin vuonna 2007. Sen jälkeen trendi on ollut laskusuuntainen. Regressiosuora saa positiivisen kulmakertoimen 8,52 luultavasti sen takia, että kasvu oli voimakkaampaa aikasarjan alkupäässä kuin lasku loppupäässä.

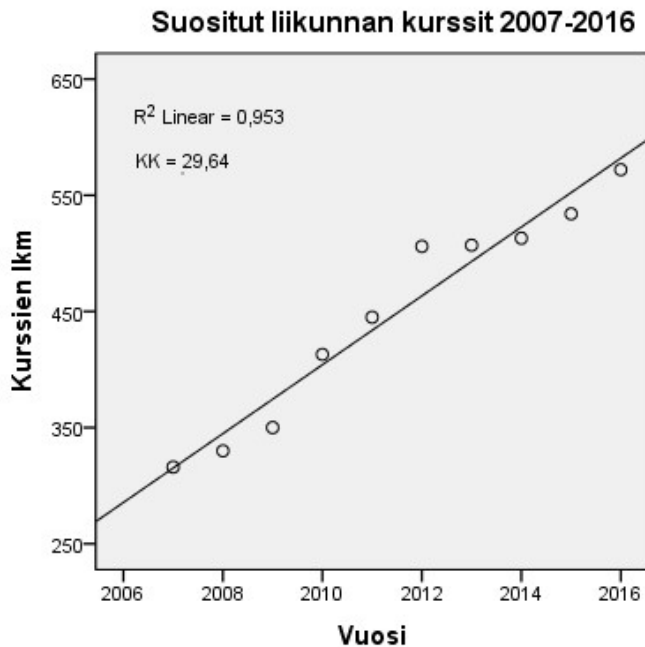
Suuren suosion saaneiden liikunnan kurssien kehitys poikkeaa suuresti, siitä mitä esimerkiksi kielissä on tapahtunut. Aikasarjan (Kuvio 38.) pisteet osuvat kaikki hyvin lähelle regressiosuoraa. Selityskerroin ($R^2 = 0,953$) on hyvin lähellä ykköstä, mikä merkitsisi suoraviivaiselle mallille täydellistä vastaavuutta. Suositujen liikunnan kurssien määrä on enemmän kuin kaksinkertaistunut tarkasteltavana ajanjaksona. Kulmakerroin on hyvin suuri ($KK = 29,64$), ja verrattuna edellä kuvattujen käsityökurssien suoraan, kasvu on ollut paljon jyrkempää.

Viimeisenä analysoidaan suosittujen tietotekniikan kurssien kaaviota, jolla on numero 39. Kaaviosta nähdään, että tietotekniikan kurssien kohdalla kehitys on ollut laskusuuntainen. Regressiosuoran selityskerroin saa kohtuullisen suuren arvon ($R^2 = 636$) – ei kuitenkaan

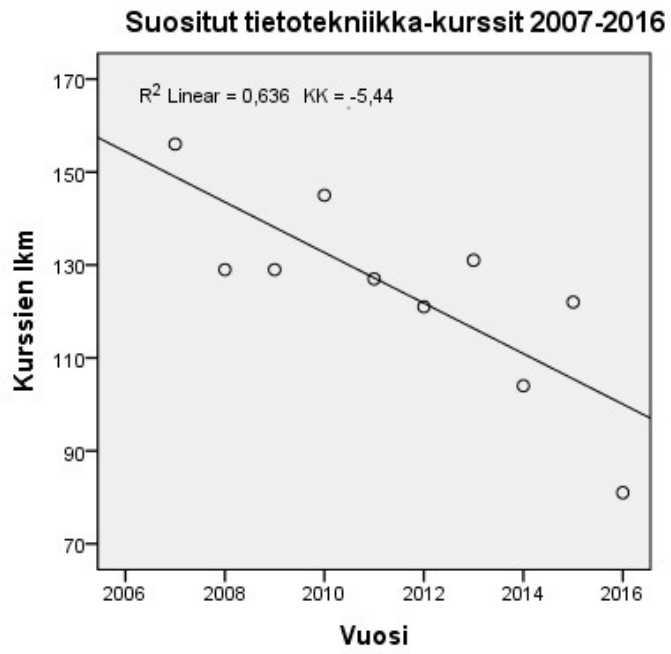
niin suurta kuin suositut liikunnan kurssit. Satunnaista vaihtelua on huomattavasti, sillä pisteet eivät ole tarkalleen käyrällä. Tällaisella vaihtelulla kuvataan siis senkaltaista kehitystä, mitä minkään tyyppinen käyrä ei selitä. Lukumäärinä suosittujen liikunnan kurssien määrä on kymmenen vuoden aikana pudonnut noin puoleen siitä, millä tasolla ne olivat aikasarjan aloittavana vuonna 2007.

Kuvio 37. Suositujen käsityökurssien lukumäärät 2007-2016

Kuvio 38. Suositujen liikunnan kurssien lukumäärät 2007-2016

Kuvio 39. Suositujen tietotekniikan kurssien lukumäärät 2007-2016

4 Pohdinta

4.1 Johtopäätökset

Teoriaosassa esitetyssä kaaviossa (Kuvio 2.) huomattiin kansalaisopistojen saamissa valtionosuuksissa laskusuuntainen kehitys viimeisten viiden vuoden aikana. Se, että valtionosuudet ovat alkaneet laskea vasta noin viisi vuotta taantuman alkamisen jälkeen, vahvistaa Tilastokeskuksen tutkijan Mika Tuonoson (ks. Luku 2.6.4.) arvion siitä, että taantuman vaikutus näkyy viiveellä julkisen sektorin rahoituksessa. Heikko taloudellinen tilanne on kuitenkin heijastunut kansalaisopistojen rahoitukseen paljon pitemmällä aikavälillä. Tutkimusosassa havaittiin, että kansalaisopistot ovat jatkuvasti kasvattaneet kursseista perimiänsä maksuja.

Tilastoaineistosta tehdyistä aikasarjoista voi päätellä, että kurssimaksujen nousu ei ainakaan vielä ole karkottanut pienituloisia työttömiä ja eläkeläisiä. Päinvastoin tällaisten kansanryhmien kiinnostus osallistua opintoihin tuntuu vain kasvaneen taantuman aikana. Reilun euron ja kolmenkymmenen sentin suuruinen vuosittainen nousu kurssimaksuissa on ollut tilastollisesti merkittävä. Tämä tarkoittaa siis kymmenessä vuodessa kolmeatoista euroa, ja vajaan viidenkymmenen euron keskimääräinen maksu vuonna 2016 tuntuu edelleen hyvin kohtuulliselta korvaukselta.

Teoriaosassa todettiin, että kansalaisopisto-opiskelu on etenkin keski-ikäisten ja sitä vanhempien naisten suosiossa. Tämän tutkimuksen perusteella kansalaisopisto opiskelijan profiili tuntuu edelleen ”vanhentuneen”. Edelleenkin miesten osuus opiskelijoista on kaikkien ikäryhmien osalta pienempi kuin naisten. Kansalaisopisto-opiskelijoiden ikä- ja sukupuoli jakaumassa huomiota herätti nuorten aikuisten suhteellisen pieni osuus (ks. Luku 3.5.1 Kuviot 5 & 6). Tästä herää kysymys, mikä mahtaa olla syynä taustalla. Ehkäpä noin parikymppisten nuorten elämäntyyliin vain ei kuulu opiskelu ”pakollisen” koulun ulkopuolella. Sama asia nähdään toisen asteen suorittaneiden opiskelijoiden aikasarjasta. Tutkimusosassa todettiin, että lukion tai ammattikoulun suorittaneiden miesten ja naisten kohdalla ei ole havaittavissa nousevaa trendiä. Nuoret voitaisiin saada paremmin mukaan tarjoamalla esimerkiksi ammattikorkeakoulu- tai yliopisto-opintoja täydentäviä opintoja.

Kuten teoriaosassa todettiin, laskusuhdanteen tärkeimpiä seurannaisvaikutuksia on työttömyyden kasvu. Työpaikan menetys tai työmarkkinoiden ulkopuolelle jääminen saattaa kohdata ketä tahansa sosiaaliseen asemaan katsomatta. Näin ollen ei ole suurta merkitystä onko pohjalla korkeakoulututkinto vai esimerkiksi toisen asteen tutkinto. Hyvä pohjakoulutus antaa tietenkin paremmat mahdollisuudet työpaikan saamiseen, mutta se ei

ole absoluuttinen tae siitä. Näin ollen kaikenikäisille ihmisille jää enemmän vapaa-aikaa. Ja he varmasti suunnittelevat sen käytön paremmin. Itsensä kouluttaminen tuo sisältöä elämään, ja saattaa vaikuttaa ratkaisevasti esimerkiksi vireystasoon ja fyysiseen ja henkiseen terveyteen. Kaikki ihmiset tarvitsevat jonkinlaista aktiviteettia, jos työ ei sitä tarjoa. Houkuttelevaksi vaihtoehdoksi saattaa muodostua kehittää esimerkiksi kieli- tai kädentaitoja vaikkapa vapaan sivistystyön oppilaitoksissa. Tämä kaikki saattaa olla syy siihen, että tutkimusosassa havaittiin korkeakoulututkinnon suorittaneiden kohdalla samanlainen kehitys kuin esimerkiksi eläkeläisten ja työttömien vuosittaisissa keskiarvoissa. Aikasarjat osoittivat, että sekä miesten, että naisten lukumäärät olivat kasvaneet voimakkaasti koulutustaustasta riippumatta.

Valtionosuuteen oikeuttavien kurssien määrissä ei havaittu lineaarista kehitystä, mutta viimeisten vuosien aikana kurssien määrät ovat laskeneet. Tämä voi tarkoittaa sitä, että taloudellinen ahdinko on ajanut kansalaisopistot karsimaan kurssitarjontaansa. Tilannetta voi pohtia myös toisenlaisesta näkökulmasta. Teoriaosassa tuli ilmi kaikkia opistoja kohdanneen tarve kasvattaa kurssimääriä lisärahoituksen toivossa. Tutkimusosassa kurssimääriä kuvaava kaavio kertoo täysin toisenlaisesta kehityksestä. Kilpailu suoritemääristä näyttää ainakin hetkeksi tauonneen. Ehkä kurssimaksujen kautta saatu rahoitus on jo hieman nostanut opistoja syvimmästä ahdingosta. Tällöin kansalaisopistoilla on ollut varaa tinkiä kurssitarjonnasta.

Taantuman vaikutus kurssitarjontaan on analysoidun datan perusteella ainakin osittain odotetunlainen. Englannin tai toisen kotimaisen trendiä ei voi pitää erityisen voimakkaana. Niiden tarjonta ei ole kasvanut suhteessa yhtä voimakkaasti kuin esimerkiksi liikunnan- tai suomen kielen kurssien. Kansalaisopistot ovat selvästikin tarttuneet tilaisuuteen järjestää enemmän suomen kielen kursseja. Aikasarjan perusteella niiden volyyymi on moninkertaisesti hyvin lyhyellä aikavälillä. Opetushallitus on määritellyt erääksi vapaan sivistystyön tavoitteista lisätä maahanmuuttajien kieli- ja kulttuurikoulutusta. Tämä näkyy jo nyt vuosittaisissa keskiarvoissa kasvavana trendinä. Elintaso- tai sotapakolaisten määrän kasvaessa voisi arvioida, että kielten tarjontaan kannattaa panostaa tulevaisuudessakin. Heikkoina taloudellisina aikoina kansalaisopistot voivat hyvinkin löytää maahanmuuttajista seuraavan suuren tulonlähteen.

Toinen kurssitarjonnassa painopistealueista on tietoyhteiskunnan perusvalmiuksien edistäminen. Tietotekniikan kehittyminen pakottaa päivittämään opetuksessa tarvittavaa välineistöä suhteellisen tiheään. Tietotekniikan kurssien järjestäminen vaatii enemmän resursseja ja koko ajan uudenlaista osaamista. Jos kurssitarjontaa joudutaan leikkaamaan, ensimmäiseksi säästötoimet kohdistuvat kursseihin, joissa tarvitaan kallista

välineistöä. Tietotekniikan kurssien määrä ei ole koko ajan ollut laskussa. Taantumalla on kuitenkin selvästi vaikuttanut niiden tarjontaan. Aikasarjan perusteella vuoden 2008 ja 2017 välillä havaittiin likipitään neljänneksen lasku tietotekniikan kurssien volyymissa.

Käsityökurseissa oli odotettavissa samanlainen kehitys kuin tietotekniikan kurssimäärissä. Käsityökurssien järjestäminen vaatii paljon aineellisia resursseja. Näin ollen säästöjen voisi luulla kohdistuvan myös niihin. Huomattiin kuitenkin, että käsityökurssien määrät eivät ole jyrkästi laskeneet. Selvästikin kiinnostus käsityökurssiin on toiminut vastapainona heikkenevälle rahoitukselle.

Kansalaisopistojen olisi seurattava entistä tarkemmin, minkälaisia kursseja kannattaa järjestää. Erityisesti olisi kiinnitettävä huomiota yli- ja alitarjontaan. Kursseja, joille on vähän kysyntää pitäisi karsia, ja vastaavasti paljon porukkaa vetävien kurssien tarjontaa lisättävä. Ratkaiseva merkitys saattaa olla opiskelijoilta kerätyllä palautteella. Mielipidetietoon olisi myös reagoitava tarkoituksenmukaisella tavalla. Huonoina taloudellisina aikoina kurssisuunnittelulla aikaansaadut säästöt voivat olla merkittäviä. Tässä tutkimuksessa asiaa lähestyttiin ns. suosittujen kurssien kautta. Ideana oli, että kurssien suosio näkyy opiskelijamäärissä eli kurssien täyttöasteessa. Suosittujen kurssien aikasarjoista voi päätellä esimerkiksi sen, että liikunnan kurssit ovat jatkuvasti kasvattaneet suosiotaan. Tietotekniikan kurssien suosio taasen on ollut laskussa. Kielikurseista ei voi sanoa mitään varmaa. Niissä kehitys ei ole ollut suoraviivaista, ei erityisesti nousevaa tai laskevaa. Ehkä niiden kehitystä pitäisi tarkastella pidemmällä aikavälillä.

Kurssitarjonnan muutoksella on varmasti suurin vaikutus opiskelijamääriin, jopa suurempi kuin kehnolla taloudellisella tilanteella. Eläkeläisille tarjontaa on perinteisesti ollut paljon, ja heitä tulee olemaan enemmän. Painopiste kurssitarjonnassa on ollut kypsään ikään ehtineille aikuisille. Siksi heidän osuutensa ikäpyramidissa on edelleen suuri. Nuoret aikuiset ja teini-ikäiset eivät ole löytäneet kansalaisopistoista mahdollisuutta harrastaa, ja viettää aikaa. Jotta heidät saataisiin mukaan, tarvittaisiin tuoreita ideoita. Nuorten kiinnostuksen kohteita, esimerkiksi sosiaalista mediaa olisi seurattava yhä tarkemmin. Aikasarjoista nousee sellainen johtopäätelmä, että suuri osa muutoksesta on selitettävissä elintapojen ja toimintaympäristön muutoksella. Nykyisin kaikenikäisillä paljon enemmän vapaata aikaa vapaamuotoiselle opiskelulle.

Kansalaisopistojen tulevaisuus näyttää tilastoanalyysin valossa hyvinkin suotuisalta. Tässä tutkimuksessa minkäänlaista romahdusta minkään kansanryhmän kohdalla ei havaittu. Kansalaisopistot vetävät edelleen puoleensa kaikenikäisiä opiskelijoita. Tästä eteenpäin kansalaisopistojen on vain keskityttävä tarjoamaan sitä, mitä eniten tarvitaan.

Opistojen olisi pidettävä kiinni niistä joilla sosiaalisen aseman puolesta on aikaa kehittää itseään. Erityisesti eläkeläiset ja maahanmuuttajat ovat tärkeässä asemassa. Kurssimak-
sut pitäisi pitää kohtuullisina, ja karsia pikemminkin kurssitarjontaa, jos säästökuurille on
tarvetta.

4.2 Reliabiliteetti ja validiteetti

Tietokantaan perustuvien arvojen oikeellisuutta ei voi mitenkään todentaa. Virheellisten
arvojen määrä voi olla hyvin suuri. Tulosten luotettavuutta pyrittiin varmentamaan valitse-
malla tutkimukseen mahdollisimman edustava ryhmä kansalaisopistoja. Edes kaikkia
aineryhmiä ei aineiston laajuuden vuoksi pystytty tukimaan. Tutkimukseen valittiin
sellaiset aineryhmät, joiden kehityksessä taantumän vaikutus todennäköisesti näkyy.
Antavatko tutkimukseeni valitsemani muuttajat oikean kokonaiskuvan jää selvitettäväksi
jatkotutkimuksen tekijälle. Tutkimukseni on helposti toistettavissa esimerkiksi seuraavien
kymmenen vuoden kuluttua, jos kansalaisopistoja vielä silloin on olemassa. Tutkimuksen
tekijä arvioi, että tietokannassa olevien tietojen täytyy olla hyvin totuudenmukaisia, koska
ne ovat kaikkien opistojen todellisesta toiminnastaan tallentamia faktatietoja.

Kaikkia tietokannassa olevia kymmeniä tuhansia rivejä ei pystytty ottamaan huomioon.
Käsittelyvaiheessa aineistosta jouduttiin poistamaan suuri määrä virheellisiä rivejä. Tämän
tutkimuksen tekijä arvioi niiden määrän olevan muutamia satoja. Näiden tietojen merkitys-
tä ei pysty mitenkään todentamaan. Aineistoon sisältyi myös valtava määrä nollatietoja. Eli
tietokannan sarakeessa oli näiden tietojen kohdalla pelkkä nolla. Tekijä ei pysty varmuu-
della kertomaan näiden puuttuvien tietojen taustaa. SPSS-ohjelmassa nämä rivit pystyttiin
helposti eliminoimaan, jolloin ne eivät päässeet vaikuttamaan itse analyysiin. Ne
tulkitaan siis ”puuttuviksi tiedoiksi”. Aineiston laajuus asetti omat haasteensa lopulliselle
toteutukselle, sillä suuria määriä numerotietoa oli siirrettävä asiakirjasta toiseen. Inhimilli-
sen virheen mahdollisuus on hyvin suuri. Vaikka tietokannan siirto Excel muotoon onnistui
ongelmitta, oli aineiston käsittelyssä hyödynnettävä perinteistä copy-paste menetelmää.
Lisäksi yhteen kaavioon on hankala mahduttaa suurta määrää tietoa pitkältä aikaväliltä.
Kaavion mitat vaikuttavat siihen kuinka suuri kaavio opinnäytetyösivulle voi mahduttaa.
Tutkimuksen validiteettia lisää, jos tutkimustulokset vahvistavat jonkin aiemmassa
tutkimuksessa esitetyn tuloksen. Aiempia tuloksia tutkimusmuuttujien osalta ei juurikaan
löytynyt, joten validiteetin tutkiminen rajoittuu opiskelijaprofiiliin.

Aloittaessani tutkimusta lähdin siitä oletuksesta, että 2000-luvun taantuma todellakin on
eräs tärkeimmistä syistä, jotka ovat vaikuttaneet kansalaisopistojen toimintaan. Täytyy
kuitenkin ottaa huomioon, että muutoksen taustalla saattaa olla monia muita asioita, joita

ei tässä tutkimuksessa ole otettu huomioon. Opistojen toimintaympäristössä on tapahtunut monia tärkeitä muutoksia. Väestön ikääntymiskehitys, maahanmuuttajien virta ja koulutusjärjestelmän digitalisaatio ovat merkittäviä tekijöitä, jotka vaikuttavat sekä taustasta tutkimusmuuttujiini. Eläkeläisten määrä kasvaa luonnollisen kehityksen seurauksena, ja opiskelijaprofiili muuttuu jatkuvasti. Väestön koulutustaso kasvaa siten, että korkeasti koulutettuja on yhä enemmän. Aivan viime vuosikymmeninä on otettu käyttöön käsite elinikäinen oppiminen. Erityisesti vanhemman väestönosan osalta tämä tarkoittaa, että kansalaisopisto-opintoja arvostetaan uudella tavalla. Teoriaosassa mainittuja koulutuksen positiivisia ulkoisvaikutuksia on tutkittu verrattain vähän. Jyri Mannisen tutkimus oli ainoa, jonka tämän opinnäytteen tekijä löysi suomenkielistä aineistosta. Itsensä kouluttamisen merkitys muuttuu siis paljon yhteiskunnallisten trendien myötä.

4.3 Opistojen tulevaisuus

Koulutusjärjestelmän rakenneuudistusten vaikutukset ulottuvat myös vapaan sivistystyön oppilaitoksiin. Oppilaitosten koko on kasvamassa yhdistymisien seurauksen, ja vain suurimmat opistot pystyvät ottamaan huomioon erityisryhmien tarpeet. Erot opistojen toimintaedellytyksissä kasvavat, sillä vain varakkaimmat kunnat pystyvät kunnolla panostamaan niiden toimintaan. Epätasa-arvoisuus eri väestöryhmien välillä on kasvussa ja alueelliset erot opetustarjonnassa ovat suuria. Joissakin kunnissa on taisteltu siitä, että edes perustoimintaedellytykset pystyttäisiin säilyttämään. (Opetusministeriö 2009, 54, 67-68) Tietotekniikkaa alettiin Suomessa opettamaan vasta 1980-luvulla, koska henkilökohtainen tietokone oli vasta tulossa kaikkien saataville. Kansalaisopistojen ajokorttitutkinnot tulivat siis tarpeeseen, ja juuri niiden tarjoamisessa kansalaisopistot olivat edelläkävijöitä. Viime vuosina sekä tietokoneet, että ohjelmistot kehittyvät hurjaa vauhtia. Kansalaisopistojen on jatkuvasti panostettava uuteen teknologiaan. Kehityksen kelkassa pysyminen on suuri haaste myös kansalaisopistoille.

Väestön ikääntyminen heijastuu myös työurien pidentymisenä. Monet ehtivät toimia useissa ammateissa elämänsä aikana. Erityisesti informaatioteknologian kehityksen vaikutuksesta joitakin ammatteja katoaa lopullisesti, ja ihmisten on etsittävä uusia työmahdollisuuksia. Heidän on siis jollakin tavalla pystyttävä päivittämään osaamistaan ja ammattitaitoaan. (Opetusministeriö 2009, 57.) Kansalaisopistoille tämä on sekä haaste, että mahdollisuus. Opistojen pitäisi pystyä tarjoamaan tulevaisuuden työympäristössä tarvittavia tietoja ja taitoja täydentävää opetusta. Lähes jokaisen työnkuvaan kuuluu monipuolinen kielitaito. Usein tarvitaan englannin ja toisen kotimaisen lisäksi muidenkin Euroopan kielten osaamista. Yhtä tärkeää on huolehtia ikääntyvien fyysisestä ja henkisestä terveydentilasta. Kuten aiemmin on todettu, elinikäisellä oppimisella on positiivinen

vaikutus ihmisten hyvinvointiin. Opetusministeriön raportin (2009, 71.) mukaan elinikäisen oppimisen vaikutus näkyy elämänlaadun ja vireystason nousuna. Tämän tapainen opiskelu parantaa myös sosiaalisia taitoja ja edistää valmiuksia tulla toimeen vieraista kulttuureista tulevien kanssa.

Kasvava pakolaisvirta Lähi-Idästä ja Afrikasta Eurooppaan on aiheuttanut ristiriitaisia mielipiteitä kansan keskuudessa. Poliitiikan yleinen suunta on kuitenkin sallia tietyn määrän elintaso- tai sotapakolaisia päästä maahan. Vastaanottokeskuksiin kerääntyvä kirjava joukko turvapaikanhakijoita on vaarassa jäädä pois hyvinvointiyhteiskunnan kehityksestä, ellei heidän koulutuksestaan huolehdita. Erityisesti kielikoulutukselle olisi varmasti paljonkin kysyntää, ja peruskansalaistaitojen opettamista voisi pitää jonkin asteisena velvollisuutena sellaisessa hyvinvointivaltiossa kuin Suomi on. Aikuiskoulutuksen kysyntä tulee varmasti olemaan voimakkaasti nousussa, kun ulkomailta tulleet maahanmuuttajat etsivät omaa paikkaansa uudessa ja haastavassa ympäristössä.

Kestävä kehitys alettiin tosissaan ottaa huomioon kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa vasta 2000-luvulla. Käsitteenä tämä sana tarkoittaa pyrkimystä siihen, että nykyisenlaiset elämisen edellytykset säilyisivät myös tuleville sukupolville. Kestävällä kehityksellä ei välttämättä tarkoiteta vain ekosysteemin turvaamista, vaan myös sitä, että sosiaaliset edellytykset kaikille ihmisille kasvaa ja kehittyä vapaassa yhteiskunnassa säilyisivät. Vapaan sivistystyön avulla huolehditaan myös aikuisväestön osaamisesta ja mahdollisuuksista koulutuksen kautta löytää työtä ja menestyä kovenevassa kilpailussa. (Opetusministeriö 2009, 57.)

Teknologia on mullistamassa tapamme toimia yhteiskunnassa ja vuorovaikuttaa ympäristömme kanssa. Työelämässä tarvitaan nykyisin yhä enemmän digitaalisen tietojenkäsittelyn taitoja. Lähes jokaisessa palveluammattissa rajapinta asiakkaan ja myyjän kanssa on digitaalinen. Teknologian oletetaan ratkaisevan ongelman informaation käsittelyssä, kun tiedon määrä moninkertaistuu lyhyessä ajassa. Tällaisessa ympäristössä suurin vastuu uusien asioiden opettelusta on yksilöllä itsellään. Juuri tähän tarpeeseen vapaa sivistystyö pyrkii vastaamaan. Kansalaisopistoilla on iso rooli heikommin koulutettujen tavoittamisessa ja tuomisessa opetuksen piiriin. (Opetusministeriö 2009, 58.) Tämän vuosituhanen puolella kasvaneen nuorison tietotekniikan osaamien on eri tasoa kuin edellisen sukupolven. Lapset oppivat jo peruskoulussa käyttämään tietokonetta monipuolisesti. Minkälaista opetusta nämä lapset aikuisena tarvitsevat?

Opiskelussa ja työelämässä tarvittava tieto haetaan nykyisin Internetistä. Uudenlaista medialukutaitoa tarvitaan nykyisin jo useimmissa digitaalisissa palveluissa. Erilaisissa

verkkopalveluissa (esim. verkkopankki) asioidaan yhä enemmän. Tämä muutos toimintaympäristössä asettaa omat vaatimuksensa myös kansalaisopistoille. Sosiaalinen media antaa mahdollisuuden verkostoitua ystävien, työtoverien ja erilaisten palveluntarjoajien kanssa. Tulevaisuudessa oppimisolustana tullaan luultavasti käyttämään sosiaalista mediaa eri muodoissaan. Kansalaisopistoissa opiskelu tulee perustumaan sosiaaliseen kohtaamiseen ja vuorovaikutukseen. (Opetusministeriö 2009, 58-59.)

Kansalaisopistojen vaikutus paikalliseen elinkeinoelämään ja työllisyyteen on ollut merkittävä. Vapaa sivistystyö ehkäisee syrjäytymiskehitystä ja parantaa kansalaisten valmiuksia osallistua ja vaikuttaa yhteiskuntaan. Kansalaisopistot toimivat monille väylänä jatko-opintoihin. (Opetusministeriö 2006, 71.) Tämän opinnäytteen tekijällä on kokemusta mahdollisuudesta kansalaisopiston kautta päästä yliopistoon suoraan, ilman pääsykoetta. Mäntsälän kansalaisopiston järjestämällä opintojaksolla käsiteltiin tietojenkäsittelytieteen perusteita. Partnerina oli Turun yliopisto, ja osallistuminen oli maksutonta. Tuo opintojakso oli kokeiluluonteinen, mutta se koettiin erittäin hyödylliseksi. Koska vapaa sivistystyö tarjoaa kaikenikäisille opiskelumahdollisuuksia, se edistää siten tasa-arvon toteutumista myös koulutuksen osalta.

Kansalaisopisto-opiskelun merkitystä kunnalle ja kuntalaisille on käyty monipuolista keskustelua Internetin palstoilla. Romppanen (2012) pohtii artikkelissaan, aiheutetaanko opistojen rahoitusta leikkaamalla enemmän haittaa kuin hyötyä. Kansalaisopistojen käsityö- tai kielikurssit ovat monelle työttömälle ja vanhukselle ainoa tarjolla oleva aktiviteetti. Kansalaisopistot kokoavat yhteen myös nuorisoa ja syrjäytymisen vaarassa olevia. Yksilöön kohdistuvien hyötyjen lisäksi opiskelulla on todettu olevan merkittäviä yhteiskunnallisia vaikutuksia. Pitkällä aikavälillä elinikäisen oppimisen tuottamat taloudelliset hyödyt ovat kiistattomia.

Itsearviointi on tärkeä osa kansalaisopistojen toimintaa. Mielenpitoja ja ideoita tarvitaan, jotta kurssitarjontaa pystytään kehittämään. Kansalaisopistojen pitää pystyä tarjoamaan kaikille jotain: eläkeläisille käsityökurssseja, lapsille liikuntaa ja ajanvietettä, maahanmuuttajille kielikursseja ja kotiäideille joogaa ja mielenhallintaa. Tuntematon kirjoittajan mielestä olisi pidettävä huoli siitä, että kurssimaksut eivät nouse liian korkeiksi. Siten pienituloiset ja eläkeläiset pysyvät toiminnassa mukana.

Riitta Miettinen pohtii artikkelissaan ”Kansalaisopistot ja valta” omistajakuntien vaikutusmahdollisuuksia kansalaisopistojen rahoitukseen ja toimintaan. Menoperusteisen rahoituksen aikana ennen 1990-lukua julkisella vallalla oli suuri rooli rahoituksessa. Miettisen mukaan kuntien virkamiehillä on edelleen suuri valta päättää opetuksen

puitteista. Kansalaisopistot kilpailevat suoritteista paitsi muiden kansalaisopistojen, niin myös muiden kunnan rahoittamien oppilaitosten kanssa. Miettisen mukaan ammatillinen koulutus (esim. ammattikorkeakouluissa) on usein asetettu vapaan sivistystyön edelle. Niukat resurssit ohjataan niihin kursseihin, joille on eniten kysyntää. Opistoissa pelataan varman päälle eli uusia kurssikokeiluja ei paljon harrasteta. (Miettinen 2010.) Kansalaisopistojen tulevaisuus tulee pohjautumaan siihen, miten hyvin opistojen väki saa äänensä kuuluville. Miten vapaan sivistystyön tarvetta pystytään perustelemaan. Se pystytään parhaiten todentamaan toiminnan menestyksellä, osallistujamäärillä ja mielipidetiedolla.

Kansalaisopistojen yhdistymiskehitys alkoi jo 1990-luvulla. Tämä tarkoitti sitä, että pienten kuntien toimipisteitä alettiin lakkauttaa, kun tavoiteltiin kustannussäästöjä. Yhdistyneillä opistoilla saattaa olla paremmat mahdollisuudet pitää yllä kattavaa kurssitarjontaa. Yhdistymisellä on kuitenkin varjopuolensa. Nykyisin sivukyliltä matka toimipisteeseen saattaa olla huomattava. Tällä voi olla ratkaiseva merkitys, kun syrjäisten paikkakuntien asukkaat harkitsevat osallistumista kansalaisopisto-opintoihin. Opintojen saatavuus on vaikeutunut ratkaisevasti, sillä nyt kurssimaksujen päälle tulevat matkakustannukset. Myönteistäkin kehitystä on tapahtunut. Sähköinen ilmoittautumisjärjestelmä mahdollistaa nykyisin ilmoittautumisen netin kautta.

4.4 Opinnäytetyöprosessin ja oman oppimisen arviointi

Opinnäytetyön tekeminen toimi itselleni motivaattorina kerrata Haaga-Helian kursseilla oppimiani asioita. Tilastollisten menetelmien kurssin anti tuli todella tarpeeseen työn edetessä. Tuolla kurssilla tosin raapaistiin vain pintaa. Tutustuessani omin päin muutamaan menetelmäkirjaan, tajusin kuinka laaja ja monimuotoinen tilastollisten menetelmien käsite oikeastaan on. Aki Taanilan menetelmäblogissa on aika tyhjentävä ja ymmärrettävä esitys tärkeimmistä tilastollisista analyyseista. Sen sijaan, että olisin ryhtynyt etsimään Internetin tietopaljoudesta apua tarvitsemiini analyyseihin, Taanilan sivuilta löysin kaiken tarvitsemiä tiedon. Esimerkiksi keskeisimmät käsitteet Taanila oli selittänyt ilman turhaa tieteellistä argumentointia. Opinnäytetyön tekijälle Taanilan blogi on verraton apuväline. Taanilan suora ja helppotajuinen teksti todellakin kannusti tutkimuksen tekemisessä. Tilastollisen merkitysvyyden käsite ei auennut ensimmäisellä yrittämillä. Asiaan oli paneuduttava ajan kanssa. Mielestäni hyödynsin menetelmäpajojen tarjoaman avun mallikkaasti. Nyt olen tyytyväinen siihen, että valitsin työkalukseni SPSS-ohjelman. SPSS-ohjelman käyttökynnys on suhteellisen matala, kun ajattelee jälkepäin. Excelin käyttöä on harjoiteltu Haaga-Helian kursseilla moneen kertaan, mutta tilastolliseen analyysiin SPSS taipuu paremmin. Ohjelman eri toiminnot noudattelivat samaa logiikkaa, ja tämä teki ohjelman käytön opettelusta helppoa.

Opinnäytetyöraporttia kirjoitettaessa oli opetettava tietynlainen tieteellinen ajattelutapa. Mielestäni prosessiin kuuluva Tutkimustyön perusteet ja menetelmät -kurssi oli erittäin tarpeellinen. Kurssilla oli asiantunteva ja kannustava opettaja. Sekä määrällisen, että laadullisen tutkimuksen periaatteita käsiteltiin havainnollisesti. Harjoitustehtävät olivat mielenkiintoisia; niissä joutui hyödyntämään lähteitä samaan tapaan kuin varsinaisessa opinnäytteessä myöhemmin. Vaikka ammattikorkeakoulujen opinnäytteissä ei tarvitse varsinaisesti tuottaa uutta tietoa, uskon että pystyin luomaan uuden näkökulman aiheeseeni.

Teoriaosaa varten tutustuin asiaa käsittelevään kirjallisuuteen, ja Internetin materiaaliin. Työskentelyn sivutuotteena opin yhteiskunnan toiminnasta monia semmoisia asioita, jotka ennen olivat olleet hämäreitä. Näiden asioiden tuntemisesta on varmasti hyötyä myöhemmin elämässä. Yhteiskunnallisista aiheista puhutaan paljon lehdistössä, ja muussa mediassa. Yleissivistykseen kuuluu tietää jotain julkisen sektorin toiminnasta, sillä se koskettaa jokaista kansalaista tavalla tai toisella. Taantumaa ja laskusuhdanteita sivuttiin kansantaloustieteen kurssilla vain pintapuolisesti. Tulin huomaamaan, että Suomeakin kohdanneesta taantumasta ei ole kauheasti kirjoitettu suomen kielellä. Internetin odotin olevan täynnä teorioita siitä, mitkä tekijät taantumaa johtivat, ja miten heikot taloudelliset ajat vaikuttivat yhteiskuntaan. Painettua tekstiä taantumasta ovat tuottaneet vain korkeimman tason asiantuntijat, kuten kansantaloustieteen professorit eri yliopistoissa ja tilastokeskuksen tutkijat. Tilastokeskuksen sivut olivat tärkeä lähteeni. Sieltä löysin paljon kirjoituksia ja numerotietoa teoreettista viitekehystä varten. Perheeni piirissä on työskennellyt kansalaisopistojen parissa kymmeniä vuosia. Olen myös itse nuorempana osallistunut kansalaisopiston kursseille. Koska kansalaisopistojen toiminta oli pääpiirteissään ennestään tuttu, alkuun pääseminen oli helppoa. Aihe oli mielenkiintoinen, joten intoa riitti.

Alussa opinnäyte kokonaisuutena vaikutti uskomattoman työläältä tehtävältä. Suunnitelma ja ylipäänsä näkökulma tähän opinnäytetyöhön muuttui alkuvaiheessa moneen kertaan. Opinnäytteen hiljalleen muotoutuessa täytyi ripeästi siirtyä aina seuraavaan vaiheeseen. Aikaa ei juurikaan ollut turhaan yksityiskohtien viilaamiseen. Jätin viimeistelyn suosiolla loppuvaiheeseen. Ymmärsin myös, että en saisi työstä lopultakaan kovinkaan täydellistä kokonaisuutta. Työn edetessä mieleen tuli jatkuvasti uusia ideoita siitä, miten raporttia voisi vieläkin parantaa. Tavallaan lopullinenkin versio jäi siis keskeneräiseksi analyysiksi. Tavoitteenani oli saada työtä joka päivä hieman eteenpäin, jotta en etääntyisi työn tekemisestä. Alussa minulla oli huoli siitä, että löydänkö tarpeeksi materiaalia teoreettista viitekehystä varten. Kun muutaman viikon kuluttua pääsin sisään prosessiin, alkoi teoreettinen puoli avautua. Resurssien jako työharjoittelun, opiskelun ja opinnäytetyön

tekemisen kesken oli aika haastavaa. Kevään 2018 puolella minulla ei enää ollut suoritettavia kursseja jäljellä, joten pystyin keskittymään ja panostamaan aikani opinnäytteen tekemiseen. Opinnäytteeni pysyi suhteellisen hyvin siinä aikataulussa, jonka olin opinnäytetyösuunnitelmassa esittänyt. Myös toiminnan eri vaiheet seurasivat toisiaan siinä järjestyksessä kuin olin suunnitellut. Jos minulla oli prosessin aikana ylimääräistä aikaa, käytin sen sanamuotojen ja kirjallisen ilmaisuni paranteluun ja kehittämiseen. Jälkeenpäin ajateltuna opinnäyte oli ehdottomasti haastavin työ koko opintojen aikana.

Opinnäytetyöprosessin aikana minua vei eteenpäin tietty systemaattisuus. Vaiheistin alusta lähtien työni siten, että pääsin keskittymään yhteen asiaan yhdellä kertaa. Teoria osan halusin suhteellisen valmiiseen vaiheeseen, ennen kuin ryhdyin kirjoittamaan empiiristä osaa. Ennen kirjoittamisen aloittamista ideoita piti saada paperille. Tässä työkalunani oli perinteinen ranskalaiset viivat -tekniikka. Oli päätettävä asioista, joista halusin teoriaosassa kertoa. Alussa oli myös ajateltava pidemmälle, aina tutkimusvaiheeseen asti, koska muuten raportin rakenteesta olisi ollut vaikea muodostaa kuvaa. Raporttini muotoutui pääosin samassa järjestyksessä kuin se on esitetty Haaga-Helian raportointiohjeessa. Kuitenkin tekstiä syntyi kaikkiin päälukuihin yhtä aikaa.

Lähteet

ETLA forecast: Finland's recession is over. 2017. Luettavissa:

<https://www.etla.fi/en/general/etla-forecast-finlands-recession-is-over/>

Harju, A. & Saloheimo, L. 2016. Vapaan sivistystyön oppilaitosfuusiot. Luettavissa

http://www.sivistystyo.fi/doc/julkaisut/VST_Selvitys_oppilaitosfuusiot_100117.pdf

[Hautala, H. 2003. Suomen talouselämän rakenne ja kehitys. WSOY.](#)

[Heikkilä, T. 2014. Kvantitatiivinen tutkimus. Luettavissa:](#)

<http://www.tilastollinentutkimus.fi/1.TUTKIMUSTUKI/KvantitatiivinenTutkimus.pdf>

[Heikkilä, T. 2008. Tilastollinen tutkimus. Edita Prima Oy. Helsinki.](#)

[Hellman, S. 2010. Laskusuhdanteet Suomessa: 1990-luvun laman ja 2008 taantuman vertailua.](#)

[Hjerpe, R & Vartia, P. 2002. Talouden kasvu ja rakennemuutos 1860-2000.](#) Teoksessa Loikkanen, H. Pekkarinen, J. & Vartia, P. (toim.). Kansantaloutemme rakenteet ja muutos s.16-17. Yliopistopaino Oy. Helsinki.

Kansalaisopistojen liiton (KOL) kotisivut: www.kansalaisopistojenliitto.fi

Kiander, J. & Lönnkvist, H. 2002. Hyvinvointivaltio ja talouskasvu. WSOY. Helsinki.

Koskela, E. Loikkanen, H. & Tuomala, M. 2002. Julkinen sektori Suomessa. Teoksessa Loikkanen, H. Pekkarinen, J. & Vartia, P. (toim.). Kansantaloutemme rakenteet ja muutos s.175-218. Yliopistopaino Oy. Helsinki.

Koskela, M. & Rousu, A. 2009. Kansantalous tutuksi. WSOY.

Laki vapaasta sivistystyöstä (1998/632). Luettavissa:

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980632>

Manninen, J. 2015. Suomi nousuun sivistystyöllä? Kansalaisopisto-opiskelun tuottamien hyötyjen taloudellinen merkitys -esitutkimus. Kansalaisopistojen liiton julkaisuja 2. Grano Oy. Helsinki.

Miettinen, R. 2010. Kansalaisopistot ja valta. Kasvatus & Aika. Luettavissa:

http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=345

Nummenmaa, L. Holopainen, M. & Pulkkinen P. 2014. Tilastollisten menetelmien perusteet. Sanoma Pro Oy. Helsinki.

OECD-country note: Finland. 2013. Luettavissa:

https://www.oecd.org/edu/Finland_EAG2013%20Country%20Note.pdf

Opetushallituksen kokeiluprosjekti: Laatus opistotoimintaan. Kansalaisopistoiminnan arviointiperusteet. 1998.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2014. Vapaan sivistystyön rakenne- ja rahoitustyöryhmän muistio. Luettavissa:

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75244/tr25.pdf>

Opetusministeriö. 2009. Vapaan sivistystyön kehittämisohjelma 2009-2012. Luettavissa:

http://kansalaisopistojenliitto.fi/wp-content/uploads/2015/06/Vs_kehittamisohjelma2009_2012.pdf

[Pohjola, M. 2013. Taloustieteen oppikirja. Sanoma Pro Oy. Helsinki.](#)

[Rikama, S. Salmi, H. 2010. Miten Suomi selviää. Tilastokeskus. Luettavissa:](#)

http://www.stat.fi/artikkelit/2010/art_2010-09-07_003.html?s=0

[Romppanen, M. 2012. Kansalaisopistojen merkitys sinulle ja minulle, meille. Aamuposti.](#)

[Luettavissa: https://www.aamuposti.fi/blogit/marko-romppanen/169053-kansalaisopistojen-merkitys-sinulle-ja-minulle-meille](#)

[Savela, O. 2015. Kulutus on tärkein talouskasvun tekijä. Tilastokeskus. Luettavissa:](#)

http://www.stat.fi/artikkelit/2014/art_2014-12-08_006.html?s=0

[Seppänen, T. 2014. Vapaa sivistystyö on tärkeä osa aikuiskoulutusta. Tilastokeskus.](#)

[Luettavissa: http://www.stat.fi/artikkelit/2014/art_2014-09-29_004.html?s=0](#)

Tikka, P. 23.10.2017. ent. kansalaisopiston rehtori. Haastattelu. Mäntsälä.

Tilastokeskus. 2009. Bruttokansantuote laskuun, Suomi taantumassa. Luettavissa:

http://www.stat.fi/ajk/tiedotteet/2009/tiedote_003_2009-02-27.html

Tilastokeskus. 2014. Osallistuminen aikuiskoulutukseen 2012. Luettavissa:

http://www.stat.fi/ajk/julkistamiskalenteri/kuvailusivu_fi.html?ID=12393

Tilastokeskus. 2017. Työlliset työnantasektorin mukaan 2016-2017.

Luettavissa: http://www.stat.fi/til/tyti/2017/09/tyti_2017_09_2017-10-24_tau_009_fi.html

Tilastokeskus. 2017. Julkisyhteisöjen kokonaismenot tehtävittäin ja sektoreittain 2015.

Luettavissa: http://www.stat.fi/til/jmete/2015/jmete_2015_2017-01-31_tau_001.fi.html

Tilastokeskus. 2017. Kansantalouden tilinpito. Luettavissa: <http://www.stat.fi/til/vtp/tau.html>

Tilastokeskus. 2012. Katsaus julkisiin menoihin tehtävittäin. Luettavissa: http://tilastokeskus.fi/til/jmete/2012/jmete_2012_2014-01-31_kat_001.fi.html

[Tuomala, M. 2009. Julkistalous. Gaudeamus Helsinki University Press.](#)

[Tuononen, M. 2013. Talouskriisi ei ainakaan vielä ilmene tärkeimmissä koulutusindikaattoreissa. Tilastokeskus. Luettavissa: http://www.stat.fi/artikkelit/2013/art_2013-03-11_005.html?s=0](#)

Vaherva, T. Malinen, A. Moisio, A. Raivola, R. Salo, P. Kantasalmi, K. Kamppi, P. Silvennoinen, H. 2006. Vapaan sivistystyön oppilaitosrakenne ja palvelukyky. Luettavissa: http://kansanopistot.fi/yhdistys/arviointi/materiaalit/neuvoston_raportit/raportit_oppalv.pdf

[Valkonen, E. 2008. Kansalaisopisto 2000-luvun koulutus- ja oppimismarkkinoilla – Roolia etsimässä. Luettavissa: http://epublications.uef.fi/pub/URN_NBN_fi_joy-20090002/URN_NBN_fi_joy-20090002.pdf](#)

[Valkonen, E. 2016. "Me myymme ja markkinoimme kursseja": Markkinaorientaation piirteet kansalaisopistoissa. Luettavissa: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1948-9/urn_isbn_978-952-61-1948-9.pdf](#)

[Valtion talousarvioesitykset 2008-2017. Luettavissa: http://budjetti.vm.fi/indox/index.jsp;jsessionid=C6ADD0AA8246DFB9934E2993E5234ECE](#)

[Vuokko, P. 2004. Nonprofit-organisaatioiden markkinointi. WSOY. Helsinki.](#)

Wikipedia. Julkishyödyke. Luettavissa: <https://fi.wikipedia.org/wiki/Julkishy%C3%B6dyke>

Liitteet

Liite 1. Taustamuuttujien tunnusluvut

Vuosi		Perusaste	Perusaste	Oppikoululai	Oppikoululain
		mies	nainen	nen mies	en nainen
2008	Mean	183,38	510,08	134,97	442,28
	Median	153,00	417,00	111,00	338,00
	Std. Deviation	128,907	386,632	112,901	402,113
	N	139	139	139	138
2009	Mean	194,91	515,58	143,01	442,74
	Median	166,00	417,00	116,00	338,00
	Std. Deviation	137,469	382,827	115,219	403,233
	N	141	141	141	141
2010	Mean	189,34	496,82	134,68	423,68
	Median	165,00	410,50	104,00	321,00
	Std. Deviation	132,712	364,983	110,834	386,045
	N	145	146	145	146
2011	Mean	180,98	477,38	128,37	402,42
	Median	149,00	403,00	97,00	317,50
	Std. Deviation	127,191	337,380	105,914	356,349
	N	149	149	149	150
2012	Mean	173,62	457,39	121,88	392,49
	Median	149,00	379,00	87,00	289,00
	Std. Deviation	122,571	327,577	105,241	354,460
	N	157	157	157	157
2013	Mean	172,83	444,56	120,93	388,88
	Median	143,00	354,00	87,50	271,50
	Std. Deviation	119,304	320,789	110,032	363,659
	N	158	158	158	158
2014	Mean	156,75	412,99	109,17	366,06
	Median	131,50	324,00	80,00	270,50
	Std. Deviation	110,000	302,633	105,911	356,000
	N	158	158	158	158
2015	Mean	145,72	384,18	104,48	353,25
	Median	124,00	317,00	74,00	256,50
	Std. Deviation	102,786	283,605	103,140	346,141
	N	158	158	157	158
2016	Mean	138,10	362,20	102,46	347,31
	Median	115,00	302,00	69,00	252,00
	Std. Deviation	97,953	266,423	104,854	347,341
	N	158	158	157	158

2017	Mean	123,59	330,28	98,21	330,46
	Median	98,00	268,50	63,50	231,00
	Std. Deviation	90,066	249,266	106,562	356,855
	N	158	158	158	158

Liite 2. Tutkimusmuuttujien tunnusluvut

Vuosi	Kurssilaiset		Kurssit
2008	Mean	5840,00	431,85
	Median	4246,00	333,50
	Std. Deviation	4796,382	321,645
	N	138	142
2009	Mean	6118,86	440,46
	Median	4371,00	341,50
	Std. Deviation	5007,565	329,763
	N	140	146
2010	Mean	6224,94	447,37
	Median	4320,00	339,00
	Std. Deviation	5259,151	333,220
	N	143	147
2011	Mean	6185,89	447,05
	Median	4496,00	332,00
	Std. Deviation	5242,088	339,728
	N	149	151
2012	Mean	6318,65	452,90
	Median	4502,00	334,00
	Std. Deviation	5238,017	334,915
	N	155	156
2013	Mean	6744,68	483,15
	Median	4576,00	353,50
	Std. Deviation	5818,916	373,556
	N	158	158
2014	Mean	6798,97	481,77
	Median	4603,50	346,00
	Std. Deviation	5951,583	381,216
	N	158	158
2015	Mean	6682,27	474,30
	Median	4651,00	344,50
	Std. Deviation	5821,398	376,063
	N	158	158
2016	Mean	6631,84	474,08
	Median	4800,50	345,50
	Std. Deviation	5757,745	376,232
	N	158	158
2017	Mean	6209,10	460,26
	Median	4033,00	327,00

Std. Deviation	5814,716	392,078
N	157	158

Kurssimaksujen tunnusluvut

Lukuvuosi	Mean	Median	Std. Deviation	N
2007-2008	38,45	35,00	24,69	2057
2008-2009	38,20	35,00	38,70	2351
2009-2010	39,22	35,00	22,31	2399
2010-2011	40,88	35,00	28,04	2440
2011-2012	40,46	35,00	26,64	2578
2012-2013	43,57	35,00	33,03	2821
2013-2014	45,43	38,00	33,77	2832
2014-2015	46,89	40,00	30,76	2836
2015-2016	48,78	41,00	32,43	2750
2016-2017	48,15	41,00	38,83	2754

Liite 3. Taustamuuttujien tilastollinen merkitsevyys

Seuraavassa on esitelty SPSS-ohjelman Kruskal Wallis testin tulokset. (K Independent Samples) Ryhmittelevänä muuttujana oli vuosi. Tilastollisen merkitsevyyden rajana oli 0,05.

Kurssilaiset	Kurssit	Perusaste Miehet	Perusaste Naiset	Toinen aste Miehet
0,921	0,992	0,000	0,000	0,849

Toinen aste Naiset	Korkea-aste Miehet	Korkea-aste Naiset	Muu aste Miehet	Muu aste Naiset
0,994	0,782	0,330	0,241	0,872

Työllinen miehet	Työllinen Naiset	Työtön Miehet	Työtön Naiset	Opiskelijat Miehet
0,294	0,919	0,065	0,581	0,000

Opiskelijat Naiset	Eläkeläinen Miehet	Eläkeläinen Naiset	Muu toiminta Miehet	Muu toiminta Naiset
0,000	0,936	0,983	0,616	0,280